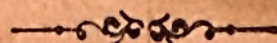

DUBROVČANI, JESU LI HRVATI?

Preštampano uz njeke promjene i dodatke

iz „Crvene Hrvatske."

(Cijena 50 novč.)

U DUBROVNIKU
Nakladom Uprave „Crvene Hrvatske"
1892.

DUBROVČANI, JESU LI HRVATI?

Preštampano uz njeke promjene i dodatke

iz „Crvene Hrvatske.“

U DUBROVNIKU
Nakladom Uprave „Crvene Hrvatske“
1892.

Tipografija D. Pretnera u Dubrovniku.

*Prijutan odziv, što su u hrvatskoj čitalačkoj publici našli članci, koji su pod istim ovim naslovom ugledali svjetlo u „Crvenoj Hrvatskoj," privoljeli su potpisanu, da ih u koječem preragjene, upotpunjene i preglednije sastavljene, turi ovim po drugi put u svijet u posebnoj knjižici. Svrha tim člancima bila je, da se čvrstim dokazima iz prošlosti i sadašnjosti Dubrovnika utvrdi hrvatski karakter toga grada i njegove okolice, a naročito da se pobiju tobožnji razlozi, kojima je tako zvana srpska „omladina" u Dubrovniku u jednoj osobitoj brošuri, štampanoj „prigodom 300 godišnjice rogjenja Iv. Gundulića" a nuzgredno i u njekim drugim knjižicama i političnim člancima *) pokušala dokazati, da Dubrovnik niti je sada niti je ikada bio hrvatski grad, već srpski. Pametni i trijezni čitaoci sudiće sami, je li ta svrha ovim postignuta bila ili ne.*

Može biti, da se kojem domaćem patriotu, komu vruće na srcu leži sloga izmegju Hrvatâ i Srbâ ne svidi tendencija ove radnje koji bi je s toga bio sklon osuditi, makar i morao priznati, da je sama radnja inače objektivno i trijezno napisana. Ali taj neka dobro promisli, prije nego osiječe sud, ovo: 1) da su Srbi sami izazvali plemensku borbu svojim nebratskim postupanjem prama Hrvatima, koje oni sad ignoriraju, pori-

*) Te knjižice i politični članci jesu: L. G. Dubrovčanin. Srpsko-hrvatsko pitanje u Dalmaciji. Nekoliko iskrenijeh riječi narodu. — Mir Dubrovčanin. Srbi i Hrvati (u „Narodu" god. 1889), — Omladinac-katolik. Poslanica N. N. c. kr. profesuru na dubrovačkom gimnaziju (u „Srpskom Glasu" god. 1892).

čući im plemensku i političnu individualnost, a sad ih obasipavaju svakojakim pogrdama a što je najgore rote se posvuda s najkivnijim neprijateljima hrvatskoga naroda, da bi svojoj braći grob iskopali zaboravljajuć jadni u svojem sljepilu, da će onaj grob, što ga oni kopaju Hrvatima, i njih žive progutati; 2) da je i ova monografija, kako je već gori spomenuto, samo odgovor prkosnim izazivanjima onih ljudi, koji su u novije doba na štetu Hrvata stali sijati srpstvo tamo gdje ga otprije nije nikada bilo i gdje je zemljište za nj posve nerodno; 3) da Hrvati imadu pravo, dapače svetu dužnost braniti svoje, pa makar i od Srba, jer im je to Bog dao; 4) da se je dugim iskustvom ukazalo, da popustljivošću ne mogu Hrvati doći do sloge sa Srbima jer što oni više popuštaju to pretenzije ovih potonjih više rastu, i po tom je borba neizbježiva, i ako na žalost po obadva plemena opasna; 5) da Hrvati nijesu ni sada protivni slozi sa Srbima samo neka ovi priznadu za hrvatsko sve ono što Hrvatima po prirodnom i historijskom pravu pripada i neka im ne budu zakleti dušmani.

U Dubrovniku, o Petrovu-dne 1892.

UPRAVA „CRVENE HRVATSKE."

I. Stari Dubrovčani.

Ko hoće da ujamči pravi karakter dubrovačke prošlosti u tom smislu da bi mogao odrediti, koje od dvajuh plemena našega naroda, Hrvati ili Srbi, ima pravo tu prošlost svojom nazivati; red je da ogleda stari Dubrovnik i njegov puk sa tri različita gledišta: narodnog, politično-vjerskog i književnog.

A. Narodnost Dubrovčana.

Koja li je plemenska narodnost Dubrovčana, ili drugim riječima, jesu li Dubrovčani genetični Hrvati ili Srbi, moći će se tek onda presuditi, kad budu tačno utvrgjene plemenske razlike izmegju Hrvata i Srbâ. Zato je ovdje potrebno nješto dalje zahvatiti i riješiti najprije ovo prilično zamršeno pitanje: U čemu su se izvorno razlikovali Hrvati i Srbi?

* * *

Osobit je etnološki pojav, da, dok se druga plemena slavenska, kanošto uopće ostali narodi evropski, veći i manji, razlikuju megjusobom u prvom redu po tom, što govori svaki svoj osobiti jezik; Hrvati i Srbi prama dualizmu svojega imena pokazuju unitarnost u jeziku, i to ne samo književnom već i narodnom, jer naši dijalekti jesu tako slični megjusobom, da se zaista o njima ne može reći, van da su dijalekti jednoga je-

zika. Kad bi se ta dva imena, Hrvat i Srbin, u narodu promiješano upotrebljavala, te ne bi bilo megju Hrvatima i Srbima druge nikakve razlike, bio bi i to čudnovat pojav komu nema potvrde na polju drugih narodnosti, da se naime jedan narod nazivlje sam sa dva etnička imena; ali u tom slučaju o jedinstvu narodnom ne bi barem bilo nikakve sumnje. Nu poznato je nasuprot, da je ime hrvatsko od srpskoga već od najdavnijih vremena geografski odijeljeno, i da Hrvati i Srbi nijesu bili jedno ni prije svoga dolaska na jug, a danas su razdvojeni osim imenom još i koječim drugim; po tom je jasno, da su to dva različita slavenska plemena. Zato se je već davno stalo pitati: ako se ta dva plemena izvorno nijesu razlikovala po jeziku, da se nijesu razlikovala barem po tom što je svako govorilo svojim osobitim, i ako veoma sličnim, narječjem? Da se riješi ovo pitanje, trebalo je najprije upoznati narječja hrvatsko-srpska i granice njihovih oblasti, te isporediti zatim ove potonje s oblastima narodnih imena i vidjeti, da li se barem za najstarije vrijeme mogu sva naša narječja privesti na dva, prama broju nacijonalnih imena, i da li se zatim područja tih dvaju narječja slažu jedna s domovinom Hrvata a druga s domovinom Srba.

Poznato je da se danas naš jezik cijepa u tri poglavita dijalekta: štokavštinu, čakavštinu i kajkavštinu. Kako je ova potonja veoma nalična na slovenski (kranjski) jezik, to su za nju prosudili njeki filolozi, da nije čisto narječje hrvatsko-srpsko. Ostala su na ovaj način naravno samo dva hrvatsko-srpska narječja, baš kako su i dva imena. Uzelo se je sada istraživati, što govore najstarije historijske vijesti o naseljima Hrvatâ i Srbâ, i učiti Konstantina Porfirogeneta, koji nam je te vijesti sačuvao. Našla su se ova podudaranja. Porfiroge-

net priča na jednom mjestu svoje knjige „De administrando imperio“ (i to baš u glavi 31.), da se je Hrvatska sterala u Dalmaciji samo do rijeke Cetine blizu Omiša, a dalje na jugu da su živjeli Srbi, a danas se začudo čakavski dijalekat proteže *od prilike* upravo do te rijeke. Na temelju toga zaključilo se je odmah: Cetina imala je biti granica čakavcima i u vrijeme Konstantinovo i prije; po tom su čakavci Hrvati a štokavci Srbi.

Ova je nauka dakako neizmjerno prijala našoj braći Srbima, jer je to bio divan kapital za srpsku propagandu, tim više što ju je pripovijedao najveći slavenski učenjak našega vremena, prof. Miklošić. Tu je nauku prisvojila naravno u svojoj knjizi i „omladina dubrovačka.“ Ali da je ta hipoteza, po kojoj bi samo čakavci bili Hrvati a štokavci Srbi, sasvim kriva, pokazat će nam jasno ovo što slijedi:

1) Ko uzimlje da je čakavština jezik hrvatski a štokavština jezik srpski, taj valja najprije da dokaže barem vjerojatnost, da su razlike, što se danas razabiraju izmegju ova dva naša dijalekta, postojale i za vrijeme Konstantina Porfirogeneta i još mnogo prije, naime već u VII. vijeku, kad su se Hrvati i Srbi po svoj prilici doselili u svoju današnju domovinu. A naprotiv znate li, do kojih su rezultata došli naši filolozi proučavajući potanje ova narječja? Da se ne može nikako postaviti, da bi te razlike bile tako stare. Do ovoga je zaključka došao najprije Daničić, najveći filolog *srpski*, koji je na osnovu toga god. 1874 u Biogradu u visokoj školi ovako učio srpske djake: „Po tome ja mislim da ne može biti drugo, nego da su Srbi i Hrvati jedan narod, samo imaju dva imena, pa se jedan dio zove Srbima a drugi Hrvatima.“ Isto misli o razlikama izmegju čakavštine i štokavštine i prof. Jagić; a u najnovije vri-

jeme složio se je s Daničićem i Jagićem u tom pitanju i prof. Rešetar, *srpski omladinac iz Dubrovnika*, koji u crnogorskom književnom listu „Nova Zeta" lanjske godine napisa ovo: „Opaske i primjedbe, kojim je prof. Jagić popratio moju raspravu o čakavštini, štampanu u XIII. knjizi njegova arhiva, a još više njegova privatna pisma, u kojim mi još tačnije i potanje kaza svoje mišljenje i svoje razloge, uvjeriše me da sam se ja u njoj — povedavši se u tomu za Vukom i Miklošićem — uputio od krive premise, da se je srpski (= srpsko-hrvatski) jezik već u najstarije doba dijelio samo u dva dijalekta, pa s toga i došao do *krivoga zaključka* da se, dajbudi za najstarije doba „Štokavci" mogu izjednačiti sa „Srbima" a „Čakavci" sa „Hrvatima."

Po ovome bilo bi dakle dokazano, da se naš narod u prvo vrijeme svojeg saseljenja na jug, a po svoj prilici ni u X vijeku, kad je Porfirogenet živio, nije još dijelio u čakavce i štokavce, i tako hipoteza, da su Konstantinovi Hrvati čakavci, a Srbi štokavci, biva lišena svakoga temelja.

2) No ta hipoteza ne bi imala nikakva temelja ni onda, kad bi se doduše moglo dokazati, da su razlike izmegju čakavštine i štokavštine već od najstarijih vremena u našemu jeziku; jer, ako su u Porfirogenitovo vrijeme i prije čakavci dopirali na jugu samo do rijeke Cetine, valjalo bi uzeti, da se je čakavska oblast s vremenom dalje prama jugu razmakla — jer danas imade čakavaca na kopnu i ispod Konstantinove megje, na polu-ostrvu Pelješcu, a čakavski govori se danas i na otocima Braču, Visu, Hvaru i Korčuli, a po svoj prilici i Lastovu i Mljetu, koji u Konstantina ne pripadaju Hrvatima — što bi se protivilo historijskim činjenicama,

jer mi vidimo nasuprot na svoje oči, kako čakavski dijalekat svaki dan gubi terena, što mu ga štokavski preotimlje, te sudeći po jeziku starih dubrovačkih i bokeljskih pisaca i po tragovima čakavskim, što se zatječu u dànašnjem, osobito dubrovačkom narječju, *) čakavština je njekada imala obuhvatati i svu južnu Dalmaciju.

8) Ali ni ovo nije dosta. Jer sve da bismo uzeli, koli da su razlike izmegju čakavskog i štokavskog narječja prastare, toli da je granica izmegju ova dva narječja u vrijeme Konstantinovo i prije bila zbilja rijeka Cetina; pored svega toga Miklošićeva nauka, da su čakavci Hrvati a štokavci Srbi, ne može da se uzdrži, jer proti njoj vojuje još ovaj argumenat. Ne možemo nikako razumjeti kako bi se naš narod na osnovu razlikâ, što se nalaze megju čakavskim i štokavskim dijalektom, mogao cijepati u dva različita plemena, kad su te razlike takove, da se one ni danas uz svu filologiju ne dadu tačno odrediti, te su filolozi glede toga pitanja u neslozi megjusobom. Ako filolozi ne mogu danas pouzdano ustvrditi za svaki mjesni govor, je li govor čakavski ili štokavski (jer se narav čakavskog i štokavskog dijalekta ne sastoji dakako bitno i samo u onom *ča* i *što*, kako bi kogod mogao misliti) i po tom u sumnji su za njeke predjele (na pr. za otoke Lastovo i Mljet i njeka druga mjesta na kopnu sjeverne Dalmacije), pripadaju li čakavskoj ili štokavskoj oblasti **); pitamo

*) Te je tragove čakavske pokupio prof. Kušar i objelodanio u Programu dubrov. Gimnazije god. 1889.

**) I zbilja ko bi mogao na pr. za Lastovljane dokazati, jesu li čakavci ili štokavci, kad oni govore na pr. *gušćerica, rojak, kuća* sa tankim *ć* i drugo još, kako čakavci, a ijekavci su, te imaju štokavsku akcentuaciju i druge još štokavske osobine?

mi kako je mogao naš prosti narod u staro doba, ako uzmemo još na um da su tada razlike izmegju čakavštine i štokavštine imale biti barem puno neznatnije, steći na temelju tih razlika svijest, da su u njega dva plemena, ili svaki pojedinac osjećati, da je Hrvat ili dotično Srbin, i kako je mogao car Konstantin Porfirogenet onakvom pouzdanošću tvrditi, da je megja Hrvatima rijeka Cetina i da su južni Dalmatinci Srbi, ako „Hrvati" znači „čakavci" a „Srbi" „štokavci?"

Po svemu ovomu lako se je uvjeriti, da je Miklošićeva nazovimo je čakavsko-štokavska nauka, u koju „omladina dubrovačka" vjeruje kao u kakvo evangjelje, sasvim kriva. Biće komu još samo začudo, kako je tu nauku mogao iznijeti i braniti onakav veliki učenjak, kakav je bio prof. Miklošić. Nu nema sumnje, da se Miklošićevo zagovaranje takove hipoteze ima donjekle odbiti na simpatije što je po uplivu Vuka Karadžića gojio prama Srbima; a s druge strane valja uzeti to na um, da on nije to pitanje, kako se vidi po njegovim djelima, nikad duboko razglabao. Ali treba i to istaknuti, da je Miklošiću najtvrgji znak čakavštine ikavski govor, dok je štokavštine naprotiv ijekavski i ekavski govor. On dakle dijeli naš narod na dva plemena ne toliko na osnovu onih razlikâ, što se razabiraju u našem jeziku izmegju čakavskog i štokavskog dijalekta, nego još više na osnovu onih razlika, što su postale u tom jeziku po različitom izgovoru starinskoga glasa jat (ѣ). A to je nješto drugo. U ovom se slaže s njim i prof. Jagić *) pa u tom se slažemo s njim potpuno i

*) Vidi njegove rasprave u „Književniku" god. 1864, I „Iz prošlosti Hrvatskoga jezika" i u Arkivu za slav. fil. VI, 1 Die Umlautserscheinungen bei den Vocalen *e*, ê, *e* in den slav. Sprachen" (br. 3).

mi. Samo mi tvrdimo, da je Miklošić pogriješio, što uzimlje, da se granice izmegju Hrvatâ i Srbâ za najstarije vrijeme imaju odrediti na temelju vijesti sadržanih u 31 glavi Porfirogenetove knjige „De adm. imp.," dakle da je na jugu granica Hrvatima rijeka Cetina. Za Miklošićem se je u ovome poveo i Maretić, koji u svojoj knjizi „Slaveni u davnini" (na str. 80 i sl.) veli izrijekom, da je Kostantin zato postavio Cetinu za granicu izmegju Hrvatâ i Srbâ, što su u njegovo doba ikavci imali dosezati do Cetine a južnije od te rijeke nastavavali su ijekavci. Ali po tome mišljenju trebalo bi uzeti, da je oblast ikavskog dijalekta u vrijeme Porfirogeneta mnogo manja bila nego sada (jer danas ikavci dopiru na jugu sve do Neretve, a tako su i na istoku daleko prekoračili Konstantinovu megju), da se je s vremenom dakle raširila, dok je nasuprot poznato, da se je ona znatno suzila, jer su još u historijsko vrijeme mnogi krajevi (a tim pripada i južna Dalmacija), koji su danas ijekavski, napučeni bili ikavcima, pa tako je imalo biti za te krajeve, dapače i za druge još, i u doba Konstantinovo, a vjerojatno je čak, kako ćemo naprijed jasnije pokazati, da u njegovo doba ijekavštine nije još ni bilo, već su svi današnji ijekavci tada ikavski govorili.

Jamačno je dakle, kako se Konstantinovi Hrvati ne mogu identifikovati s čakavcima, a Srbi sa štokavcima, tako da se ne mogu njegovi Hrvati identifikovati ni s ikavcima a Srbi sa ijekavcima i ekavcima. Nije prilike napokon postaviti ni to, što bi kogod mogao možda misliti, da je car Porfirogenet ili koji drugi za nj proputovao sve naše krajeve, da se obavijesti, gdje se u narodu našem čuje ime hrvatsko a gdje srpsko, i na osnovu toga da je udario granice Hrvata i Srba.

Ovakim poslom ne možemo misliti, da se je iko bavio u Konstantinovo vrijeme, jer bi to značilo, da je Konstantin imao namjeru, da sastavi svojim djelom „De adm. imp." njeku znanstvenu etnografiju, dok on te namjere niti je mogao imati, jer se u njegovo doba znanstvena etnografija nije uopće još obragjivala, niti je u istinu imao; već je njegova namjera bila, kako on to sam tvrdi u pristupu i kako se jasno vidi po sadržaju samoga djela, da sina svoga Romana, koji ga je imao naslijediti na prijestolju, upozna s narodima, koji stajahu u svezi, bud prijateljskoj bud neprijateljskoj, s istočnim rimskim carstvom, e da se ovim poznavanjem uzmogne okoristiti, kada bude kasnije sam carstvom upravljao. Svrha dakle Konstantinove knjige bila je politična, a poučna samo u toliko, u koliko bijaše potrebno uplesti etnografskih i geografskih crtica, da bi se po njima mogao Roman upoznati s narodima, koji mogu koristiti ili nauditi istočnomu carstvu (Isporedi Račkoga „Ocjena star. izvor." str. 5.). A s druge strane, da je Konstantin udario zbilja na temelju podataka, sakupljenih u samom narodu, o prostiranju imena hrvatskog i srpskog, megje izmegju Hrvatâ i Srbâ; ne bi bio rekao, da Hrvati dopiru samo do rijeke Cetine, kad je pouzdano (kako ćemo mi to naprijed dokazati), da je ime Hrvatsko imalo živjeti u njegovo doba u ustima naroda sve do najskrajnjeg juga naše domovine.

Nema dakle o tom nikakve sumnje da Konstantin Porfirogenet kad u 31. glavi spomenute knjige označuje granice izmegju Hrvatâ i Srbâ, ne shvata tim podnipošto *genetične* ili *plemenske* Hrvate i Srbe, već samo *političke*. I ovu istinu priznao je jedan od najvećih naših filologa, koga „omladina dubrovačka" krsti *srp-*

skim filologom, prof. Budmani, koji u velikom akademijskom „Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika," što ga on uregjuje kod riječi „Hrvat" raspravljajući o Porfiregenetovim vijestima glede Hrvatâ i Srbâ izrijekom veli: „*Istina je svakako da Porfirogenit miješa etnografske i politične granice.*"

Kad Konstantin piše dakle, da „od rijeke Cetine počinje hrvatska zemlja i proteže se uzduž mora do granice Istre ili do varoši Albone a uzduž planina ponješto zaseže u istarsko zemljište, a sa strane Cetine i Hlijevna srpskih se zemalja dotiče," razumijeva se tim da je takova bila država hrvatska u njegovo vrijeme. Pa o tom zbilja niko i ne sumnja. Ono što je dalo povoda mnogim, osobito inostranim, historicima, koji su istraživali najstariju povijest našega naroda, da Konstantinovu granicu Hrvatâ t. j. rijeku Cetinu, uzmu ne samo u političkom nego i u plemenskom smislu, to su osobito bilješke Konstantinove o plemenima Zahumljana, Trebinjana, Dukljana i Neretljana, koja su živjela na jugu Cetine te su zahvatala osim cijele južne Dalmacije još komad današnje Hercegovine i Crnu Goru, i u kojim se bilješkama nazivaju ta plemena srpskim, premda ona politički nijesu bila srpska. I ta se interpretacija Konstantinovih bilježaka s historijskog gledišta zbilja svakomu sama nameće. Ali mi pitamo: smiju li historici etnografska pitanja, kako je jamačno ovo naše, gdje se o tom radi odrediti granice izmegju dva plemena, riješavati samo na temelju historijskih podataka ne osvrćući se ni najmanje na jezik dotičnih naroda ili plemena? Ne smije zaista; jer je samo jezik onaj, koji tvori narodne ili plemenske razlike. A jamačno je da su oni historici jezični momenat sa svim s oka smetnuli, po svoj prilici držeći na temelju Miklošićeve raz-

vikane nauke, da se jezik toj interpretacjji ne protivi. dok je nasuprot, kako smo vidjeli, sasvim isključuje.

Nego sada imamo pravo svako pitati, kako se baš imaju tumačiti Konstantinove bilješke, da na jugu Dalmacije živu Srbi, kad to politički Srbi nijesu bili, a kao plemenski ne smiju se uzeti. Evo kako mi te bilješke shvaćamo.

Polovinom X. vijeka, a to je baš ono doba, kad je car Konstantin Porfirogenet pisao svoje djelo o Hrvatima i Srbima, bijaše hrvatsku državu, koja je do tada najbujnije cvjetala, tako da je protiv nje istočno carstvo uzalud dizalo srpskoga župana Česlava Klonimirovića, snašla golema nesreća. Bijaše naime umro mogući kralj Krešimir I. a mjesto njega zavladao je njegov mlagjahni sin Miroslav, koji je bio tako slab, da su za njega po svoj državi Hrvatskoj nastali veliki nemiri i buna (koju je podignuo ban Pribunja), u kojoj je on sam zaglavio. Istočno carstvo biće jamačno upotrebilo ovu zgodu, da slomi moć hrvatske države. Ovo obodri opeta srpskoga vladara Česlava, koji i raširi sad svoju vlast u gornjem području rijeke Bosne, tako da je ova banovina postala ovaj čas srpska. U ovo vrijeme biće se otrgnula od hrvatske države i južno-dalmatinska plemena *). Česlav je dapače nastojao, da skuči pomoću

---

*) Ovo se nagagja po vijestima samoga Porfirogeneta, koji u 31. glavi svoje knjige „De adm. imp." govori, kako smo već vidjeli, o granicama Hrvatske za njegovo doba, za koju kaže da je na moru imala 30 brodova, ali dodaje odmah, da je u pregjašnje vrijeme imala puno veću vojsku i na kopnu i na moru (naime 80 brodova). Ako je Hrvatska prije Konstantina imala puno veću mornaricu, to znači, kako zgodno opaža Klaić („Hrvati i Hrvatska" str. 17), da je prije obuhvatala mnogo veći prostor uz more, a pošto je u Konstantinovo vrijeme njoj još pripadalo cijelo primorje od Istre do Cetine, to valja uzeti, da su zemlje, koje su za Konstantina od Hrvatske otpale, bile južna Dalmacija.

carstva sva ova plemena pod svoju vrhovnu vlast i pod vlast istočnoga carstva. „Sada se je — veli bugarski historik Drinov — utvrdila teorija, da su sva južno-dalmatinska plemena djelovi jednoga naroda srpskoga, i da su od uvijek sastavljali jedan politički savez, teorija, koju izvanrednom revnošću razvija Konstantin Porfirogenet *), a teorija je ta sasvim bez osnova.....“, jer se neda dokazati, kako smo vidjeli, podacima crpenim iz jezika našega naroda i iz geografskog prostiranja narodnih imena, a stoji čak u očitoj opreci, kako ćemo naprijed vidjeti, s kazivanjem drugih suvremenih izvora i s njekim drugim bilješkama samoga Konstantina. (Isporedi: Smičiklas, Poviest hrvatska, I. 227-228)

Na temelju svega ovoga, što smo dosad raspravljali, zaključujemo napokon ovo dvoje: 1) Izvorne razlike izmegju hrvatskog i srpskog jezika — što je jednako izmegju hrvatskog i srpskog plemena — nemaju se tražiti u razlikama, što se danas razabiraju megju čakavskim i štokavskim dijalektom. 2) U historijskim bilješkama bizantinskoga cara Konstantina Porfirogeneta sadržanim u 31. glavi njegove knjige „De adm. imp.,“ nijesu se sačuvale vijesti o granicama izmegju plemena hrvatskog i srpskog u najstarije vrijeme. —

Kad smo ovako dokazali, da poglavita razlika izmegju starih Hrvata i Srba nije mogla biti u onim jezičnim osobinama, što danas sastavljaju čakavsko i štokavsko narječje; da vidimo sada, koliko vjerojatnosti i-

*) Ova je teorija njemu toliko u prilog, što su Srbi istočnorimskom carstvu bili vazda poslušni, kako dokazuje to, što im Konstantin i ime izvodi od latinske riječi *servi*, te veli da su se oni tako zvali, što su bili „sluge rimskoga cara.“ (Vidi: „De administrando imperio.“ cap. 31. 147-149. Rački, Documenta pag. 271-2).

made hipoteza (za koju smo već kazali, da je i mi usvajamo), po kojoj bi glavna govornja razlika izmegju Hrvatâ i Srbâ bila u najdavnije doba u izgovoru glasa *jat* (ѣ).

Po izgovoru starinskog glasa jat naš se jezik dijeli opet, kako je poznato, u tri govora: ikavštinu, ekavštinu i ijekavštinu. Uzimajući kao temelj ovu novu diobu jezika hrvatsko-srpskoga, mi hoćemo dakle da podijelimo hrvatsko-srpski narod u dva plemena, Hrvate i Srbe. Prvo je pitanje, koje nam je kod toga riješiti ovo: kako je moguće trijalizam jezični dovesti u sklad s dualizmom nacijonalnih imena? Prof. Miklošić rješava to pitanje tako, što tvrdi (u svojoj „Vergl. Lautlehre d. sl. spr.“ 1879, str. 391), da je ikavština jezik hrvatski, a oba dva ostala narječja, ekavština, i ijekavština, jezik srpski; dok je prof. Jagić mišljenja, da izvorno nijesu bila u našem jeziku nego samo dva dijalekta, ikavština i ekavština, a za ijekavštinu dokazuje (u svojem „Archiv f. sl. Phil.“ VI, 80-94) vjerojatnost da je postala istom u historijsko doba (na svršetku XIV. i na početku XV. vijeka) i to iz ikavskoga govora tim što se je ikavsko *i* diftongizovalo. Po ovom se vidi, da se i Miklošić i Jagić slažu u tom, da je ikavština hrvatska, a ekavština srpsko narječje; njihova se mnijenja razilaze samo u pogledu ijekavštine; jer dok onaj tvrdi, da je ijekavština srpski dijalekat, po ovome izlazi naprotiv, da je ona hrvatski dijalekat, što je od jednog hrvatskog dijalekta postala.

Ispitajmo časak obadvije hipoteze. Jagićeva se hipoteza, da ijekavština nije od vajkada u našem jeziku već da je postala tek u historijsko vrijeme, osniva na tom, što mi za XII, XIII i XIV vijeka imamo mnoštvo potvrda o zamjenjivanju glasa jat vokalom *i* i vokalom

e, dok nasuprot za diftongaciju *je-ije* nema potvrda prije konca XIV. i početka XV vijeka. Po ovim historijski ujamčenim činjenicama posve je opravdan zaključak, da je ijekavština postala tek u XIV. i XV. vijeku. Protiv toga moglo bi se razborito prigovoriti samo ovo, da se ne može razumjeti, ako je ijekavsko *je-ije* postalo zbilja, kako mi tvrdimo, od *i* u XIV i XV vijeku, kako se je mogla u svijesti naroda sačuvati kroz tolika stostoljeća razlika izmegju ovog sekundarnog *i* i prvotnog etimološkog *i*, da bi se naknadno moglo znati, koje se *i* ima diftongovati, a koje ne; t. j. ne može se razumjeti, kako su oni ikavci, za koje mi uzimljemo da su se poijekavili, mogli znati u XIV vijeku, da *i* na pr. u *síno*, *ȕmiti* valja da se pretvori i *ije (sijeno)* dotično *je (umjeti)*, a da ostaje nepromijenjeno na pr. *u víno ȕmiti*. Ali Jagić dokazuje analogijom iz drugih jezika, da je posve moguće, da se je kod njekih ikavaca (to su oni što su postali ijekavci) sačuvala razlika u izgovoru dvojakog *i* i za toliko stoljeća. Mi se usugjemo ipak donijeti jedno drugo tumačenje ovomu pojavu, koje se po našemu sudu čini podobnije istini. Mi uzimljemo naime, da se je ijekavština razvila ponajprije tamo, gdje su ikavci bili u dodiru s ekavcima. Ovakovi su ikavci, slušajući govor svojih susjeda ekavaca mogli predobro osjećati razliku izmegju onoga *i*, koje je od iskoni u jeziku, i onoga što je postalo od ѣ, jer dok se ono prvo izgovara i u ekavštini kao *i* (na pr. *vino*, *ȕmiti)*, drugo se nasuprot izgovara kao *e* (na pr. *séno*, *ȕmiti)* Kad su ti ikavci na granici ekavskoga narječja postali jednom ijekavci, tada je ijekavštini lako bilo širiti se i dalje po ikavskoj oblasti, kako se još i danas neprestano širi. *)

*) Sudeći po tom, da je ijekavština danas u običaju ponajviše u sljedbenika istočne crkve, dok su naprotiv katolici većinom i-

Prigovor po tom, što bi se mogao podići protiv Jagićeve hipoteze, da je ijekavština mlagje narječje našega jezika, nije podnipošto tako jak, da bi je mogao oboriti. Ali hipoteza Miklošićeva, da je ijekavština od najstarijih vremena u našem jeziku i da je srpski dijalekat, ne može se našuprot ničim dokazati. Barem je Miklošić ne podupire ničim drugim, nego jur pretresanom naukom Konst. Porfirogeneta, po kojoj su Hrvati dopirali do Cetine, a na jugu Cetine da su živjeli Srbi, pa kako su po Miklošiću ti Hrvati imali biti ikavci-čakavci, tako su ti Srbi imali biti ijekavci-štokavci. Ali koliko vrijedi to Miklošićevo nagagjanje, to smo prije vidjeli. Nu kad bi istinita bila Miklošićeva nauka, da je ijekavština starinom srpsko narječje; to je barem nesumnjiva istina, da je u početku oblast toga narječja bila mnogo manja nego danas, te je veći dio zemljišta, što to narječje danas zaprema, zauzimala ikavština. Ikavština obuhvata i danas dobru trećinu hrvatskih krajeva, te se u Dalmaciji proteže na jugu sve do Neretve, a u Bosni ikavski govore svi katolici i većina muhamedovaca. Ali „u historijsko vrijeme, t. j. za srednjega vijeka, protezala se je ikavština — veli Jagić (Arhiv VI, 80) — cijelim primorjem dalmatinskim mnogo dalje put juga nego li danas, svakako do Dubrovnika inkluzivno.“ Da se je ikavski govorilo njekada i u Boci Kotorskoj, dokazuje nam najprije najstariji, do danas nam poznati, bokeški spisatelj Budljanin Krsto Ivanović, koji je živio XVII. vijeka i koji je

---

kavci, sva je prilika, da je to narječje i postalo najprije kod pravoslavnih (uplivom velike propagande srpske za vrijeme Nemanjićâ) kao opreka jeziku katoličkoga pučanstva, od koga će se grčko-istočnjaci biti počeli sad dijeliti i po imenu nazivajući se Srbima, dok su katolici bili Latini.

napisao gotovo čistom ikavštinom knjižicu „Povist od života kraljice Olive, kćere Cezara Julijana" *); dokazuju nam zatim stare pjesme bugarštice, sakupljene u Perastu, u kojima se još nalaze tragovi ikavskog govora**); napokon dokazuje nam dubrovački pjesnik Marin Držić (koji je živio u XVI. vijeku), koji u svojim komedijama prikazujući nam njeke Kotorane oponaša i njihov govor (što će on biti bez sumnje dobro poznavao, jer od Kotora nije živio daleko), pa su tu ikavski oblici u mnoštvu. Kao dokaz da se je njekada ikavski moralo govoriti i u Konavlima i u Hercegovini mogu se iznijeti stare listine dubrovačke republike, koje proizlaze iz tih krajeva i u kojima se zatječu više ili manje ikavske forme. (Vidi Jagić Arhiv VI. 84). Za Bosnu, veli Jagić, može se naslutiti na temelju starih bosanskih listina, da je tu u XIV. do XV. v. ikavski izgovor raširen bio barem do rijeke Bosne, a možda i u njekim *enklavama* istočnije. (Op. cit. 83 i 84). Kad bi dakle i istina bilo, što Miklošić tvrdi, da je ijekavština srpski dijaletak, ne bi se ipak moglo kazati za veći dio krajeva, gdje se ijekavski govori, da su srpski krajevi; jer su njekada ikavski bili. Mogao bi doduše kogod opaziti, da su prisvojivši ijekavštinu bili tim posrbljeni. Ali mi ćemo na to odgovoriti, da u XV. i XVI. vijeku kad su ti krajevi bili poijekavljeni, ijekavština nije za cijelo u svijesti narodnoj vrijedila više kao jezik srpski, jer inače bili bi na pr. Dubrovčani postavši ijekavci, prisvojili i srpsko ime, dok o njemu nema ni traga u cijeloj literaturi dubrovačkoj.

---

*) Vidi raspravu: „Tko su bili starosjedioci Boke Kotorske." (Preštampano iz „Vienca" Zagreb 1892) na str. 17.

**) Vidi Bogišića, Narodne pjesme iz starijih najviše primorskih zapisa, na str. 87.

Sada pošto smo pokazali koji su najstariji dijalekti našega jezika i kolika je bila oblast ikavštine u najstarije vrijeme, bilo bi red da dokažemo, da se ta oblast slaže zbilja i s domovinom Hrvatâ. Ali prije toga, da bi se vjerojatnost naše teorije, po kojoj se ikavština ima smatrati starim jezikom hrvatskim, a ekavština srpskim, pokazala što jasnije, hoćemo da odgovorimo još na njeke sumnje, što bi u koga mogle nastati u pogledu nje, hoćemo da odgovorimo naime na ova tri pitanja: 1) Jesu li i sami ikavski i ekavski dijalekti tako stari u našem jeziku, da zasežu čak u prvo vrijeme seobe Hrvata i Srba na jug? 2) Ako su zbilja oni tako stari, a jesu li opet razlike, što postoje izmegju njih dovoljne, da su se po tome, i samo po tome, mogli razlikovati u davno vrijeme Hrvati i Srbi? 3) Napokon ako je ekavština srpski jezik, kako se to tumači, da Hrvati kajkavci govore ekavski?

Na prvo pitanje odgovaramo, da se historijskim dokumentima dokazati ne može, da li su ikavština i ekavština u našem jeziku već od dobe saseljenja Hrvatâ i Srba na jug, jer takovih dokumenata nema iz one davnine; ali to barem stoji, da niko nije dokazao niti vjerojatnost, da su ti dijalekti postali u historijsko vrijeme.

Što se tiče drugoga pitanja jesu li naime razlike, što postoje izmegju ikavskog i ekavskog narječja dovoljne, da su se po tome mogli razlikovati Hrvati od Srba, mi tvrdimo, da jesu, premda je moguće, da je osim tih razlika bila u jeziku još i po koja druga (možda koja i od onih, što se danas razabiraju megju čakavskim i štokavskim dijalektom), a ko zna da osim lingvističnih nije bilo izvorno megju Hrvatima i Srbima i drugih antropolitičkih razlika. Ali svakako i sa-

mo po tom, što su jedni govorili ikavski a drugi ekavski, mogli su se razlikovati u dva raznoimena plemena ; jer su riječi i oblici, kod kojih se u našem jeziku ponavlja refleks starinskoga jat veoma mnoge, pa se razlike u tom pogledu jako osjećaju, tako da se i dan danas ikavcu čini posve čudno, kad čuje govoriti ekavca i obratno, kako se čudno čini i ijekavcu kad čuje govoriti ikavca ili ekavca i obratno. Te razlike što se nalaze megju ikavskim, ekavskim i ijekavskim govorom, dovele su naš prosti narod do toga, da oni što govore jedno narječje poizdjevaju kojekakva imena onima, što govore drugo, a ovi opeta onima. Tako je poznato, da Hercegovci zovu *šijacima* Srbijance, koji ne govore kao oni na pr. *lijepo*, *bijelo*, *mlijeko* i t. d. nego *lepo*, *belo*, *mleko* i t. d. a Srijemci i Bačvani, koji su ekavci zovu *šijacima* Hercegovce, Dalmatince i Hrvate.*) Ako danas dakle ekavac zove ijekavca i ikavca osobitim imenom i obratno, to je posve moguće i vjerojatno, da su koli ikavci toli ekavci imali u početku svaki svoje posebno narodno ime.

Napokon odgovorićemo i na treće pitanje. Što Hrvati kajkavci govore ekavski, to je lako protumačiti. Zemlja, u kojoj oni nastavaju (veći dio županije zagrebačke, varaždinske i križevačke) imala je njekada biti naseljena Slovencima, koji su ekavci, jer se je i zvala slovinskom zemljom sve do XVI. v., kad su se u nju doselili Hrvati, kojih je asimilaciona snaga bila tako jaka, da su slovinski kraj pretvorili u Hrvatsku (koja je danas središte cijeloga Hrvatstva), ali su u svojem jeziku sačuvali više slovenačkih osebina, megju kojima i ekavski izgovor. Ovdje ćemo još napomenuti, da ekavskih oblika ima i

---

*) Vidi Rječnik Vukov kod riječi *Šijak*.

u dijalektu čakavaca (koji su inače dakako ikavci), pa i ti tragovi ekavski (koji će biti veoma stari, jer se ponavljaju već u latinskim listinama hrvatskih kraljeva iz X. XI. v., t. j. kod hrvatskih riječi, što su u tim listinama zabilježene) imaju po našem sudu isti izvor, kako i kajkavska ekavština, t. j. prešli su u čakavštinu iz jezika slovenačkoga. Na taj sud navodi nas prilika da se te ekavske forme susretaju samo u jeziku sjevernih čakavaca (ili barem kod ovih puno više nego li kod južnih*), koji stoje u doticaju s kajkavcima i Slovencima i što ti isti čakavci osim ono njekoliko ekavizma imadu i drugih njekih osobitosti slovenačkoga jezika.

Sad je napokon red dokazati, da se ikavska oblast, kakova je imala biti u najstarije vrijeme, slaže i s najstarijom domovinom Hrvata na jugu. No da bismo mogli tačno znati, za koje sve krajeve treba dokazati, da su starinom hrvatski, opisaćemo ovdje potanko granice ikavske oblasti za najstarije doba. Mi smo utvrdili, da je ikavska oblast zahvatala njekada ne samo one krajeve, koje ona danas zahvata, već i one koji danas pripadaju oblasti ijekavskog narječja. A ti su krajevi ukupno: Dalmacija, Istra (u koliko je u najstarije doba napučena bila hrvatskim narodom), Hrvatska (osim hrvatskog provincijala, o kojem smo već govorili), Slavonija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora (u koliko je u staro vrijeme naseljena bila) i zapadni kraj Srbije, gdje se danas takogjer ijekavski govori. Ikavskoj je oblasti pripadao njekada dapače i Srijem, koji je danas ekav-

*) Tako na pr. čakavci na otoku Korčuli u južnoj Dalmaciji, kojih nam je dijaletak dobro poznat, ne govore *e* za starinsko jat nego kod glagola *sêst* (= sjesti); kod svih ostalih riječi i oblika stoji prama jat glas *i* (Tako barem u mjestu Lumbardi).

ski, jer je jamačno, da je ekavština tu zavladala istom po dolasku srpskih doselaca god. 1690, koji su osim Srijema naselili još i Bačku i Banat. Mi ćemo dakle dokazati za sve ove zemlje, da su starinom hrvatske.

1. Iz bilježaka cara Konstantina Porfirogeneta o Hrvatima, sadržanih u njegovoj knjizi, „De administrando imperio" mi smo gore već napomenuli onu, koja se nahodi u 31. glavi te govori o državi hrvatskoj, kakova je bila za vladara Miroslava u polovici X. vijeka, t. j. za života samog Porfirogeneta. Onda je hrvatska država dopirala na jugu, kako smo vidjeli, samo do rijeke Cetine a na istoku do Vrbasa u Bosni. Ta je Hrvatska imala, kako Konstantin sam izvješćuje, svoju narodnu vojsku i mornaricu od 30 velikih brodova, ali on odmah nadodaje, da je ta vojska u pregjašnje doba bila još puno veća i na kopnu i na moru, jer je brojila 100.000 pješaka, 60.000 konjanika, zatim 80 velikih i 100 malih brodova sa 5200 mornara. Ako je Hrvatska imala prije Konstantina puno veću vojsku i veću mornaricu, naravno da je tada bila i *puno veća*, i to koli na kopnu (dakle protezala se je i preko Vrbasa) toli na moru (dakle sezala je i južnije od rijeke Cetine). Kada je to bilo? To je imalo biti kako smo već drugovdje napomenuli, za vrijeme velikih hrvatskih kraljeva Tomislava i sina mu Krešimira na početku X. vijeka. Nu Konstantin sačuvao nam je o Hrvatima još mnogo starijih vijesti; a te se čitaju u 30. glavi spomenutoga djela, gdje je govora o samoj seobi Hrvata na jug. Tu Konstantin priča, da su Hrvati za bizantskoga cesara Heraklija došli u starorimsku provinciju Dalmaciju (*ἦλθον εἰς Δελματίαν*), gdje su prebivali Avari, te pošto su ove svojoj vlasti podvrgli, da su tada *sami tom zemljom obvladali* (*κατεκρατήθη ἡ τοιαύτη χώρα παρὰ τῶν*

Χρωβάτων), dapače (kano da zato što ni Dalmacija ne bijaše za njih dosta prostrana) jedan dio njih odruživši se od braće svoje da je *zavladao Ilirikom i Panonijom (καὶ. ἐκράτηδε τό Ἰλλυρικὸν καὶ τῆν Παννονίαν)*. Po ovome se vidi, da je najstarija postojbina Hrvata na jugu bila dosta prostrana *), jer je obuhvatala staru Dalmaciju, Panoniju i Ilirik. A koji su opseg imale te zemlje? Za Dalmaciju kaže sam Porfirogenet, da je „imala njekada početak *na dračkoj megji ili kod Bara, te se protezala do istarskih planina, a u širini do rijeke Dunava*" *(t. j. do Save i njezina ušća u Dunav:* Rački, Ocjena star. izvora str. 27). Ovdje su jasne sve granice stare Dalmacije, osim istočne. Ali za ovu potonju poznato je po drugim starim piscima i po drugim vijestima samog Porfirogeneta, da je bila rijeka Drina (Rački u „Radu" LVI, str. 66). Panonijom razumijevao je Konstantin dio donje Panonije med *Savom*, *Dravom*, *i Dunavom* (Rački, Ocjena, str. 27), a Ilirikom *obližnju zemlju.* (Rački, Documenta 271). Ne odgovara li ta Konstantinova najstarija Hrvatska posve dobro oblasti ikavskog i ijekavskog dijalekta, kako smo je mi opisali?

Najstarija domovina Hrvatâ na jugu, kako je Porfirogenet označuje, slaže se doduše potpuno s oblasti ikavskog i ijekavskog dijalekta; ali imademo li mi pouzdanih svjedočanstva i iz kasnijih vijekova, da u zemljama za koje Porfirogenet tvrdi, da su u VII. vijeku naseljene bile Hrvatima, žive zbilja hrvatski narod? Za svu Trojednicu osim južne Dalmacije imademo svje-

*) Prostrana imala je biti po Konstantinu njihova postojbina i prije nego su na jug došli, tamo iza Karpatâ, sudeći po tom kako on tumači (u 31 glavi) ime „Hrvati," koje njemu znači „oni koji drže veliku zemlju." *(οἱ την πολλήν κώραν κατέχοντες)*.

dočanstva takovih, da ne mogu ni Srbi (osim najpretjeranijih) a da te zemlje ne priznadu za hrvatske. I zbilja tu se je sve do danas sačuvala tako budna svijest hrvatska i hrvatsko ime, da je prava ludost poricati tim zemljama hrvatsko porijetlo. Ali zato naprli Srbi sve svoje snage, da dokažu za južnu Dalmaciju, Bosnu i Hercegovinu i Crnu goru — gdje je svijest hrvatska bila u novije doba koje popustila koje se sasvim ugasila, te gdje se i imenu hrvatskom danas zapamtili samo slabi tragovi, dok se je nasuprot Srpstvo megju hrišćanima znatno raširilo — da te zemlje nijesu bile nikada zemlje hrvatske, već od uvijeka srpske. Radi toga ćemo se i mi u ovom što slijedi obazreti samo na ove potonje krajeve naše zajedničke hrvatsko-srpske domovine, te iznijeti sve one potvrde i svjedočanstva, iz kojih nesumnjivo proizlazi, da i u tim zemljama živu plemenski Hrvati, dok je tu Srpstvo, gdje ga ima, samo vjersko ili politično.

II. Pet bizantskih pisaca, koji su živjeli poslije Porfirogeneta od XI sve do XII. v. potvrgjuje da je južna Dalmacija sa susjednim zemljama na istoku i jugu naseljena bila narodom *hrvatskim*, o kojem samo dva njih kažu, da ga njeki zovu i srpskim. A ti pisci jesu: *)

1) Ivan Scylitzes (koji je zabilježio zgode bizantskoga carstva od god. 812 do poslije god. 1977) govoreći o vojni, što je u drugoj polovini XII. v. na Bugare poveo Mihajlo knez (kralj) *Duklje* (Zete), *Travunije*, *Humske zemlje*, dapače i *Rašije* (Stare Srbije) nazivlje njegov narod „narod Srba koje zovu takogjer i

*) Potanko o tim piscima raspravlja Rački u „Radu“ LI „Scriptores rerum croaticarum,“ str. 166-171; zatim Klaić „Hrvati i Hrvatska“ str. 18-27.

Hrvatima" (*τό τῶν Σέρβων ἔθνος, οὓς δὴ καὶ Χρώβάτας καλοῦσι*). A na drugom mjestu spominje isti njekog Petrila, koji je imao biti znamenita ličnost u Mihajlovoj državi, te o njemu veli, da je vladao „u Hrvatâ" (*ἐν Χροβάτοις*).

2) Nicefor Brienije (koji je napisao povijest svoga vijeka t. j. dogagjaje od god. 1057 do 1081) zove stanovnike spomenutog kneza Mihajla, protiv kojega je on sam vojevao „*Hrvati* i Dukljani" (*Χωροβάτα καὶ Διοκλεῖς*).

3) Georgij Cedren (koji je sastavio historijsko djelo, što počinje stvorenjem svijeta a svršuje se godinom 1057) pripovijedajući, kako je god. 1019 bizantski car Vasilije II osvojio Bugarsku dodaje: „Svladavši Bugarsku pokori se njemu i susjedni (Bugarima) *narod Hrvatâ* (*τὰ ὅποϱα ἔθνη τῶν Χοϱβατῶν*) i dva njegova vladara;" a ti su hrvatski vladari stanovali u porječju Raške i Lima (na istoku današnje Crne Gore).

4) Ivan Zonaras (koji nam je ostavio historijsko djelo, u kojemu se nižu zgode od najstarijih vremena do g. 1118) nazivlje takogjer stanovnike kneževine Dukljanske i susjedne joj Raše „*narod Hrvatâ*" (*τὰ τῶν Χορβάτων ἔδνη*), a na drugom mjestu „*narod Hrvatâ*, koje *njeki zovu* takogjer i Srbima" (*τὸ ῖῶν Χροβάτων ἔθνος, οὖρ δὴ καὶ Σέρβους τινες καλοῦσι*).

5) Nicefor Choniates (od koga se je sačuvala povijest bizantskih careva od 1117 do 1203) govori za god. 1169 da Stjepan Nemanja prisvaja „*Hrvatsku* i oblast Kotorsku" (*Χορβατίαν καὶ τῶν Καττάρων τὴν κυριότητα*), a to je današnja Boka i Crna Gora.

Pošto spomenute zemlje politički nijesu pripadale Hrvatima, to je pouzdano, da se hrvatsko ime u svih tih pisaca ima uzeti kao čisto plemensko.

Od starih domaćih historika imamo popa Dukljanina, koji je pisao u XII. vijeku i koji tvrdi, da se južna Dalmacija s obližnjim krajevima od pamtivijeka zove *Crvenom Hrvatskom.* *)

Ovo je dakle *šest* starih (tugjih i domaćih) historika, koji svi svjedoče, da je u vrijeme odmah iza Konstantina pa sve do XIII. v. živio u južnoj Dalmaciji, Hercegovini, Crnoj Gori i susjednim zemljama narod hrvatski. Mogu li Srbi iznijeti za ove zemlje osim (već gore pretresana) Porfirogenetova ijedno svjedočanstvo, da su prije nego su Nemanjići njima zavladali, bile srpske? Ne mogu nijednoga. Jedina potvrda imenu srpskomu prije Nemanjića u napomenutim zemljama, kano što i u Bosni, jeste ona, koja se nahodi u aktima (u Tome Arcidjakona) crkvenog sabora spljetskog od god. 924. Tu se naime veli, kad su u Dalmaciju došli za taj sabor papini odaslanici, da su „obilazeći gradove dalmatinske držali sastanke s vlastelom hrvatskom i *srpskom*“ (cum Chroatorum et *Serborum* proceribus). Pošto su ti odaslanici donosili papinsko pismo, koli Tomislavu, kralju hrvatskomu, toli Mihajlu, knezu zahumskomu, to njeki misle, da se ono „Chroatorum proceres“ odnosi na Tomislava i njegove prvake, a „Serborum preceres“ na Mihajla i prvake njegove. Ali to je mnijenje po svoj prilici krivo, jer se ne može postaviti, da se onim „Serborum proceres“ razumijeva Mihajlo i njegovi velmože i po tom da je sama „katolička crkva“, kako kaže „omladinac-katolik“, „u X. vijeku priznala srpsko ime južnim Dalmatincima“: 1) kad ta ista crkva katolička spominjući inače izrijekom Mihajla nigdje ne govori,

*) O Crvenoj Hrvatskoj raspravlja potanko Klaić u spomenutom već djelu.

da je to bio knez srpski ili srpske zemlje, već ga zove samo knez humski (Chulmorum dux) a njegovu zemlju i njegov narod, baš kako i zemlju i narod Tomislavov, koji je bio jamačno hrvatski, „Sclavonia", „Sclaninica terra", „Sclavinorum terra" i t. d. (Vidi u Račkoga Documenta 187-192); 2) kad se u ono 15 tačaka saborskih, koje bez sumnje jednako vrijede koli za Tomislavove toli za Mihajlove državljane, nigdje ne spominju Srbi, dok se naprotiv u 12. tački izrijekom spominju „rex et proceres Chroatorum," megju kojima valja da je bio obuzet i Mihajlo, te po tom su „Chroati" bili i njegovi državljani. Nego ako se onim „Serborum proceres" nemaju shvatati velmože ili župani južne Dalmacije, koji su to drugi „srpski prvaci" bili, s kojima su se papini odaslanici u Dalmaciji sastali? To nije mogao drugi biti po našem mišljenju nego Zaharija, župan srbijanski i drugi njegovi velmože, koji su se po vijestima samog Konstantina Porfirogeneta baš one iste god. 924, kad se je u Spljetu držao crkveni sabor, utekli bili k Tomislavu radi straha od Bugara, te se povratili kući tek god. 931. (De adm. imp. cap. 32, pag. 157-159; Rački Docum. 391, 396). U ono doba bili su Srbijanci još katolici te su crkveno, kako vas naš narod, zavisjeli o Spljetu, i po tom razumljivo je, kako su se papini odaslanici mogli i š njima sastajati, premda su u samom saboru imali biti Srbi samo njekakva parada Tomislavova, jer se za njih, kako smo vidjeli, nije tu ništa odlučilo.

III. Kada je polovinom XII. v. zasio na prijestolju Srbije moćni župan Stjepan Nemanja, srpska država raširi domala svoju vlast po cijeloj Hercegovini, južnoj Dalmaciji i Crnoj Gori. Tako dogje Hum, koji je obuhvatao sjevernu Hercegovinu i primorje od Neretve

do Dubrovnika, već god. 1150 u srpske ruke te ostane pod srpskim vladarima gotovo neprekidno sve do treće desetine XIV. v., kada ga bosanski ban Stjepan Kotromanić sjedini sa svojom banovinom. Travunija koja je zauzimala južnu Hercegovinu i primorje od Dubrovnika do Boke, zatim Duklja, koja je zapremala južnu Boku i Crnu Goru, spadoše takogjer već u XII. v. pod vlast srpsku i ostadoše pod njom sve do izumrća Nemanjića (1371), Duklja upravo do god. 1360, kad se u njoj podigoše Balšići.

Jedan dokaz, da spomenute zemlje, naime Hum, Travunija i Duklja nijesu bile naseljene srpskim narodom, kad njima Nemanjići zavladaše, pružaju nam titulare tih novih vladara, u kojima se te zemlje uvijek odjelito spominju od srpskih zemalja, te se nazivlju ili kako gore, ili običnije još imenom „Pomorje“ ili „pomorske zemlje.“ Iznesimo samo njeke takove naslove. Eno nam najprije Stjepana Prvovjenčanoga (1196-1224) sina i nasljednika Stjepana Nemanje. U jednoj povelji kojom dariva samostanu sv. Marije na otoku Mljetu njeka sela on se piše „az grêšnij Stefan, velij kralj, namêstnik i gospodin *vse srpskije zemlje* i *Dioklije* i Dalmacije i *Travunije* i *hlmske* (= humske) *zemlje*,“ a potpisuje se na koncu povelje: Stefan po milosti božjoj vênčanij *kralj* i samodrž’c *vsje srpske zemlje i pomorskije*“ (Miklosich, Monumenta serbica, str. 9 i 10); a tako isto i u drugoj povelji, kojom osniva manastir Žiču imade naslov: „vênčani prvi *kralj vse srpskije zemlje*, *Dioklije i Travunije i Dalmacije i Zahlmnije*“ (Miklosich. Op. cit. 11.). Po ovome se vidi kako prvi kralj od porodice Nemanjića jasno priznaje, da „pomorske zemlje“, naime „Dioklija, Dalmacija, Travunija i Hum,“ nijesu srpske zemlje, jer ih inače ne bi posebice isticao, ne-

go bi ih naprosto zvao srpskim i obuzeo u izrazu „vsa srpska zemlja."

Napominjemo da su za Stjepana Prvovjenčanoga u „pomorskoj zemlji" osnovane bile dvije rišćanske biskupije, jedna u manastiru sv. Mihajla u Prevlaci za Diokleju, a druga u Stonu za Travuniju i humsku zemlju, koje su bile podvržene nadbiskupu Srbije, što je stolovao u Žiči, tako da „pomorska zemlja," koja je prije pripadala zapadnoj kozmopolitskoj crkvi, za vladanja Stjepana Prvovjenčanoga pridružena bi istočnoj, dotičnoj *srpskoj* narodnoj crkvi. Nu premda su te zemlje bile ovako sada i državno i crkveno sjedinjenje sa Srbijom, jesu li ih nasljednici Stjepanovi smatrali ipak za srpske? Ne, ni najmanje, već oni razlikuju takogjer neprestano *srpske* ili *raške* zemlje od *pomorskih.* Tako na pr. Stjepan Vladislav (1241-1243) imade u jednoj povelji naslov „kralj *vsêh raških zem'l* i *Dioklitije* i Dalmacije i *Travunije i Zahlmije,*" a u drugoj se potpisuje opet: „kralj *vsêh srbskih zem'l i pomorskih*" (Miklosich, Op. cit. 25 i 27). Jednako rade redom svi Nemanjići. Napokon i sam Dušan Silni (1331-1355) radi tako, te se naročito prije nego se okrunio carem redovno zove „kralj *vsijeh srpskih zemalj i poskih*" (Miklosich, Op. cit. 25 i 27). Jednako rade redom svi Nemanjići. Napokon i sam Dušan Silni (1331-1355) radi tako, te se naročito prije nego se okrunio carem redovno zove „kralj *vsijeh srpskih zemalj i pomorskih*" ili u latinskim spisima „rex *Servie,* Dalmatie, *Dioclie,* Albanie, *Zente* (= Duklje), *Chelmenie* et *maritime regionis.*" Pače ni kano car ne zaboravlja na „pomorske zemlje." God. 1351 zove se „car Srbljem i Grkom, samodržac *vsêh srbscêh i pomroscêh zemljah.*" *)

*) Isporedi: Klaića, Hrvati i Hrvatska, str. 28-30.

Sto se Bosne tiče, ta nije doduše ni u koje vrijeme bila pod srpskim Nemanjićima, ali je bila zato u X v. za srpskoga kneza Česlava, kako tvrdi Konstantin Porfirogenet (De adm. imp. 32), sastavni dio kneževine Srbije. Tada je Bosna zauzimala samo porječje rijeke Bosne, ali kasnije segne i do Drine te za banova Kulina (1180-1204) i Ninoslava (1232-1250) obuhvati i njeke srpske krajeve. (Klaić, Poviest Bosne 20-21, 65). Na vrh svoje moći izagje Bosna pod Stjepanom Tvrtkom (1353-1391), koji skupi u svojoj vlasti osim Bosne još znatan dio zemalja, kojima su njekada vladali Nemanjići, tako da se je on smatrao njihovim baštinikom i prozvao se kraljem Srbije. A ovaj su naslov nosili odsele svi ostali vladari bosanski (Klaić, Pov. Bosne 155). Ako nije dakle Bosna nigda bila pod srpskim Nemanjićima, ona je ipak u X v. bila srpska, a kasnije kad su njom zavladali domaći banovi, bili su njoj pridruženi njeki srpski krajevi tako da se napokon njezin vladar prozvao kraljem Srbije. Ali je li se Bosna pored svega toga prometnula igda u Srbiju, kako se je na pr. njezin zapadni dio, današnja bosanska krajina izmegju Vrbasa i Une, što je njegda pripadala hrvatskoj teritoriji, prometnula u Hrvatsku, te se imenom „turske Hrvatske" bilježila još do nedavna (naime do austrijske zapreme) po svim geografijskim kartama? Ne, nigda. Već Porfirogenet razlikuje po imenu Bosnu — *τὸ χωρίον Βόσωνα* — od Srbije — *χώρα Σερβλιας*. Banovi Kulin i Ninoslav, te ostali do Tvrtka zovu se naprosto „ban *bos'n'ski*" ili „jaz veliki ban *bosanski*" (Matej Ninoslav), a nikada banovi *srpski*. Ban Tvrtko, koji se je prozvao kraljem Srbije, vjenča se god. 1376 „sugubim věncem," *bosanskim* i *srpskim* a tako i u svojoj kraljevskoj titulari razlikuje on uvijek Bosnu od

Srbije te se zove: „Stefan Kralj *Srbljem* i *Bosnĕ* i Pomoriju i Zapadnim stranama" (Klaić, Pov. Bos. 155-156).

Kao dokaz da su Srbi i Srbija u svako vrijeme bili jedno, a drugo Bosna spomenućemo napokon napokon naslov patrijarke Arsenija od god. 1743 koji se čita na antiminsu u čuvenoj crkvi na Zavali u Hercegovini te glasi: Arsenije patrijarka, „*svih Srba*, Bugara, Pomorija, Bosne i t. d." (Vidi: Viestnik hrv. arkeol. druž. 1889, 45-46). Ne dokazuje li ovaj naslov jasno, da ni u XVIII v. ne nahodi taj patrijarka Srbâ u Bosni, premda je on ondje imao svojih po vjeri sinova?

IV. Bosna i Hercegovina, Crna Gora i južna Dalmacija nijesu ni od vladara srpskih ni od domaćih a niti su kasnije za turskoga vladanja igda smatrane bile srpskim zemljama. Ali zato ne može se poreći, da se je ime srpsko u „pomorskoj zemlji" za vlade Nemanjića, a u Bosni, osobito istočnoj, po svoj prilici i prije toga vremena počelo širiti. A tomu su doprinijele tri stvari: državna zajednica sa Srbijom, jedinstvo srpske narodne crkve i seljenje Srba u te zemlje.

Da bismo shvatili, kako je državna zajednica sa Srbijom mogla utjecati na to, da se raširi ime srpsko po hrvatskim zemljama, dosta je uzeti na um, da su u državi Nemanjića upravo Srbi sačinjavali jezgru državne snage i da su bili gospodari njezini; zatim da su mlagji knezovi kraljevske porodice stolovali i vladali u Duklji i Humu, a pored njih bili su i drugi državni časnici u tim zemljama većinom Srbi; napokon da su i srpska vlastela dobivala ondje zemalja i posjeda od kraljeva, pa tako je polagano sva vlast došla u ruke samih Srba. (Vidi: Klaić, Hrvati i Hrvatska, 31, 32). U Bosni nijesu Nemanjići doduše nigda vladali, kako

smo to već natuknuli, ali su zato stariji domaći banovi bili većinom Srbi i u rodu s Nemanjićima, tako da je ove potonje veliki ban Tvrtko nazivao „moi prěroditelije“ i na osnovu toga rodbinstva svojatao je srpski prijestô. (Klaić, Pov. Bos. 157).

Ali kud i kamo više nego li političkom vlasti raširilo se je ime srpsko u Bosni i u „pomorskoj zemlji“ putem vjere, i to vjere rišćanske. Kad je sv. Sava naime početkom XIII v. u državi Nemanjića uredio crkvu istočnu, tada je po primjeru bizantinskom tu vjeru prozvao državnim imenom, t. j. vjerom srpskom a prema tomu sljedbenici te vjere počeli se zvati Srbi za razliku od katolika, koje su zvali ponajviše Latini, te se ime srpsko tim putem religijoznim prenijelo čak i na pismo, što se je upotrebljavalo u Srbiji od najstarijih vremena, t. j. na ćirilicu, koja se odsele zove srpsko pismo. A sljedbenikâ vjere istočne bilo je koli u Bosni toli i u „pomorskim zemljama.“ U ovim potonjim zasnovao je sv. Sava, kako smo već napomenuli, dvije biskupije, koje su podložne bile mitropoliti čitave Srbije. U Bosni nije on doduše mogao zasnovati hrišćanskih biskupija, jer Bosna, kako znamo, nije bila Nemanjićâ; ali su zato rišćani u Bosni sve do XIV vijeka priznavali ipak za svoju crkvenu glavu jednoga srpskoga biskupa, dok nijesu god. 1376 dobili svoga zemaljskoga glavara (Klaić, Poviest Bosne, str. 346).

Napokon širenjem imena srpskog po Bosni i „Pomorju“ biće doprinijelo i neprestano seljenje Srbâ u te zemlje, koje je započelo dosta rano, a najjače bijaše poslije katastrofe na Kosovu (1389).

Ovo su dakle tri faktora, kojima ima se pripisati prilika, da se je izvorni čisto hrvatski karakter Bosne, Hercegovine, Crne Gore i južne Dalmacije već za rana

počeo mutiti te stalo u njima isticati srpstvo. Ali pored svih tih opisanih prilika nije to srpstvo ipak nigda uhvatilo duboko i svestrano korijenje, niti je imalo opći narodni već ponajviše samo vjerski značaj. Ono nije nigda uspjelo da izbriše tragove imenu hrvatskomu, kojemu najstarija potvrda u spomenicima Bosne zaseže u XIV vijek. Evo je:

Kada je u Bosnu došao papin izaslanik, njeki Gerard, upravitelj reda franjevačkoga, Stjepan Kotromanić, ban bosanski, koji je tada vladao te bijaše u to vrijeme baš prešao sa bogomilske na katoličku vjeru, lijepo ga primi; zatim poče franjevcima graditi samostane, pače god. 1347 preko mletačke vlade isprosi od pape franjevcima mnoga prava i da mogu uzeti sebi pomoćnika, kamo god bilo, ali samo „in fidei doctrina peritos et *lingue croatice* non ignaros,“ t. j. koji poznaju dobro nauk te su vješti *hrvatskom* jeziku (V. „Glas Hercegovca“ 1891, br. 22). Stjepan Kotromanić, ban bosanski, ne zove dakle u XIV. vijeku svoj jezik inače van jezik *hrvatski*; po čemu bi se moglo izvesti, da ga je tako zvao tada i narod bosanski.

V. Ogledamo li spisatelje, koji su od XVI do XIX v. pisali koli u južnoj Dalmaciji toli u Bosni i Hercegovini, to ćemo vidjeti, da oni za srpsko ime ne znadu, nego zovu svoj narod i svoj jezik ponajviše „slovinskim.“ Tako rade Dubrovčani (na pr. i sam Gundulić), Bokelji (na pr. Nenadić iz Perasta, Matović iz Dobrote), Hercegovci (na pr. Lekušić iz Mostara) i Bosanci (na pr. Bandulović, Posilović, Barišić iz Vareža). Ali nije to ime slovinski poznato bilo samo piscima napomenutih krajeva, već su njega upotrebljavali i oni gornje i srednje Dalmacije, Istre, Hrvatske i Slavonije, koji su pisali od XVI do XIX v., jer svi nazivaju svoj narod i

jezik najragje „slovinskim" ili takogjer „iliričkim." Izrazi „slovinski" i „ilirički" bili su umjetno skrojeni, u narodu nijesu živjeli, ali se je njima obilježivao svuda samo narod i jezik *hrvatski.*

Već su u srednjem vijeku Hrvati bili poznati u inostranstvu pod imenom „Sloveni." Tako na dvoru rimskom hrvatski knez Sedeslav bijaše „comes Sclavorum;" Mletački ljetopisac iz početka XI. vijeka, Ivan Djakon, zove Hrvate redovito imenom „Sclavi" ili „Croati Sclavi;" a tako i franački ljetopisci. Ovim imenom „Sclavi," kako i imenom „illirico" (za jezik) služili se i Romani Dalmacije za svoje sugragjane Hrvate od najstarijih vremena pa sve do danas. Dapače i sami kraljevi hrvatski ne zovu svoj jezik inače u javnim listinama, nego „slavonski;" tako Petar Krešimir tumači „castrum latine Marula vocitatum" sa „*sclavonice* Stenice," a otok „Mauni, que in vulgari *sclauonico* ueru (sada Vir) nuncupatur" (V. Rački, Rad. 4 VII. 103).

Ali i sami naši pisci od XVI. do XIX. vijeka svjedoče, da im je „slovinski" i „ilirički" jednako što i *hrvatski.* Tako na pr. *Sinjanin* Filipović Ivan spominje „*slovinski* narod i jezik *hrvatski;*" *Bokelj* (Peraštanin) Mažarović Kristo zove svoj jezik „*ilirski*" iliti „*slovinski;*" a knjige pisane u tom jeziku „knjige *hervatske,*" „riva dei *Schiavoni*" u Mlecima prevodi sa „riva od *Harvatov;*" *Vrličanin* Filip Grabovac zove svoj narod „*ilirički* ili *arvacki;*" *Hercegovac* Lovre Ljubušak piše gramatiku „latinsko-*iliričku*" a u pristupu veli: „Mi *Hrvati*" te svoj jezik nazivlje *hrvatskim; Hrvaćanin* Belostenec prevodi u svojem rječniku „*Horvat*" sa „*Illyricus*" i „*Croata,*" „*horvatski*" sa „*croaticus*" i „*illyricus;*" a tako isto i Mikalja; *Dubrovčanin* Stulli tumači u svojem znamenitom hrvatsko-talijansko-latinskom

rječniku: lat. „*illyrice*“ sa „*slovinski, hârvatski,*“ tal. „*illirico*“ sa „*slovinski, hrovatski,*“ (kao supstantiv m. roda) „*slovinac, hârvat,* vir *illyrus,*“ (kao supstantiv ž. roda) „*slovinka, hrovacsicca,* mulier *illyrica,*“ „saper *illirico,* parlar *illirico*“ sa „*slovinkovati,* linguam *slavam* calere,“ „fatto di costumi o di lingua *illirica*“ sa „*pohârvatjen.*“ (Poredi: Klaić, Hrvati i Hrv. str. 37-38). *)

Ovo su nepobitni dokazi da „slovinski“ ili „ilirički“ drugo nije nigda značilo nego „hrvatski“ kako kod tugjinaca tako kod naših domaćih pisaca. Ali ima domaćih pisaca, kako iz južne Dalmacije tako i iz Bosne Hercegovine, koji su svoj narod i svoj jezik i izrijekom zvali „*hrvatskim,*“ kanošto ima drugih svjedočanstava, da je ime *hrvatsko* za narod i jezik živjelo od XVI. v. do nedavna u južnoj Dalmaciji, Bosni, Hercegovini i Crnoj Gori. A ti su pisci i ta svjedočanstva ovi što slijede.

Za Bosnu i Hercegovinu:

1) Hodarvedi, muhamedanac Bošnjak, čauš Sofi Mehmeda, paše bosanskoga, svjedoči u jednome ćirilski pisanom pismu od god. 1589, da je generalni providur Dalmacije i Arbanije, Nani, njemu za ljubav udijelio milost dvojici turskih uskoka, te jedan odlomak toga pisma glasi: „I hteći . . . . isti gosp. z(e)neral činiti obisiti rečenoga Lovrina i Vukdraga, uskoke, za osvistiti ine zločince, to videći mi Hodarvedi, čauš prisvitloga Sofi Mehmed paše bosanskoga . . . . pitamo milost u rečenoga z(e)nerala prisvitloga, da ne čini

*) Ovo su pisci, koji za „slovinski“ kažu da je jednako što i „hrvatski.“ A nema nego jedan jedini spisatelj, a te je bosanski fratar Divković, koji po svoj prilici zato što piše ćirilicom, koju on sam nazivlje „*srpsko* pismo,“ veli za jezik, kojim piše sad da je „slovinski“ a sad i „*srpski.*“

obisiti iste uskoke ni pogubiti, da bi purvo nas pogubili nego njih; koji prisvitli z(e)neral radi naše volje i nami durštvo učiniti, ne hti učiniti pogubiti rečena dva uskoka nego jih osudi na galiju. Za to mi, rečeni Hodarvedi čauš hotismo učiniti viru od toga posla i dvoje knjige pisati turske a dvoje *horvatske* rukom Ali ćehaja....“ (Vidi „Starine“ knjiga X, str. 14, 15).

Ovdje nam Bošnjak *muhamedovske* vjere tvrdi u XVI v., da je njegov materinski jezik *„hrvatski.“* Ali nije to jedini muhamedanac iz Bosne i Hercegovine, koji zna za hrvatsko ime.

2) Dični muhamedovski pjesnik Kaimija, koji je živio za kandijskoga rata (1669), i o kojem se po Hercegovini (osobito uz Neretvu i Bregavu) još i danas mnogo pripovijeda, dovikivao je u jednoj pjesmi Mlečićima: „Nemojte se kladiti — A *Hrvate* paliti — Za to će te platiti — Kad vam ode Kandija.“ A imade i druga jedna pobožna pjesma, koja se megju muhamedovskim svijetom Hercegovine i Bosne još i sada rado pjeva, i koje je reg bi auktor isti Kaimija, te glasi „O *Rvati* (= Hrvati) čujte me — Čujte i počujte me — Islamu se prignite — Allahu se dignite — Ne budite din-dušman — Prihvatite l'jep kuran — Svim nam Allah pomogô — A dušmane odmogô.“ (Vidi: „Glas Hercegovca,“ god. 1891 br. 24).

3) Kad smo spomenuli njeke Kaimijine pjesme, spomenimo i jednu narodnu pjesmu, u kojoj dolazi ime *hrvatsko*, a koja je osobito nazad jedno desetak godina bila u Hercegovini jedna od najmilijih ženskih pjesama. Ovako glasi: „Platno b'jeli *rvacka* (= hrvacka) djevojka — U krajini l'jepoj begovini — Begovini u Hercegovini — Na limanu bega Herceg-bega. — U to doba bež Mustaj beže — Pa on veli ljepoti djevojci:

— „„O djevojko gjuzel-gjuzelgjio, — Bi l' mi bila anum kadunicom?"" — Njemu veli ljepota djevojka: „„Mio brate beže Mustaj-beže — Il se varaš, il istinu kažeš — Znaš li brate da sam ti sestrica — Ne mogu ti biti kadunica."" (Vidi: „Glas Hercegovca," god. 1891, br. 23).

4) O hrvatstvu Bosne i Hercegovine najklasičniji nam je svjedok Hercegovac fra Lovro Ljubušak (Šitović iz Ljubuškoga), koji je god. 1713 u Mlecima objelodanio gramatiku „latinsko-ilirsku" za bosansku mladež. U pristupu te knjige čitamo ovo:

„Moj dragi i mili štioče, nemoj se čudit ovomu momu, ako i malenu trudu; jer kad razumiš razlog i uzrok, rad koga sam ovo dilo sastavio, ti ćeš isti ispovidit, da sam dobro učinio. Jur je tebi očito, da mnozi narodi, to jest Francezi, Spanjoli, Italijanci, Nimci, Ungari etc. lašnje nauče gramatiku nego *mi Hrvati*. Jer? jerbo oni štampaju gramatike u svoje vlastite jezike istumačene, i tako nije njima muka naučit regule gramatičke, kako nami, jerbo mi nemamo gramatikâ u naš jezik istumačenih. I premda jesu kojigodi naučitelji gramatike istumačili deklinacione imena i konjugacione veraba *hrvatski*; ništa nemanje nisu (što ja mogu znat da sam vidio) svih regula zadosta izrekli, ni obradili. Ja dakle videći mnogi trud mladićâ „Bosne argèntine . . . ."

Evo što odatle slijedi:

a) da je pisac Ljubušak na početku XVIII. v. zvao narod u Bosni i Hercegovini *hrvatskim* i to u pravom smislu naroda, kaošto su Francezi, Talijanci i t. d.;

b) da i jezik, kojim govori i piše taj korjeniti Hercegovac, zove *hrvatskim*. (Vidi: „Vienac," 1891, br. 22).

Taj je isti Ljubušak i jednu pjesmu: „Pisma od pakla" (Mleci 1727) izveo u *hrvatski* jezik," te na str. 72 o njoj ovako pjeva: „V' Makarskoj premda je pisana, — Vazdi želim da bude pivana: — Kršćanskomu dragomu narodu, — Ki po svitu jošter živi gredu. — I kršćanom, i još kršćanicam, — I didičkom i još divičicam: — Razumi se, onizima pukom, — Ki govore *harvatski jezikom.*" (Vidi: Klaić, Hrvati i Hrv. str. 40).

5) Dovle iznijeli smo svjedočanstva, da je ime hrvatsko živjelo u Bosni Hercegovini od XVI-XVIII. vijeka. Ali to ime nije niti danas u Bosni još posve izčezlo, jer po Krajini zovu danas i sami muhamedanci svoj jezik *hrvatskim.* (Vidi: Lopašić, Bihać i Bihaćka krajina, str. 12).

Za Boku i Crnu Goru: *)

1) Veoma znamenito svjedočanstvo o hrvatstvu Boke Kotorske jeste ono ruskoga putnika P. A. Tolstoja od god. 1698. Tolstoj putuje najprije južnom Dalmacijom od Korčule do Dubrovnika, i nalazi, da je *ta* Dalmacija naseljena *Hrvatima.* Zatim dolazi u Boku, putuje od Hercegnovoga do Perasta, pak kaže da su morski bregovi, mimo koje prolazi, *naseljeni Hrvatima.* (Daljže put ležal mimo beregov, *zaselenih Horvatami,* do Perasti . . . .). Tek u Perastu čuje prvi put za Srbe, koje se *nedavno* doseliše iz turskoga carstva u mletačku Boku. Ali su i ti Srbi odijelom i običajima posve nalik na *Hrvate* (. . . . *platje nosjat hervatskoje*; ženi ih i dočeri *vo vsem podobni hervackim ženam,* v.

---

*) „Mir Dubrovčanin" iznosi (u „Narodu") jednu jedinu potvrdu za ime srpsko u Boci: u pismu općine kotorske od godine 1454 spominje se naime općinski „konžiljer i dragoman" *srpski*;" ali gdje to „*srpski*" jamačno drugo ne znači nego „ćirilski" (t. j. za ćirilska pisma).

platje i obliknostjah) . . . ., samo ih rastavlja vjera jer su Srbi „grčke vjere" (grečeskoj vêri). — Ovdje svjedoči nam dakle jedan Rus na svršetku XVII. v., da je Boka naseljena *Hrvatima*; a Srbâ da ima samo po brdima oko Perasta, pa i ti su doseljenici. (Klaić, Op. cit. 41-43).

2) Šesdeset godina poslije Tolstoja živio je slavni naš pjesnik Andrija Kačić, koji su svojoj „Pismi od vitezova Kotorskih" sve zemlje *od Trebinja do Drača* zove „krajine *hrvatske*" a samu Boku „dika od *Hrvatâ*."

Ali ima i bokežkih pisaca iz prošlih vjekova, koji za narod u Boki vele, da su Hrvati. Tako

3) kotorski plemić A. Bizanti, koji je živio na svršetku XVII i na početku XVIII. v. u svojem dopisivanju s Riceputijem (u XV poslanici) pripovijedajući o njekom okršaju Bokelja s Turcima izrijekom kaže „*nostri Croati.*" (Vidi: „Tko su bili starosjedici Boke kotorske." Preštampano iz „Vienca," na str. 21). —

4) Crnogorci, Podgoričani, Bokelji itd. nazivali su se sve do nedavna u Carigradu *Hrvatima*, a svoga prvaka zvali su *Hrvat*-bašom.

5) Tako se Hrvatima zovu i katolici oko Bara, Prizrena i Kosova, kako tvrdi Jukić (u svojem „Bosanskom prijatelju" god. 1861, str. 13, 14, 18, 22).

6) U „Narodnom Listu" od god. 1882 (br. 64) imade izjava općine spičanske, da se ime hrvatsko čuje po Boci još i danas, a to potvrgjuje opet bokeški jedan dopisnik u istom listu god. 1891.

Za Dubrovnik: *)

*) „Srpski Glas" (God. 1886, br. 52) tvrdi, da se je u Dubrovniku našao njeki oglas od god. 1638. u kojem se jezik zove *srpskim*, ali ne veli u koga je i može li se vidjeti; s toga je ta vijest jako sumnjiva. Svakako kad bi i istinita bila, ovo bi bilo jedino svjedočanstvo o imenu srpskom u Dubrovniku.

1) Nikola Nalješković, pjesnik dubrovački, napisa god. 1564 Ivanu Vidali, vlastelinu korčulanskomu poslanicu, koja započinje ovako: „Slavni moj Vidali, prem te bog onada — dostojno pohvali, kad vam toj ime da, — koliko da reče: jer tvoje pameti bit će vid daleče vrhu svih na svieti. — Pameti zač tvoje vid dali providi — kriposno sve što je s načinom ter slidi. — *Tim narod Hrvata vapije i viče* — da s' kruna od zlata, kojom se *svi diče.* — Gospoda slavna pak bnetačka gdi čuju — da tebe hvali svak, ljube te i štuju. — *Krkar* (Korčula) se grad vami *diči* jak nevista — imavši drag kami srid zlata prečista. — A liepi *Dubrovnik* za svu te moć slavi: — ovi je blažen vik cić tebe svak pravi. — Slave je tvoje *Hvar* novi pun i stari, — kojim te s neba zgar božja moć nadari. — Tiem ravni grad *Zadar* iz glasa upije — da imaš boži dar ki drugim dan nie. — *Šibenik* još i *Spljet* s *Kotorom* svi druzi — sciene se ko cviet sred zime na rusi."

Ovako dubrovački pjesnik slavi korčulanskoga vlastelina. On kaže, da *narod Hrvata* zove Vidala krunom od zlata, kojom se svi (Hrvati) diče, pa nabraja pojedine gradove (hrvatske), koji se njim diče te megju tim nalazi se i *Dubrovnik*.

Vidali odgovorio je iste godine Naljeskoviću drugom poslanicom gdje mu govori: „Časti izbrana Niko i hvalo velika, — *hrvatskoga diko i slavo jezika* — spjevaoče izvrsni, uresna kriposti, — kad prijah ja pjesni od vaše milosti, — ostah vas vrh sebe smišljajuć čudnu stvar — po čem ja od tebe izdvorih taki dar; — ni t' službe uzrok dah, u čem t' se pridvorih, — ni t' pjesan kad poslah ni s tobom govorih." A Dubrovniku pjeva opet: „*Dubrovnik* grad svitli i slavan zadosti, — svake bog nadili obilno milosti, — gospodom uresi,

zakonmi i pravdom, — razlicim uzvisi imanjem i blagom, — svuda ga je puna slava, svud on slove, — *hrvatskih* ter *kruna gradov se svih zove*...“

Vidali zove dakle Dubrovnik „kruna *hrvatskih* gradova“ a samoga Nalješkovića „dika i slava *hrvatskog* jezika.“ Da se Naljeković nije osjećao Hrvatom kako i on i da nije „*hrvatski*“ govorio, bi li Vidali bio igda ovako pisao? Ne bi za cijelo. — Ali čujmo kako se Naljeković razgovara s drugim hrvatskim pjesnicima.

Pala kap vlastelinu hvarskom i pjesniku Petru Hektoroviću, a Naljeković odmah piše mu i u poslanici ovako jadikuje: „Vaj guto (kapi) prokleta, da bi se okončal viek — tvojieh dan i ljeta, al ti se našal liek! — Odkud je u tebi tolika oholas? — Odkud li dana bi tolika tebi vlas — da moriš čovika, koji je kruna, čas i slava i dika po svitu *od svih nas.*“ Te završuje apostrofom na kap: „Molim te togaj rad, nemoj, *svi Hrvati — da na te plaču* sad, hotjej ga parjati.“

A da ova poslanica stigne u ruke bolesnome pjesniku, Naljeković se obraća drugome hvarskome vlastelinu, Hortenziju Brtučeviću, moleći ga u posebnom pismu: „Petra mi pozdravi i lis mu ovaj daj,“ a samoga Hortenzija pozdravlja ovako: „Hortense pošteni, *šlavo svih Hrvata,* — pravo ti zlameni ime trak od zlata; — mnogo je vremena budući čuo ja — glas tvoga imena, po svitu ki *nam* (Hrvatima) sja.“ (Vidi u „Viencu“ 1889 br. 24 Klaićevu raspravicu: „I opet o starom Dubrovniku.“)

2) Drugi pjesnik dubrovački, Zlatarić Dominik, napisao je dva djela koja nose naslov: „Zlatarić Dominik, Dubrovčanin. Elektra, tragedija; Ljubimir, pripovies pastirska; Ljubav i smart Pirama i Tizbe, *iz veće tudjih jezika u hàrvatski* izložene. K tomu su prista-

vljene niekolike piesni u smart od razlicieh. U Bnecih po Aldu 1597, u 4." Zatim: „Zlatarić Dominik, Dubrovčanin. Elektra tragedia u *harvacki* izložena. U Mletcih pri Marku Ginamu 1621, u 12." Elektru posvećuje Zlatarić knezu Jurju Zrinjskomu, te veli izmegju ostaloga: „Stavih se za tiem s jednakom požudom učinit *hrvatsku* Grkinju Elektru Sofoklovu." (Vidi: Klaić, „Crtice o starom Dubrovniku" u „Viencu" 1889, br. 20, Broz, „Crtice iz hrv. knjiž." I, 161).

Ovaj nam dakle Dubrovčanin na svršetku XVI i početku XVII v. jasno i bistro kaže, da on piše *hrvatski*.

3) Dubrovčanin Gundulić, sin slavnoga pjesnika Ivana Gundulića, koji je bio pukovnik u vojsci Leopolda I, ponudio se god. 1670 franceskomu poslaniku na bećkom dvoru, vitezu de Gremoville-u, da će poći ako poslanik želi „*u svoju zemlju* t. j. *u Dubrovnik*, da ondje sakupi 3000 *Hrvatâ* i Albanasa za službu franceskoga kralja" („d' aller lever *en son pays*, qui est *Raguse*, un regiment de trois milles *Crauates* et Albanois pour le service de Votre Maieste." Vidi: Bogišić, Acta conjurationem Petri a Zrinio et Francisci de Frankopan nec non Francisci Nadasdy illustrantia. Izd. jugoslav. akad. god. 1888 na str. 205) i tim priznao svojevoljno, da u domovini njegovoj, t. j. u Dubrovniku, živu *Hrvati*. Što Gundulić ovdje ujedno spominje i Albanase, biće s toga razloga, što je on tu vojsku mislio skupljati ne samo u Dubrovniku, gdje su Hrvati, nego i u južnim obližnjim krajevima t. j. u Arbanaskoj.

4) Uz Nalješkovića i Zlatarića nije se megju književnicima hrvatskog imena stidio ni Bernardin Pavlović, franjevac, rodom iz Stona a nastanjen u Dubrovniku, kad je god. 1747 štampao u Mlecima knjigu pod naslovom: „Pokripljenje umirućih, za dobro i sveto

poći u milosti božjoj s ovoga svita, istumačeno i skupljeno po D. L. Terziću, koje da bolje i upravnie izgovara u *harvatski* jezik popravi i prištampa, nadostavi mnoge i različite blagosove i druge stvari svete i kripostne *za korist naroda hrvatskoga.*

5) Posljednji od dubrovačkih pisaca, koji spominje ime *hrvatsko* jeste učeni Francez Marko Bruere Derivaux, koji se je pod konac XVIII v. bio nastanio u Dubrovniku, puno se u nj uljubio i naučio naš jezik tako lijepo, da je u njemu stao i pjesme sastavljati. U njegovo doba Dubrovnik bio je već odnemario narodnu vilu, a dao se malo po malo sasvim u ruke vili tugjinskoj, pa to ogorčilo učenog Franceza, te napisa satiru o tome, u kojoj jadikuje, kako su se Dubrovčani odrekli „*hrvatske starine,*" pa se stide „jezik *slovinski* čisto govorit." (Vidi: Klaić, „I opet o starom Dubrovniku" u „Viencu" god. 1889 str. 379).

6) U naše se doba u Dubrovniku ne govori doduše više nego „naški." Pod tim izrazom „naški" označuje danas svoj jezik narod ne samo u Dubrovniku, već i u ostaloj južnoj Dalmaciji (Boci), zatim Bosni i Hercegovini i to katolici i muhamedanci, a hrišćani označivali su ga i oni tako do nedavna, dok se nije naime u ovo posljednje doba silno razmahala srpska propaganda, koja je kod njih u svim tim zemljama „naški" pretvorila već ponajviše u „srpski." *) Ali kako je taj izraz „naški" postao? Je li zamijenio *srpsko* ili *hr-*

---

*) Da su hrišćani do nedavna govorili samo „*naški,*" kako i katolici (i ako su za sebe kazivali da su Srbi), to je u Boci svakomu dobro poznato, jer to pričaju stariji ljudi; baš kako je poznato za hrišćane sjeverne Dalmacije, da su do nedavna (prosti seljački puk i *dan danas)* govorili „hrvatski."

vatsko ime? Protiv konjekture, da je „naški" bilo izvorno „srpski," kad i ne bi govorilo sve ono što smo mi dosada napisali, bila bi činjenica da se ne može to nikako protumačiti, kako se je u južnoj Dalmacij, Hercegovini itd. ime srpsko moglo izgubiti, pored svih onih povoljnih prilika njegovu širenju, koje smo mi gori opisali; dok se je naprotiv ime hrvatsko na pr. kod „bodula" (otočana) dalmatinskih sačuvalo nepromijenjeno za oznaku jezika od najstarijih vremena sve do dana današnjega, premda je hrvatska država u Dalmaciji propala još XI v., a od toga vremena, do danas nijesu zaista bile ni političke ni druge prilike u Dalmaciji takove, da bi podupirale uzdržavanje toga imena. „Omladina dubrovačka" hoće doduše da protumači tu priliku tim, što tvrdi, da je u svim zemljama, gdje se danas govori „naški" crkva katolička iskorijenila ime srpsko, pošto je s njim usko svezana bila uspomena na vjeru hrišćansku, koju je ona progonila; a u Dubrovniku se je crkvi katoličkoj pridužila i politička vlast. Ali premda je istina, da je kako katolička crkva tako i stara dubrovačka republika progonila hrišćanluk, ipak nema nikakva dokaza, da te vlasti nijesu trpile ni samo ime srpsko, i da su ga istrebljivale, jer da je to činila katolička crkva, ne bi na pr. fratar Divković ćirilicu, kojom je on svoja djela za katolike pisao, nazivao „*srpsko* pismo." A s druge strane, kad bismo i uzeli da su katolici zato odnemarili ime srpsko, ne bi tim još bilo razjašnjeno, zašto ga nijesu sačuvali ni muhamedanci u Bosni i zašto su i sami hrišćani do nedavna govorili samo „naški," premda su se po vjeri zvali *Srbi*. Puno je jasnije postanje imena „naški," ako se postavi, da se je tamo, gdje se danas „naški" govori, širilo njekada ime hrvatsko, te kad je to ime po

uplivu srpske propagande došlo u sukob s imenom srpskim, od ta dva imena („moje" i „tvoje") postalo je jedno: „naški" (onako kako je od ikavštine i ekavštine po svoj prilici uplivom iste te propagande postala ijekavština). Da je „naški" imalo zbilja biti njekada „hrvatski" a ne „srpski," to osjeća mutno još i danas puk dubrovački, kako je to lijepo uzgred rekao njeki dopisnik „Crvene Hrvatske" iz Konavala. „Dogji u Konavle, on veli (god. 1891, br. 33), pa počni govorit, ali čisto naš jezik; nemoj govorit po konavosku: lumbrela, punjestra, orlogjije, butiga i t. d., nego čisto: kišobran, prozor, sat, dućan i govori tako dalje pred Konavljanima. Pa neka ih kogod upita kako ti to govoriš, oni će ončas: Ovaj govori čisto, ono baš pravo *horvatski.*"

VII. Po svem ovom što smo mi dosad iznijeli, mogao je steći uvjerenje, da su zbilja sve zemlje, gdje danas ikavsko i ijekavsko narječje vlada, izvorno zemlje hrvatske, i po tom da su kako ikavština tako i ijekavština hrvatski dijalekti. Ali kad bi kogod još sumnjao, da smatra ovu potonju dijalektom hrvatskim, neka čuje još, što o njoj piše Srbin Vuk god. 1815 u predgovoru svoje „Narodne srbske pêsmarice." Izmegju ostaloga tu čitamo: „.... da sam sve (pjesme) napečatao Hercegovački (n. pr. *djevojka*, *djeca*, *vidjeti*, *lećeti* itd.) *onda bi rekli Sremci* (a osobito varošani i varoške): *pa što ovaj nama sad nameće* **Horvatskij jezik**; ....."

„To znamenito mjesto iz Vukova predgovora jasnije od sunca pokazuje," veli Klaić (u svojoj već višeput spomenutoj prekrasnoj študiji: „Hrvati i Hrvatska" na str. 47-48), „da su pravi historički Srbi, naime Sriemci ekavci još god. 1815 mimo sve nastojanje Dositeja i Vuka smatrali i perhorescirali ijekavski herce-

govački dijalekat kao tugji, *kao hrvatski*, pa zato biedili Vuka, da im *nameće hrvatski jezik*, kad je štampao narodne pjesme hercegovačkim dijalektom."

„To instiktivno odvraćanje pravih, historičkih Srba od hercegovačkoga dijalekta," nastavlja Klaić, „održalo se je sve pored nastojanja Vukova i Daničićeva i do danas. U naše doba gotovo i ne ima pravoga Srbina, koji bi pisao ijekavštinom. Pače i oni ijekavci pravoslavne vjere, koji se osjećaju Srbima, rado odnemaruju ća u govoru ijekavštinu, pak se trude govoriti ekavštinom."

„Opreka megju ekavskim i ijekavskim govorom duboko je ukorienjena. Ona je veoma zanimljiv pojav narodne psihologije, a osniva se nedvojbeno na prastarih historičkih činjenicah.

* * *

Sad je tek čas da odgovorimo na pitanje, koje smo sebi postavili na početku ovoga dijela naše radnje: „Jesu li Dubrovčani *genetični* Hrvati ili Srbi?" Mi mislimo da po svemu onomu što smo dosada iznijeli ne može biti više ni najmanje sumnje, *da su Dubrovčani po plemenu zbilja pravi pravcati Hrvati.*

B) Politično-vjerske prilike staroga Dubrovnika.

Kad je „omladina dubrovačka" s pomoću Porfirogeneta i Miklošića (tobože) dokazala da je narodnost u Dubrovčanâ srpska, navalila je da iznese kojekakva svjedočanstva, iz kojih bi ona htjela izvesti i njekakvo historijsko (državno) pravo Srbije na Dubrovnik. Mi ćemo zato sada pretresati i ovo pitanje: Dubrovnik pripada li po historijskom pravu Srbima ili Hrvatima?

Ali prije svega opažamo ovo:

U prvom dijelu naše rasprave mi smo temeljito pobili svu „omladinsku“ argumentaciju, da su Dubrovčani Srbi po narodnosti i po jeziku, i dokazali smo nasuprot, da su oni plemenom čisti Hrvati i po tom da ih s ostalim Hrvatima veže najsvetije od svih prava, pravo *prircdno.* Sa Srbima ih dakle to pravo ne veže, te zato, i kad bi se dokazati moglo, da ima u istinu njekakvo *historijsko* srpsko pravo dubrovačko, to još ne bi značilo, da Dubrovnik pripada Srbima; jer po nauci same „omladine“ državno pravo bez narodnoga ne broji ništa. U ime državnog prava, u ime Dušana Silnoga, bilo se je nazad šest godina prohtjelo srpskome kralju Milanu Obrenoviću, stavivši u špag manifest na bugarski narod, i do Sofije se prošetati; ali se je na to Evropa nasmijala (tako piše sam „L. G. Dubrovčanin“) a najveći liberalni državnik ovoga vijeka Gladstone rekao je tom prigodom pred skupštinom engleskih gragjana: „.... vidjeti Srbijance (koji duguju velikim vlastima Evrope nezavisnost), kako padaju u napast i krvnu odgovornost rata na narod, s kojim kroz vijekove drugovaše u bolu i poniženju — vidjeti onaj rat na onaj način proglašen i onako vogjen, to je jedan od najtužnijih pojava, što igda vidješe moje oči.“ (Poredi: Gladstones Political Speeches itd. Edinburgh 1885, str. 19). Pa zar to ne bi bilo jednako u isto vrijeme i smiješno i žalosno, kad bi Srbija htjela danas u Dušanovo ime osvojiti i Dubrovnik, koji je hrvatski grad?

Evo na čemu temelji „omladina“ historijsko pravo Srba na Dubrovnik:

1) Sve zemlje, koje bijahu pod vlašću dubrovačke republike, ili su darovnice, ili ih je ona za novac kupila, ali od srpskih vladara.

2) Narod koji je u tim zemljama stanovao, kad su one došle u ruke dubrovačke, bio je vjere „pravoslavne,“ osobito u Ratu i Stonu.

3) Naslućujući po basni o Pavlimiru, koja se u Dubrovniku priča, kako je pobjegao u Dubrovnik od nemira u Srbiji, pučanstvo staroga Dubrovnika bilo je sastavljeno i od Srbijanaca.

4) Stara je republika dubrovačka plaćala danak raznim susjednim vladarima, koji se je zvao „srpski dohod.“

5) Dubrovčani i Srpski vladaoci najljepše su se pazili. Nazivali su se „prijatelji, srodnici i braća.“ Dubrovčani primahu srpske vladare „gospodskom časti“ i davahu im u nesreći zaklona u svojem gradu. A s druge strane srpski su vladaoci držali za čast biti gragjani dubrovačke republike; uzimali su na dvor mladiće od uglednih dubrovačkih porodica a slali svoje u Dubrovnik na nauke i brinuli se za podizanje dubrovačke znanosti.

6) Stari su Dubrovčani sklapali svaki čas ugovore sa srpskim vladarima, kojima im se je jamčila slobodna trgovina po njihovim zemljama, koja je Dubrovnik usko vezala sa Srbijom, Bosnom i Hercegovinom, a ove zemlje opeta s Dubrovnikom.

Na ovo ćemo potanko odgovoriti. Ali da konstatujemo najprije ovu činjenicu:

I ako je veći dio teritorije stare dubrovačke republike bio njekada u rukama srpskim, *sam Dubrovnik nije priznavao ipak* **nikada** *vlast srpskih vladara.* A to priznaje inače i sama „omladina“ tamo gdje veli, da „srpski bijeli orao nije **nikada** opružio svoja krila nad zidinama grada Dubrovnika. Ona doduše tvrdi da srpski vladari nijesu htjeli podvrći svojoj vlasti

dubrovačku republiku, što su znali cijeniti njihovu slobodu, ali to nije historijska istina, već je nasuprot istina, kako ćemo kasnije vidjeti, da su Nemanjići bili najkivniji neprijatelji grada Dubrovnika.

Govoreći o darovštinama i o kupovinama stare republike dubrovačke, „omladina" stavila je u jednu srpsku vreću s Urošem i Dušanom i Stjepana Vojslava, Mihalju, Ostoju, Sandalja Hranića, Radića, Sankoviće i druge knezove i kraljeve, koji su srpski samo u toliko što ih je „omladina" posrbila. Nego u pripovijedanju „omladine" ima i krupnih pogrešaka. Tako ona kaže, da je Vojislav, zetski knez, prodao u XI v. Dubrovčanima Župu, Rijeku, Gruž, Zaton do Orašca, dok dubrovački spisatelji svi složno svjedoče, da je to bio Stjepan I. kralj hrvatski, za koga se zna, da je vladao od god. 1035 do 1058. Tako piše na pr, Resti u svojoj dubrovačkoj povijesti (str. 29-30): „E poco dopo, Stefano, rè di quella parte della Bossina che si chiama *Croazia Bianca*, venuta in parte a Crescimir, suo padre.... fece voto di restaurare la chiesa di S. Stefano a Ragusa..... Fece l' abitazione del prete accanto alla detta chiesa, nella quale pose per piovano un pio parente di nome Stoico. (Biće to po svoj prilici onaj glasoviti pop Stojko, o kome se priča, da mu se bijaše objavio naš parac sv. Vlaho)...... Alla repubblica poi, che con distinzione non ordinaria l' avea trattato, donò in segno di amorevolezza le contrade *di Breno*, *Vergato*, *Ombla*, *Gravosa, la valle di Malfi ed una parte di Gionchetto*, obbligandola a far fabbricare in tutte le ville chiese di s. Stefano d' una istessa grandeza." A ovo isto tvrde Appendini, Lucari i dr. Na isti način griješi „omladina," kad veli, da je Mihalja, knez zetski, ustupio Kalamotu, Lopud i Šipan, dok isti Re-

sti priča (na str. 28, 29,): „Queste inimicizie durarono sinchè cresciuto *Tiescimir*, *con l' ajuto del bano di Croazia suo suocero* rimise i sollevati al dovere, ed ai Ragusei corrispose con tutto l' affetto. Ma intanto i Ragusei cresciuti di numero e di facoltà non avendo alcun territorio stabile, cominciarono (a. 932) ad aguzzar l' ingegno, e con l' industria fecero tanto, che ottennero *dai rè di Slavonia le trè isole di Giuppana, Mezzo e Calamotta*.“ Appendini i drugi dubrovački historici kažu, da je ona tri otoka darovao Dubrovniku Silvestar, sin Bogoslavov, kralj dalmatinski.

I ovo što kažu naši spisatelji nije naravno sve bez prigovora; ali „omladina“ kad onako katedratički siječe, morala je i dokazati, da je tako, kako ona siječe. Ona se pozivlje doduše na Majkova, ali nije Majkov takav historik, kome bi se svaka mogla vjerovati, osobito kad govori u prilog Srbima. Po našim povjesničarima ne Dušan, nego uprav srpski Uroš bio bi darovao Dubrovniku Rat; ali po nastojanju Stjepana Kotromanića, bosanskoga kralja, štićenika kraljeva hrvatskih. Ipak to nije tako. Pravi darovatelj Stona, Rata i izokolnih otoka bio je sam Stjepan Kotromanić. Miklošić je objelodanio tu znamenitu povelju (u svojim „Monumenta serbica“ str. 105-107). Tu se veli izrijekom, da je Stjepan „po milosti božjoj ban Bosni i Usori i Soli i gospodin humskoj zemlji“ deseći se na 15 Februara god 1333 pod gradom Srebrenikom na Usori, darovao tom prigodom Dubrovčanima, „svojim drazijem prijateljem:“ „vas Rat i Ston i Prevlaku i otoke, koji su okolo Rata . . . . . i sve što je od Prevlake do Loišća.“ I ne samo darovao nego: „I jošće se obetuje gospodin ban Stefan sebe i svoje sjeme, ako se sluči u nekoje vrijeme ili gospodin ili vlastelin ili graždanin ili

ljudije, koji bi pakostili Ratu ili Prevlaci, da pomože koliko može naša jakost.“ Za taj obilan dar obećaše s druge strane Dubrovčani, da će za Rat i Ston plaćati banu i njegovim potomcima svake godine na dan sv. Vlaha dohodak od 500 perpera, pače i u tom slučaju ako ban i njegovi potomci „nebudu gospoda humskoj zemlji;“ nadalje ako bi ban i njegovi potomci došli u Dubrovnik, da mogu slobodno stanovati u zidanoj palači, dokle hoće, a ne će zato plaćati nikakova najma; Dubrovčani napokon ne će u novo stečena mjesta primati vlastele bosanske, koja bi bila nevjerna budi banu budi njegovim potomcima. (V. Klaić, Poviest Bosne, str. 117).

Istićući kao historijsku istinu, da su žitelji republike dubrovačke bili starinom „pravoslavni,“ priznaje tim „omladina,“ da je pravoslavje zbilja jedno znatno obilježje srpstva, i po tom da katolici, u kojih ima k tome vjerske nesnošljivosti prama „pravoslavnim“ (koji su njima „šizmatici“), ne mogu biti pravi Srbi. Zato zavregjuje truda, da ispitamo jesu li stanovnici stare dubrovačke republike bili zbilja nekada sljedbenici istočne crkve, zatim je li u starom Dubrovniku bilo kakove državne vjere i koja je bila, napokon kako se je sama republika i puk dubrovački ponašao prama hrišćanima.

Ne može se poreći, da je u oblasti dubrovačke republike bilo od vajkada sljedbenika istočnog zakona, kako je bilo i po ostaloj Dalmaciji i Bosni, ali jamačno je takogjer, da je njihov broj u tim zemljama bio neznatan jer: 1) Znadu se izvjesno, da su po Primorju i Ratu, kako i u Konavlima bili rasijani Patareni, kojih je velika množina bila po Hercegovini i po Bosni. 2) Znade se takogjer izvjesno, da je tu bilo dosta i kato-

lika, jer je katolička biskupija tu davno utemeljena bila, i katolički su biskupi imali tu stolicu. U X. v. bi u Spljetu crkveni sabor, kojemu su pristupili kralj hrvatski Tomislav i Mihajlo Višević, vojvoda Humljana, čigov bijaše i Ston. U tome saboru spominju se biskupije katoličke Stona, Dubrovnika i Kotora. U XI vijeku Benedikt VIII podloži biskupiju stonjsku dubrovačkomu nadbiskupu. Oko polovice tog vijeka biskupom stonjskim bijaše Gabrijel. U XII v. podloži opeta papa Kalisto II biskupiju stonjsku Dubrovniku. Oko polovice toga vijeka spominje se stonjski biskup Šimun. Oko svrhe toga vijeka Miroslav, humski knez, šurjak bosanskoga bana Kulina, pristajući po svoj prilici ili uz istočnu crkvu ili uz Patarene, proganjaše u svoj zemlji katoličku crkvu, ne puštaše Rajneriju kao metropoliti, da namješta biskupa u njegovoj zemlji u Stonu. Tada nevoljni biskup stonjski Donat pobjegne u Dubrovnik, i na Lokrumu završi život. Godine 1238 podvrže papa Grgur IX pismom od 26 Aprila humsku zemlju bosanskomu biskupu Ponsi, da obrati tamošnje Patarene i pristaše istočne crkve, pridržavši sebi pravo, da će crkvu u humskoj zemlji tek kasnije urediti. Oko svrhe XIII v. bijaše katolički stonjski biskup Petar, pak Eustakij a početkom XIV v. Ivan od vlasteoske dubrovačke porodice Croce. (V. Ljepopila u „Narodnom Listu," g. 1888, br. 23).

„Omladina" je sve ovo mimoišla, te je poriščanila i sve Paterene i sve katolike stare dubrovačke republike. Za katolike i njihove biskupe ipak se zna, jer je dokazano; zna se doduše takogjer, da je sv. Sava osnovao u Stonu biskupiju hrišćansku, ali sve je to ostalo mrtvo slovo, jer se do danas ne zna ni za jednoga jedinoga vladiku, koji je bio zasio na stolicu stonjsku.

Nego ako je i bilo nješto hrišćana u Stonu i Ratu prije nego su ove zemlje dospjele u vlast dubrovačku, republika je te hrišćane sve brzo pokatoličila s pomoću svojih fratara Malobraćana, kako to svjedoči ona znamenita pergamena od god. 1394, koja se je čuvala u franjevačkoj biblioteci u Dubrovniku. Tako su isto morali ostaviti svoju staru vjeru (patarensku) i prijeći na katolicizam i Riječani i Župljani, kad dogjoše pod upravu dubrovačke republike (v. Degl' Ivellio. Saggio d' uno studio storico-critico itd. str. 10-37), a tako i Konavljani. I to sve priznaje i sama „omladina," i po tom priznaje, da je stara republika dubrovačka bila čisto katolička država, koja „srpske" vjere nije trpjela, kako je nije trpio ni puk dubrovački, koji je hrišćane držao za prepredene licemjerce i dušmane svoje, rašta je i skovao onu uvredljivu i ni po čemu pohvaljivu poslovicu, koja se još može čuti u Dubrovniku, ali koje mi ne spominjemo.

„Omladina" hoće da pobije poznatu istinu, da su stari progonili sljedbenike istočne crkve svjedočanstvom njeke povelje, kojom Dubrovčani davaju utočišta u svojem gradu Vuku Brankoviću i njegovoj porodici i u kojoj se megju ostalim veli: „i ako hoće da mu je slobodno da zgradi crkvu po svojoj vjeri." Ali jedno svjedočanstvo ne dokazuje ništa protiv stotine drugih koji protivno tvrde, i od kojih ćemo mi sad iznijeti samo jedno od najklasičnijih i recentnih.

Godine 1807 objelodanio je Nijemac Joh. Christ. von Engel knjižicu „Povijest republike dubrovačke" na njemačkom jeziku. U pristupu te svoje knjige (str. VII. i VIII.) zabilježio je Engel ovaj zanimivi savremeni dogagjaj:

„Car (ruski) Aleksandar I. bješe imenovao godine 1803 njekog gospodina Fontona svojim generalnim kon-

zulom za Dalmaciju, koji je imao stolovati u Dubrovniku. On dovede sa sobom 2 grčka svećenika, da mu vrše službu božju u njegovoj konzulskoj kapeli. Dubrovački Senat, ili bolje veći dio njega, a na čelu im Gradi, Pozza, Giorgi i Sorgo, naredi izgon ovih 2 grčkih popova iz Dubrovnika, jer da je sv. Franjo asiski prorekao god. 1220, da će Dubrovnik *samo dotle sačuvati svoju neodvisnost i svoj cvijet, dok bude zatvorao vrata grčko-istočnjacima.* Za tim izgonom slijedila su pisma ruskoga dvora, kojima se dubrovačkomu Senatu jako prijetilo, ali se on poravna s narečenim konzulom kako je bolje umio."

Što se tiče priče Pavlimiru, mi ne poričemo, da se po njoj može zbilja naslutiti, da je u stari Dubrovnik dolazilo naroda i iz Srbije, da se tu nastani; premda Pavlimir nije ipak nikakvo historijsko lice. Ali ne razumijemo, što bi htjela „omladina" ovim da dokaže. Zar da je elemenat srbijanski bio jak u staromu Dubrovniku? Ali to nije istina. Eno najstarije kronike dubrovačke od nepoznata pisca (Annales Ragusini Anonymi), što ju je štampao N. Nodilo (Monumenta historica Slavor. meridionalium XIV). Tu imade na kraju popis vlasteoskih porodica dubrovačkih, te se za svaku kaže odakle je došla u Dubrovnik. Premda je taj popis netačan i osobito što se porijekla pojedinih porodica tiče nepouzdan, ipak neka „omladina" vidi, što su sami Dubrovčani mislili o svom porijeklu. U popisu imadu 154 porodice, a od tih je došlo u Dubrovnik: iz Cavtata 30, iz Kotora 22, iz Huma 15, iz Zete 11, iz Bosne 7, iz Arbanaske 8, iz Zadra 6, *a iz Srbije samo 4*, zatim iz Bugarske, Spljeta, Trogira i Osora po jedna, napokon iz Italije i daljih zemalja 47. A ovako i Razzi u svojoj povijesti dubrovačkoj zna samo za

dvije ili tri porodice, što se iz Srbije preseliše u Dubrovnik.

Kako priča o Pavlimiru, po onome što smo vidjeli, ne dokazuje ništa u prilog tobožnjem srpstvu dubrovačkom, tako dokazuje još manje „srpski dohod," što ga je plaćala dubrovačka republika; jer je republika plaćala danak ne samo srpskim vladarima (i po tom *„srpski"* dohod), već i bizantijskom cesaru i drugim kraljevima ne izuzevši ni hrvatskoga kralja. Pa su to Dubrovčani plaćali sve kako jednaki s jednakima i plaćali su ponajviše zato da uživaju trgovačke slobode i povlastice; *jedino kruni hrvatskoj izvan danka priznavali su i državljanstvo.* U onome „srpski dohod" ima „omladinu" biti zaslijepio onaj naziv „srpski," iz kojega ona opeta kao da izvodi njekakvo *dubrovačko* srpstvo. Ali da onaj pridjev srpski drugo ne znači, nego da je onaj danak u početku pripadao *srpskim* (srbijanskim) vladarima, to je jasno kao dan, pa to svjedoči i ono pismo Dubrovčanima bosanskoga kralja Tvrtka od god. 1378 (što ga i „omladina" njegdje spominje), gdje se o tom dohodu govori te kaže izrijekom: „... da davaju (dubrovačka vlastela) kraljevstvu mi *dohod srpski,* po zakonu, *koji su davali gospodi srpskoj* itd." (V. Miklošić, Monumenta serb. str. 188).

Krupnu je neistinu izrekla „omladina," kad tvrdi, da su se Dubrovčani sa srpskim vladarima lijepo pazili i to hoće još da ujamči svjedočanstvom dubrovačkih pisaca; dok bi se nasuprot iz tih spisatelja mogla izvaditi cijela knjiga tužaba i prijekora naperenih na pojedine vladare iz kuće Nemanjića. Mi ćemo tu na vidjelo iznijeti samo njekolike takove tužbe i takove prijekore.

Tako o Dešanu, Nemanjinu ocu, piše Resti (str. 95, 96), kako je tražio od republike dubrovačke, da

mu u ruke preda Radoslava i sve njegove, koji se bijahu u Dubrovnik zaklonili. Ali republika da mu je odgovorila, da se ne može odazvati njegovoj želji, jer ona nije vična gaziti sveti zakon gostoprimstva. „Questa risposta alterò talmente l' animo di esso Dešan," piše zatim Resti, „che prese un odio irreconciliabile contro la Repubblica; e cominciò asprissimamente perseguitare i Ragusei, divenuto loro fierissimo nemico. Menò in ischiavitù quelli che all' improviso trovò e che non aspettavano ricevere da lui ingiuria alcuna. Questa dissensione ed inimicizia col Dešan durò molti anni, e passò anche in eredità ai suoi figlioli, con vari successi, come si dirà quando tratteremo di tali tempi essendo convenuto alla Repubblica più o meno, secondo le occasioni, ma però continuamente, di stare con l' arme alla mano, per garantirsi di qualsivoglia attentato d' un nemico, che pure stava sempre armato ai confini suoi."

O Nemanji i njegovu bratu Miroslavu iznijećemo što piše Lukari u svojem izvatku dubrovačkih anala (na str. 44 i 45): „Ricercò Nemagna che li vescovi di Servia, suffraganei della chiesa di Ragusa fossero sottoposti alla metropoli di San Pietro di Rassia.... La Signoria di Ragusa temendo dello Stato proprio infesto dalle scorrerie de' barbari, fu costretta a ricercare con preghi e con nuove obbligazioni ajuti da ciascuno: onde non volle risolver la cosa nè mandarla così presto a Roma, ma diede tempo in mezzo, affine che questo portasse seco qualche buona occasione per trovar il rimedio. Ma Nemagna istando superbamente per la risoluzione, i Ragusei gli risposero, che questa cognizione spettava al Papa. Onde mosse la guerra; ma soccorrendo la parte nostra, come quella ch' era più giusta, Teodoro Padiate, e poi in persona l' Imperatore Emmanuello,

Nemagna con Miroslavo fù rotto, e se ne fuggirono ai monti. Avuta poi la sede scese dalle balze e si gettò ai piedi dell' Imperatore, il quale perdonò loro l' errore, obbligandoli a far pace con i Ragusei. Ma Miroslavo pieno d' ambizione e di proprio interesse ruppe la pace e di nascoso si mise a rubbare i confini..." Odatle nastao je rat izmegju Miroslava i republike, koji je svrši potpunim porazom i smrću onog prvoga.

Što se tiče Stjepana Prvovjenčanoga, Nemanjina sina, ima u Miklošića (Monum. serb. 29-30) povelja, kojom Dubrovčani sklapaju savez s bosanskim banom Ninoslavom proti njemu, da bi se lakše odrvali njegovim nasiljima. A ban im obeća: „i ako se razratite s kraljem raškim, da vas nedam s vsiem vašim dobitkom, i da vi uhranu."

Čujmo sada Appendina o Stjepanu Urošu (str. 231): „Passando Stefano Orosio alla ostilità, i Ragusei .... pensarono di dover opporre al Rè delle leghe formidabili. Si rivolsero adunque a Michele imperatore di Bulgaria, ed a Radoslavo, conte di Chelmo, ed oltre a molti scambievoli vantaggi si strinse alleanza offensiva e diffensiva contro di Orosio." U Miklošića (op. cit. isprava XLI) imade taj ugovor Dubrovčana s bugarskim carem Asjemom, u kojemu se oni kunu, da će „koliko mogu pakostiti Urošu, *vragu i kralju nevjernomu*" (1253).

„Venuto questi a morte," nastavlja Appendini (str. 282) gli succede un suo figlio naturale, che ritiene il nome di Orosio, conferma gli antichi privileggi della repubblica, e se ne mostra quindi capitale nemico ... Orosio favorendo i Cattarini spinge le sue truppe nei Sobborghi di Ragusa, e ne costringe gli abitanti unitamente ai Religiosi Francescani a

rinchiudersi nella città miseramente travagliata da una epidemia e dalla mancanza dei generi necessari alla vita.“ I ta neprijateljstva Uroševa s Dubrovnikom traju dotle, dok bugarski car Asjem ne nauči i njega pameti.

A o silnom Dušanu piše isti Appendini (str. 289-290): „Stefano è già guadagnato, e già vola coi suoi eserciti verso Ragusa. I Ragusei imbarcano tosto per Constantinopoli l' imperatrice col figlio, e mentre si preparano alla difesa, il Re Stefano dopo alcune inutili aggressioni è richiamato in fretta dagli Ungari, che lo attaccano al di la del Danubio.“

Nu već na 6 Oktobra god. 1350 bojahu se u Mlecima, da će možda srpski car htjeti Dubrovčanima oteti Stonjski Rat i ina mjesta, koja im bješe još 1333 bosanski ban darovao; zato naloži vijeće svojim poslanicima, da i nadalje ostanu na svom mjestu, dok se ne uvjere, da ne prijeti ni Dubrovniku ni njegovu posjedu nikakva pogibao od cara Dušana. (V. Ljubić, Mon. Slavor. merid. III, 199).

Neka i sada „omladina,“ ako ima obraza, kliče: „Dakle srpski bijeli orao nije nikada opružio svoja krila nad zidinama Dubrovnika, i ako mogaše, jer srpski vladari znadijahu cijeniti slobodu svoje posestrime, a uz to je braniti od izvanjskijeh neprijatelja kao krv od svoje krvi.“

Nego ako i ovo nije dosta da pokaže „omladini“ kakove je vrste bilo prijateljstvo izmegju Dubrovnika i „srpske gospode,“ neka čuje još odlomak iz „Lettere e Commissioni da Levante“ — dokumenti što se čuvaju u arkivu dubrovačke republike — od 24 Marča 1371, koji ovako glasi: „Nuy Andrea de Benessa rector di Ragusa cum lo piculo conseglio per autoritade a nuy data da lo major conselio, cometemo a vuy s. Dobre de

Calich et s. Johann de Grede, nostri nobili citadini, che al nome dio Dio et di miss. sant. Blasio debie andar ambassadori per parte nostra et de tutta la terra al nostro signor naturale miss. lo re di Hongaria, et fazandoli la reverencia cum quelle ornade parole, chi se convien, li debie presentare la nostra letera de credenza.

Et quello vi dara audiencia. et vuy per lo piu ornado et humile muodo, che saveri, li debie dir: Signor nostro naturale! da quando Nicola zupan de Altoman pillo le contrade, le qual confina cum lo contado de la vestra zitade de Ragusa, nuy, cognoscendo la condicione et le inquietude de lo dito Nicola, *perzo ca intra tuti li altri baroni de Rassa, avenga che tuti sia falsi et iniqui, esso he lo homo pluy arogante et traditore*, de presente mandasemo nostri zintili homeni ambassadori al dicto Nicola, siando alle dicte contrade a nuy visine, ad amorisare cum esso et honorarlo per lo mellor muodo, che savessemo et podessemo.“ (V. Matković, Starine, I. 174).

Odgovoriti nam je napokon „omladini“ glede trgovačke sveze staroga Dubrovnika sa Srbijom, kojoj ona toliku znamenitost podava. Da je te sveze bilo, o tom nema sumnje, ali nije samo sa Srbijom, već sa mnoštvom drugih država. Svak znade, da je stara dubrovačka republika bila država trgovačka poput talijanskih trgovačkih republika Mletaka, Genove, Pize itd. Njezina trgovina bijaše raširena po svim zemljama južno-istočnoga poluotoka i podunavlja ugarskoga, po svim krajevima i obalama jadranskoga, sredozemnoga, grčkoga i crnoga mora pače i atlantskoga oceana, te bješe kroz toliko stoljeća poglaviti uvjet njezinu političkom opstanku. Trgovinom bijaše se popela i pomorska sila dubrovačka tijekom vremena na toliku visinu, bilo to

zaštitom bizantinskom i mletačkom, ugarskom i turskom (ali ne srpskom!), da su Dubrovčani u svoje vrijeme u mnogim važnim prigodama na moru učestvovali, a njihovi su brodovi pouzdano provili po svim evropskim morima, te se njihovi trgovci bili udomili po svim znatnijim evropskim i azijskim gradovima.

Dubrovačka je republika nastojala vazda oko toga, da zajamči svoj promet trgovačkim povlasticama i ugovorima. I te ugovore i prijateljstva nije ona uglavljivala samo sa srpskim vladarima, već i s vladarima bosanskim i bugarskim, sa zemljama ugarske krune sa susjednim općinama dalmatinskoga i albanskoga primorja, naime sa Senjom, Trogirom, Kotorom, Spljetóm i Krfom, zatim s Italijom, s bizantijskim carevima, imenito za vlade Komnenâ i Paleologâ, sa sultanima, i onim Egypta i Sirije, napokon čak s Franceskom, Engleskom i Španjolskom. (Isporedi Matković, Rad VII. 182-183).

Po tom jasno je da trgovačka sveza dubrovačke republike sa Srbijom nema nikakva političkog znamenovanja, da bi se iz nje moglo čak izvesti njekakvo historijsko pravo srpsko na Dubrovnik. Osim toga danas je ta sveza, kako i svaka druga sveza Dubrovnika sa Srbijom (politička, vjerska, književna), sasvim prestala. Danas, kako svak znade, Dubrovnik je usko skopčan samo s Dalmacijom, kojoj on i politički pripada, a pošto je buduća sudbina Dalmacije združenje s Hrvatskom, to se toj sudbini neće moći oteti ni Dubrovnik. Ali historija veže i direktno Dubrovnik s Hrvatskom i Hrvatima. I to mislimo sada dokazati.

Državno pravo hrvatsko vrijedi za Dubrovnik jer:

I. Dubrovnik pripadao je hrvatskoj državi za vrijeme domaće dinastije u Hrvata.

To dokazuje nam najprije hrvatski ljetopisac pop Dukljanin, koji u svojoj kronici iz XII. v. dijeleći Dalmaciju u dvije pole, donju Dalmaciju ili *Bijelu Hrvatsku* i gornju Dalmaciju ili *Crvenu Hrvatsku* tvrdi, da se Dubrovnik (Epitaurum, quod nunc dicitur Raguzium) nalazi u ovoj prvoj i to kao posljedni grad. (V. Crnčić, Ljetopis popa Dukljanina str. 16-17).

Ovo svjedočanstvo Dukljaninovo potvrgjuje zatim Arapin Edrisi (Idrîsî), koji je god. 1250 sastavio geografijsko djelo s naslovom „Zabava za onoga, koji hoće po svijetu putovati." U toj geografiji opisuje on u arapskom jeziku i današnje primorje dalmatinsko, poimence pak gradove Dubrovnik, Kotor i dr. O Dubrovniku govori, da je *„posljednji grad Hrvatske"* (koju on zove *Horwâsia)*, a Kotor (Qâtarôs), da pripada već Isglawoniji (to je Dukljaninova „Crvena Hrvatska.") A ta Edrisijeva bilješka o Dubrovniku biće valjda istinita, i ne uzimajuć u obzir to da se slaže potpuno s onom popa Dukljanina, jer je Edrisi živio na dvoru Rogera II. kralja južne Italije i Sicilije, a na njegovu se je dvoru dobro znalo za Dubrovnik, koji je vazda bio u živom općenju s južnom Italijom. Tà još god. 1081 prevozili su Dubrovčani na svojim brodovima vojsku normanskoga vojvode Roberta Guiscarda na balkanski polu-otok, da se bore s bizantskim carem. (V. Klaić. „Vienac," 1889, str. 316).

Čini se napokon, da su i mletački ljetopisci XI. v. pribrajali Dubrovnik Hrvatskoj. Ivan ljetopisac mletački pripovijeda potanko, kako je mletački dužd Petar II. Orseolo g. 998 udario na hrvatskoga kralja Držislava, da bi skršio moć države njegove. Dužd započeo je po opisu Ivanovu borbu kod Zadra, zatim je osvojio gradove Belgrad, Trogir, Spljet; napokon mu se

dobre volje poklonio grad Dubrovnik. Iz toga se pričanja razabire opaža zgodno Klaić („Vienac" loc. cit.), da je Dubrovnik prije god. 998 poput Zadra, Belgrada, Trogira i Spljeta pripadao hrvatskoj državi kralja Držislava.

Daničić u svojem Rječniku iz književnih starina srpskih (I, 25) govoreći o banu kao o državnom gospodaru u Bosni, pridodaje ovo: „I Dubrovnik pored kneza 1253 jednoga *bana* a 1254 drugoga."

I zbilja u onom ugovoru, što su Dubrovčani god. 1253 za dubrovačkoga kneza Marsilija Georgija sklopili s bugarskim carem Mihajlom Asjemom proti srpskom caru Urošu (i o kojem smo već gori govorili), imade mjesto na svršetku, gdje se nakon kneza i druge vlastele dubrovačke priseže i *ban* dubrovački Martol Gulerivić, da će se naime držati vjerno toga ugovora. (v. Miklošič mon. serb. 40). Isto tako u ugovoru, što su Dubrovčani uglavili god. 1254 s humskim knezom Radoslavom, koji obećaje takogjer „da budu dr'žan činiti rat kralju (raškom) Urošu", dokle će god Dubrovnik stajat u ratu s njime, izbrojena su njeka vlastela dubrovačka, te se isprava završuje riječima: „*Mar'tolo ban' Vr'sajković klel se za sve vlasteli dubrovačke.*" (Miklošić, op. cit. 43).

Ali kakvi su to *bani* bili u Dubrovniku god. 1253 i 1254? Vlast njihova valja da je bila znamenita, pošto oni prisežu posljednji i za svu općinu dubrovačku. Da nijesu to bili kneževi zamjenici ili čak i nad samim knezom? Da vidimo.

Dne 15 decembra 1152, upravo pô godine prije, nego što su Dubrovčani utvrdili savez s bugarskim carem, sastadoše se na glas zvona na sabor sudije dubrovačke, članovi velikoga i maloga vijeća, pa i drugi vi-

jećnici i čitava općina dubrovačka. Na saboru bi odlučeno poslati u Mletke četiri poklisara, da se oni pogagjaju i sklope pogodbu s duždom i općinom mletačkom. Na koncu dotične isprave čita se: „*Marcholus de Ursatio*, *iuratus vicarius noster* (dubrovački), super animas nostras et omnium hominum Ragusii et super suam animam per nostram voluntatem ad sacrosanta dei evangelia iuravit et afirmavit hoc.“ (V. Ljubić, Monum. Slavor. merid. I. 83).

Marcholus de Ursatio od god. 1252 svakako je Martolo Vrsajković od god. 1254; pa pošto taj čovjek vrši u oba maha iste funkcije, nema sumnje, da se je u Dubrovniku hrvatskim imenom *ban* zvao onaj časnik, kojemu je latinsko ime bilo *vicarius*. God. 1190 spominje se Micatius Vicarius (Ljubić I. 15), a god. 1265 Marinus Creve vicarius, koji takogjer prisegom svojom potvrgjuje, što je sabor prihvatio i na to prisegao. (Ljubić, I. 102-103),

U Dubrovniku imade dakle god. 1190-1265 časnik, koji se latinski zove vicarius, a hrvatski ban. A što je bio taj ban? Nema sumnje, da je ban u Dubrovniku bio zamjenik knežev i namjesnik njegov, osobito u starije doba, prije nego što je pretegla premoć mletačka. Ban bio je u Dubrovniku zamjenik knežev, kako u Hrvatskoj zamjenik kraljev (ili u staro doba knežev); pa pošto se općenito znade, da je čast banska nikla u Hrvatskoj, i da se je uzdržala *samo* u onim zemljama, koje su duže ili kraće vrijeme bili pod vrhovnom vlasti hrvatskih vladara (kako na pr. u Bosni), to ne dvojim ni najmanje veli Vjek. Klaić („Vienac“ 1889, 586-587), da je bansko ime i dostojanstvo zaostalo u Dubrovniku od onoga doba, kad je ta slavna gradska općina bila u bližoj ili daljoj svezi s ostalom Hrvatskom. Ime i

dostojanstvo bansko u Dubrovniku jest ostatak „hrvatske starine!"

Hrvatsko državno pravo vrijedi za Dubrovnik, jer:

II. Dubrovnik stajao je od god. 1359 do 1526 pod zaštitom ugarsko-hrvatskih *kraljeva.*

Evo dokaza toj zaštiti. Nabrojićemo ih po godinama.*)

God. 1345 nadbiskup Ilija Saraka ugovara s kraljem Ljudevitom, kako bi se Dubrovnik oslobodio iz pandža nesretnih Mlečića, koji držeći svog kneza u Dubrovniku sakatili su njegovu slobodu.

God. 1348 nadbiskup Ilija Saraka i tri vlastelina idu se pokloniti kralju Ljudevitu i pospješiti oslobogjenje od Mlečića.

God. 1358, na 18. Februara, predadu Mlečići potučeni kralju Ljudevitu sve zemljište skupa s Dubrovnikom od Senja do Drača.

God. 1358, na 28 Februara, otprave Dubrovčani posljednjega mletačkoga kneza te se oslobode mrskih inostranaca.

God 1358, u Marču, stupa dubrovačka republika po poslanicim Petru Ranjini, Ivanu Gunduliću, Ivu Crijeviću, Iliji Saraki pod zaštitu kralja Ljudevita, respektivno pod krunu ugarsko-hrvatsku. Izmegju ostalih stvari ugovor naglasuje, da će skupnovlada plaćati godišnji danak od 500 dukata u zlatu; prihvatiti i po kopnu i po moru za svoj znak stijeg ugarsko-hrvatski; davati jednu oružanu galiju na svako 30 njegovih; a

---

*) Ti su dokazi izvagjeni iz Ljubićeve rasprave u Radu VII. „Prilozi k trgovačko-političkoj historiji republike dubrovačke," te izvorâ, objelodanjenih od istog Ljubića u Starinama knj. I. str. 141-210. Vidi još: Ljepopila u „Narodnom Listu" 1887, br. 76-78.

galiju jednu na svako 10 dalmatinskih. Kralj dariva Dubrovniku Primorje od Kurila do Stona, i on stoji jamac, da neće niko dirati u njegov posjed.

God. 1358, na 18 Julija, primljeno je u Vijeću jednoglasice: „zakleti se čuvati i izvršiti svaka koja su u povelji *čestitoga gospodara Ljudevita* ... koja donese poštovani u Krstu otac gospodin Bosanski biskup."

God. 1359, na 28 Marča, odlučeno bi u velikom dubrovačkom vijeću, poslati u Mletke, da se učine zastave sa *grbom gospodara našega kralja ugarskog* za galije i brodove naše.

God. 1360-1372 Ilija Saraka nadbiskup sjedi i vijeća u saboru velikaša ugarskih. — Papa Urban IV. po nastojanju kralja Ljudevita dopušta Dubrovčanima trgovati sa nevjernicima. — Kralj Ljudevit nastoji, da gospodar Ferrare, podvojvoda Milana, i druge općine talijanske udijele povlasticâ trgovcima Dubrovnika.

God. 1367, na 3 Maja, odlučeno je u vijeću: potvrditi sve običaje od starine i prijateljstvo sa banom Bosne, gospodinom Tvrtkom, i zakleti se u ime vlade, *„sadržav čast našemu gospodaru,"* kralju ugarsko-hrvatskomu.

God. 1373, Januara, knez i vijeće odlučiše: „Cometemo a voi Blasio de Radovan, debi andar per parte nostra e di tutta terra nostra al *nostro signor natural*, miser lo re de Ongaria per le graveçe, li quali li fassie li Veniciani."

God. 1373 nastojanjem kralja Ljudevita papa Grgur XI dopušta Dubrovčanim trgovati s Egiptom.

God. 1374, na 24 Decembra, 1375 na 13 Marča, Martolica Tudizić i Nikola Gundulić, poslanici dubrovački, mole kralja, da poravna njeke raspre nastale između Dubrovnika i Mletaka.

God. 1376, na 16 Decembra, kraljev poslanik Šimun Doria uspje upravo ukloniti raspru.

God. 1378-1380 u krvavom ratu izmegju Mlečića i Genoveza kralj Ljudevit pridruži se Genovezima, a tako i Dubrovnik. Po fratru Petru Gizdu Dubrovčani nagovaraju Kotorane, da se odmetnu i da prijegju pod kraljevo zakrilje; šalju sa brodovima Pera Benesića, Stjepana Sorkočevića i Iva Pučića, da križare i da pohvataju mletačke brodove; šalju Nikolu Gundulića da se pridruži brodovlju Genoveza; galijom pod zapovjedi M. Minčetića potpomagaju Genovezima optjecati Kotor; po njihovu nastojanju Kotor se predade; šalju s brodovima Matiju Gjorgjića i Vida Gučetića da progone Mlečiće; šalju Nikolu Gundulića banu hrvatskom, Nikoli Seču.

God. 1382, na 27 Septembra, čine se u Dubrovniku svečane zadušnice za smrt ugarsko-hrvatskog kralja Ljudevita.

God. 1383 vlada dubrovačka šalje poslanike Pera Gundulića i Stjepana Lukarića, da se poklone kraljici Mariji.

Na 17 Aprila god. 1383 kraljica ugarsko-hrvatska potvrgjuje Dubrovčanima sve ugovore i povlastice.

God. 1383, na 11 Aprila, kraljica zabranjuje svojim državljanima prodavati sô i vino za Dračevicu i obližnja mjesta, jer to nosi škode Dubrovčanima. Tu zabranu ponovi kraljica Jelisava dne 1 Maja 1385. — Knez dubrovački Andrija Sorkočević i sve vijeće polaže zakletvu vijernosti ispred kraljeva poslanika Nikole, prestavnika požeškog kaptola sv. Petra.

God. 1386, na 15 Januara, u vijeću je utvrgjeno, da se učini svečano obašašće i da se pjeva sv. Misa,

jer stigoše knjige čestitog *gospodara*, kralja Dragutina, da se je okrunio krunom ugarsko-hrvatskom.

God. 1387, na 1 Marča, odregjeno je svečano opijelo za smrt *gospodarice*, stare kraljice.

Na 6 Marča god. 1387 vlada dubrovačka obećaje Tvrtku, kralju bosanskomu, bude li mu do bježanja, da će ga primiti; ali neka ne pristupa Dubrovniku, ako ga goni *„naravna naša gospodarica, gospar kralj Marija."*

God 1387-1396 vlada dubrovačka svečano priseže pred kraljevim izaslanicima, da će kruni vijerna ostati. Nastojanje kralja Sigismunda isposluje, da su kraljevi Sicilije udijelili slobodu trgovine u njihovu kraljevstvu Dubrovčanima.

Na 22 Februara god. 1396 knez Luka Bunić i sve vijeće polažu iznova svečanu zakletvu vjernosti.

Na 21 Decembra god. 1396 kralj ugarsko-hrvatski Sigismund stiže u Dubrovnik. Knez Maroje Restić i sve vijeće dočekaše ga na vratima gradskim i prikazaše mu gradske ključe. Tad podijeli on knezu vitešku čast zlatne ostruge, darova mu zlatan lanac, mač i ostruge. Knezovi su se resili tim znakovima, a kad bi knez preko uprave umro, onda bi te znakove položili na mrtvački odar.

God. 1398-1399 nastojanjem kralja Sigismunda predade Ostoja Dubrovčanima Primorje, njima od davnine darovano od cara Stjepana, a od kralja Ljudevita potvrgjeno.

Na 12 Aprila god 1402 pred kraljevim povjerenicima Mirkom Bubekom i biskupom Eberkardom knez i vijeće prisežu iznova vjernost kralju.

God. 1403, na 30 Septembra, kralj piše vladi dubrovačkoj; bez sumnje hoteći nas i grad, koji pra-

vom red je da zovemo *krunom kraljevine Dalmacije*, za tolike štete, milosti i kraljevske darove nagraditi.

God. 1403 i unaprijed kralj Ostoja prekorivši Dubrovčane, što su pod zaštitom krune ugarsko-hrvatske, i s drugih razloga, diže vojnu na Dubrovnik. Vlada posla kao poslanike Pavla i Maroju Gundulića, da njezino ponašanje opravdaju ; a pošto bi to uzaludno, s vojskom predvogjenom Jakobom Gundulićem i Marojem Gučetićem prisili Ostojinu vojsku na uzmak. Otputi takogjer Paskoju Rastića, Boža Prokulu, Maroja Ranjinu, da prisile Kotor, Korčulu, Hvar i Brač, da se kralju predadu. A kad kralj Sigismund uglavi mir s Ostojem, uklopi u pogodbu i Dubrovčane. Poslanici za taj posao dubrovački bijahu: Maroje Kabužić i Nikola P. Pučić.

God. 1404 i naprijed kralj predaje upravi vlade dubrovačke otoke Korčulu, Hvar i Brač. Iste im otoke posve preda god. 1413, na 17 Junija. Maroje Rastić i Lovro Prodanello posjednu otoke. God. 1417 kralj naredi a Dubrovčani povrate otoke L. Jakši, i to oni odmah učine, nu po poslanicima Pasku Rastiću, Marinu Gunduliću, Blažu Gjorgjiću mole ipak kralja, da im posjed otoka opet dade.

God. 1405, na 24 Junija, Dubrovnik sklopivši mir s kraljem Tvrtkom, primi na se Primorje i štete mu bjehu nadoknagjene.

Na 19 Maja god. 1406 dubrovačka vlada zahvaljujući kralju na milostim udijeljenim, izjavlja, da će ustrajati *u vijernosti i odanosti, dok bude na kamenu grada*.

God. 1409, na 11 Julija, Dubrovnik stoji uz kralja u ratu protiv kraljeva takmaca Vladislava. Andrija Vučić, zapovjednik galija dubrovačkih, potuče hametom

brodovlje Vladislavovo u konalu izmegju Korčule i Orebića na 13 Julija 1409.

God. 1411 po Mihajlu Restiću i Ivanu Gunduliću Dubrovčani obećavaju kralju, da će nastojati svom snagom, da bude svladan Vladislav.

God. 1432, na 29 Oktobra, posredovanjem Dioniza Vladikovića, osobita kraljeva poslanika, Dubrovčani se pomire sa Radoslavom i prime u svojinu Konavle.

Na 22 Decembra 1433 bazilejski sabor nastojanjem Sigizmunda, koga Dubrovčani vruće zamoliše, da se zauzme za to po poslanicima Pasku Restiću, Maroji Gunduliću, Blažu Gjorgjiću, i nastojanjem stožernika Stojkovića udijeli slobodu, da mogu trgovati s nevjernicima.

God. 1438, dne 15 i 16 Januara, odregjene su svečane zadušnice radi kraljeve smrti.

Na 7 Marča 1438 vlada dubrovačka čestita novomu kralju Albertu, nazivljući se *preponiznom službenicom krune ugarsko-hrvatske.* Šalje poslanike Ivana Gundulića, Miha Restića, Jakova Gjorgjića, da mu se poklone.

God. 1438, na 30 Julija, kralj Albert poveljom potvrgjuje sve povlastice Dubrovniku.

God. 1440 kraljica udova Jelisava nudi Dubrovčanima Omiš. Oni se lijepo zahvaljuju na tom daru.

God. 1440, na 28 Marča, u vijeću odlučeno je, da se učini svečano obašašće po gradu, jer se *„gospodaru našemu, kralju Albertu“* porodio sin.

God. 1444, na 22 Februara, kralj Albert drugom poveljom potvrgjuje sve povlastice vladi dubrovačkoj, kaošto činiše mu i prešasnici.

Na 30 Julija 1448 vlada dubrovačka šalje Hunjadu 2000 dukata kako pripomoć za rat protiv Turčina.

God. 1448, nakon nesretne bitke na Kosovu (4 Oktobra 1448) Dubrovčani u Albaniji pokupe na brodove ranjenike i bjegunce kraljevske vojske, od Srbâ prognane.

Na 2 Junija 1450 vlada dubrovačka čestita Hunjadu, jer se je sklopio mir sa Turčinom. Tako, veli, opočinuće Ugarska od zala rata, a republika učestvuje svakoj nesreći kraljevstva, *kako državno udo, jer, kad glava boluje, trpe i ostala uda.*

God. 1450, na 16 Augusta, vlada dubrovačka prosi u kralja Ladislava: *mandare depinta l' arma sua, azochè la levamo come bandiera ed insegna del nostro unico segnor.* Šalje takogjer poslanike Jakoba M. Gundulića, Nikolu S. Bunića, Paladina Lukari, da se poklone kralju pri krunisanju.

God. 1454, na 26 Julija, povelja kralja Vladislava potvrgjuje Dubrovniku sve povlastice i slobode, *megju vjernim vjernijemu.* Kaže, da je taj grad, *štit dalmatinskih megja protiv barbarskog i svakog drugog neprijatelja krune.*

Na 6 Maja, 1456 kralj Ladislav daje knezu dubrovačkomu naslov *nad knezu,* povlast, da vlada pečata spise crvenim voskom i vlast, da kuje novce.

God. 1458, na 16 Januara, odregjene su u vijeću svečane zadušnice za smrt kraljevu.

Na 13 Marča iste godine odregjena je u vijeću dvodnevna svečanost, jer je imenovan novi kralj Matija.

God. 1459 na 12 Marča, povelja kralja Matije potvrgjuje sve povlastice Dubrovniku. Poslanici su na njegovu dvoru: Jakob M. Gundulić, Frano Benešić, Pavo Pučić.

Na 1 Junija 1462 dubrovačka vlada šalje kralju Matiji 1000 dukata u pripomoć, da otkupi krunu.

God. 1464, na 15 Novembra, vlada daje kralju Matiji 1000 dukata, kao ratnu pripomoć.

Na 5 Novembra 1465, na tužbu Dubrovčana, kralj Matija oštro zabranjuje svojim državljanima, da uznemiruju dubrovačke trgovce.

God. 1466, na 2 Julija, kralj Matija udjeljuje listinom dubrovačkoj vladi povlast, da se pred knezom u znak odlikovanja nosi vojnički mač.

Iste godine preporučuje kralj, što toplije, dubrovačke trgovce sicilskomu kralju.

God. 1477, na 14 Januara, kralj se svesrdno zahvaljuje što mu Dubrovnik pri njegovu vjenčanju posla svečano poslanstvo uz bogate darove.

Na 1 Oktobra 1490 kralj Vladislav II. obavješćuje da je stupio na prijestolje.

God. 1492, na 10 Maja, vlada dubrovačka ište, da ju kralj brani od Turčina. Kralj odgovara u taj dan: ako na vrijeme saznam, da je taj neprijatelj na vas nasrnuo, potpomoći ću vas što bolje, *kako udo ove krune.* I uprav te godine posla u Dubrovnik 500 vojnika te obreče, da će ih još poslati, ako bude potreba.

Na 13 Aprila 1493 vlada dubrovačka šalje kralju poslanike Frana Sokorčevića, Stjepana Zamanju, Ivana Gučetića, da se raduju, jer se je kralj okrunio, da ištu potvrdu povlasticâ, kraljev stijeg i povlasticu budimskih trgovaca za svoje.

God. 1493, na 7 Septembra, poveljom potvrgjuje kralj sloboštine i povlastice Dubrovniku.

Na 2 Augusta god. 1502 poslanici Vid Gučetić i Maroje Ranjina poslani su, da budu nazočni kraljevu vjenčanju.

God. 1502, na 25 Novembra, kralj daje poveljom trgovcima sve povlastice, koje uživaju trgovci budimski.

Na 1 Februara 1515 vlada dubrovačka odluči davati kralju godišnju pripomoć od 1500 dukata za rat proti Turcima.

Na 16 Oktobra 1516 vlada čestita Ljudevitu II., koji je zasio na prijestolje.

God. 1518, na 28 Februara, odregjeno je od vlade dubrovačke povisiti godišnju zaštitninu na 2000 dukata. .

Na 30 Septembra 1523 plaćeno je Franji senjskomu biskupu 3000 dukata zaštitnine.

God. 1519, na 13 Maja, kralj Ljudevit II., sklopivši primirje s carem Selimom, uključuje u to primirje i dubrovačku vladu.

Na 5 Junija 1526 plaćeno je sucu senjskomu dukata 260 zaštitnine.

Poslije zauzeća Bosne i Hercegovine sa strane turske i nesretne bitke kod Muhača (1526 mjeseca Augusta) budući Dubrovnik pritisnut sa svake strane od Turaka, red mu je bilo, i ako preko volje, predati se zaštiti svemožne onda Turske. Ali da je Dubrovnik uvijek čeznuo za zaštitom „svog naravnog gospodara," kralja ugarsko-hrvatskoga i da je vlada ugarsko-hrvatska ostavila u srcu puka dubrovačkoga najmilije uspomene, kao prijateljska domaća, vlada dokazuje ovo:

1) God. 1684, na 20 Augusta, učinjen bi ugovor s kraljem Leopoldom, gdje Dubrovnik svojevoljno pristaje opet na to, da primi odnošaje, koji su bili zasnovani ugovorom s kraljem Ljudevitom god. 1358 uz pogodbu da ga kralj Leopold liši susjedstva turskoga, što se ipak nije dogodilo.

2) I poslije god. 1684 pa sve do Napoleonova zavladanja pjevala se je u prijestolnoj dubrovačkoj crkvi tri put na godinu laus: „domino regi nostro Un-

gariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, salus, honor, vita et victoria.“

3) Pjesnici dubrovački, kako Vetranić, govore sa žalošću o „ugarskoj straži“ („ugarska stražice“) i s dubokim počitanjem o „kruni ugarskoj“ („o kruno ugarska s nebesa poslana“), te i drugi, megju kojima i sâm Gundulić, spominju u svojim djelima s ponosom zemlje „krune ugarske,“ „ugarsku vojsku smînu“ (smionu) i Ugre, kojima su razumijevali i Hrvate. Ime „Ugrin,“ „ugarski“ postalo je dapače ljubimcem narodne pjesme dubrovačke (stare bugarštice), kojim ona označuje svakog junaka, koji je od XV-XVII v. učestvovao u borbi protiv Turaka.

Ovo su dakle dokazi, koji svjedoče jasno:

1) Da su stari Dubrovčani kroz vijekove spoznavali, štitili i gojili *hrvatsko* državno pravo i da su se cijenili udom krune ugarsko-*hrvatske*.

2) Da se je Dubrovnik zaštitom svoga kralja oslobodio grabežljivoga lava mletačkoga, napadaja svojih grabežljivih susjeda.

3) Da je Dubrovnik nastojanjem ponajviše kraljevim stekao Primorje i Konavle, i tako se po suhu osnažio.

4) Da je Dubrovnik pod okriljem kraljevim na sve strane rasprostranio svoju trgovinu, te se tako digao do vrhunca moći, slave, dobrostanja.

5) Da je Dubrovnik svojim pobjedama po moru i po suhu svakomu utjerao strah, te tako, i ako malen prostorom, velik je bio radi moći i znanja.

Što ovome ima zabaviti „omladina dubrovačka?“ Evo što: ona ne nalazi, usprkos dokazanom tijesnom savezu Dubrovnika s ugarsko-hrvatskim kraljevima, da je Dubrovnik imao kakovih odnošaja s Hrvatskom. Ona pri-

znaje naime prije neko madžarsko pravo na Dubrovnik ne go li hrvatsko. Ali kad je „omladina" tako od strasti slijepa, neka je osvijesti Dubrovčanin Resti, koji ovako priznaje hrvatsko državno pravo za Dalmaciju (Chroniche di Ragusa 69-70): „Ma perchè molte volte mi viene in taglio di parlare delle due Dalmazie, stimo essere obbligo mio accennare, che in questo tempo la Dalmazia superiore aveva il mentovato rè, e la linea dei rè di Dalmazia inferiore s' era già estinta. Il dominio di questa seconda provincia era preteso egualmente, e dai rè di Ungaria, e dai Veneziani. Le ragioni dei primi erano, *che essendo nel regno di Ungheria succeduto Vladislavo a Geiza suo fratello, avesse una sorella maritata in Zvonimiro, rè della Dalmazia inferiore e dalla Croazia bianca, il quale, venuto a morte senza discendenza lasciasse il regno alla consorte.* La vedova regina senza figli, subito travagliata da quelli che aspiravano alla tirannide, domandò ajuto dal fratello Vladislavo, e fù da questo rimessa in pacifico possesso. Vedendo poi non poter reggere da sè il regno, lo donò al fratello, aggiungendolo al regno di Ungaria; dal qual tempo quei rè cominciarono avere il dominio ed intitolarsi rè di quella provincia."

Ovo vrijedi za Dalmaciju uopće, a evo sada dokaz napose i za Dubrovnik, da je taj pripadao neposredno kraljevini Hrvatskoj:

U raspravi „Putovanja po balkanskom poluotoku za srednjega vieka," što ju je dr. P. Matković štampao u 42. knjizi „Rada" napominju se i njeki putopisci, koji su pohodili i opisali Dubrovnik. Tako jedan putopis sastavio je i Ivan grof Solms god. 1483 (Beschreibung der Meerfahrt zum h. Grab). U tom svojem putopisu govori Solms o Dubrovniku ovako: „...reicher

und mächtiger Statt (Staat) *Ragusa liegt in Schlavonia, einer Provinz des Königreichs Croacie.* In welcher Statt die Gemein (Gemeinde) für sich selbst ist und selber herrscht, und erkennt keinen andern Herrn, denn dass sie dem König von Ungarn jährlich Tribut gibt, dessgleichen thut sie auch dem Türken, damit si Frieden mit ihm haben."

Po Solmsu dakle bio je Dubrovnik na koncu 15 v., kad je taj grad stajao pod zaštitom ugarsko-hrvatskih vladara, u slovinskoj zemlji, koju Solms zove opet pokrajinom kraljevine *Hrvatske.* Po ovome se vidi, da je Solms držao vladare ugarsko-hrvatske zaštitnicima Dubrovnika ne kao kralje ugarske, nego kao kralje *hrvatske.*

Hrvatsko državno pravo vrijedi za Dubrovnik jer:

III. Kada je poslje pada Napoleonova god. 1814 prema § 94 bečkoga kongresa car austrijski a kralj ugarsko-hrvatski preuzeo dubrovačko zemljište, jamačno nije tim kralj za svegj uništio nego je povratio stare diplomatičke odnošaje megju krunom i Dubrovnikom.

C) Stara dubrovačka književnost.

Kad je „omladina" su par doskočica i izvrnutih historijskih činjenica posrbila (kako ona misli) narodnost Dubrovčana i staru njihovu povijest, zapele joj oči i na lijepu dubrovačku staru literaturu. Premda se ta literatura odlikuje upravo svim onim oznakama, koje tvore danas negaciju srpstva, opet se ona nije žacala, da proglasi to naše blago svojinom srpskoga naroda. A na kojem temelju? Iznijela svoje stare i od nas već pobijene šuplje argumente, da je Dubrovnik, gdje je o-

na knjiga nikla, srpski kraj, a srpski jezik štokavsko narječje, kojim je pisana; zatim iskrivivši historiju, kako i smisao onoga, što su naši stari pjesnici, naročito Gundulić, pisali, ustvrdila neistinu, da je stara dubrovačka književnost srpskim uticajem izazvana bila a pjesnici dubrovački da su srpski osjećali. Ali mi tvrdimo nasuprot, da se stara literatura dubrovačka, i ako nije u ono doba, kad je ona cvjetala, naš narod još podijeljen bio u dva tabora, kako danas, i po tom se onda ona mogla zvati svojinom našeg cjelokupnog hrvatsko-srpskog naroda, — ima danas s pravom smatrati samo granom literature hrvatske. A što tvrdimo, pripravni smo evo i dokazati.

I. Da bi dokazala (tobože) srpski uticaj u postanju stare dubrovačke knjige, tvrdi „omladina," da je ta knjiga započela već u XIV. vijeku, kad je srpska država, koja je s Dubrovnikom u uskoj svezi stajala, bila u svojem cvijetu (— „a što je srpska država rasla i jačala i njini se gragjani bogatili i Dubrovnika je snaga jačala *kaošto vidimo u XIV. vijeku: najveći cvijet srpske države i početak književne radnje u Dubrovniku.*" — Ali to nije historijska istina. U XIV. vijeku, u vrijeme srpskog cara Dušana, nema u Dubrovniku još ni traga kakovoj literaturi, van ako „omladina" ne smatra literaturom poslovno dopisivanje republike dubrovačke sa Srbijom i Bosnom. Tada je Dubrovnik bio doduše već mnogo uglagjeniji od Srbije, pa je zato car Dušan i šiljao ovamo svoje mladiće na nauke, ali je u kulturi ipak još daleko stajao od onog stepena, na kom se je nalazio poslije u XV., XVI. i XVII. vijeku, kad se je u znanju takmio s talijanskim gradovima. Ovo potvrgjuje učitelj Ivan Ravenski, koji je na svršetku XIV. v. živio za njeko vrijeme u Dubrovniku kao kancelar. Po njegovu

izvješću o njegovu boravku u Dubrovniku doznajemo kakovo bijaše za onda kulturno stanje u onom gradu, premda on jamačno u tom nješto pregoni. „U Dubrovniku ne bavi se — veli on — niko knjigom niti su im umovi naukom izglagjeni, niti obrazovanjem opravljeni, već onakovi, kakove je ko sobom u porodu donio. Jedina je briga, veli on, ondje sa imutkom, pa zato je upravo i grijeh biti siromah, a najveća slava bogataš."

Kako različito piše o Dubrovniku Filip de Diversis već god. 1434! Po njemu tu vlada sad sama uglagjenost i finoća. Pa koliko su Dubrovčani do znanja i napretka onda držali, pokazuje i to, što su oni odredili njeku posebnu, republike dubrovačke dostojnu, zgradu za školu na zgodnu mjestu, udaljenu od gradske halabuke, na dva poda, o kojoj Filip govori, da je njekoć bila oružnica, a sada je disciplinae eruditionis habitaculum.

Za njegovo vrijeme bijaše u Dubrovniku već dosta učenih ljudi, ali ti su svi pisali samo latinskim jezikom. Narodnim se jezikom počelo pisati *tek na svrhu XV. i na početku XVI. vijeka.* A je li čula „omladina", pod čijim je pokroviteljstvom stajala onda dubrovačka republika? Zar pod pokroviteljstvom careva srpskih? Tā Srbija je onda čamila pod teškim verigama ropstva! To je bilo, kako smo vidjeli, pokroviteljstvo mogućih kraljeva ugarsko-*hrvatskih,* koje je počelo god. 1359 a trajalo je do god. 1526. Ono vrijeme bijaše za Dubrovnik zlatno doba njegova života. Ne samo kralj Ljudevit, pod čiju se zaštitu Dubrovčani dadoše, već i njegov nasljednik Sigmund njegovahu Dubrovnik kao zjenicu od oka. Osobito se potonji svojski zauzimao za republiku u svakom pogledu. Gdje god se je radilo o promicanju njezine materijalne i duševne snage i tica-

lo se njezinih trgovačkih interesa ili razmaknuća pojedinih megja, nije on propustio, a da je snažno ne podupire. Zato se je u to vrijeme ne samo trgovina u Dubrovniku daleko i po moru i po kopnu raširila, već se i njegove granice znatno razmakle, a tim se bogastvo njegovo još više diglo. Uz ove prilike lasno se je mogao probuditi narodni život u Dubrovniku, osobito kad su uz ovaj pristala i sama vlastela, koji su uz domaće poslove odabrali za zabavu i domaće pjesništvo.

Nije dakle srpskim, nego upravo hrvatskim uticajem izazvana bila stara dubrovačka literatura.

II. Ali nije Dubrovnik bio onaj dalmatinski grad, u komu je najprije zapjevala vila poezije. Prije njega bio se je već proslavio Spljet i susjedni Hvar. Spljet i Hvar udarili su dakle prvi temelj onoj krasnoj zgradi hrvatske književnosti na dalmatinskom primorju, koju je Dubrovnik kasnije onako lijepo dogradio. A da li se dubrovačka književnost razlikuje u čemu od spljetske i hvarske i uopće od ostale dalmatinske literature onoga doba? Tà ni u čemu. Te su obadvije književnosti sasvim jednake, po tom: 1) što obragjuju obadvije gotovo samo poeziju; 2) što su pjesnici i jedne i druge književnosti ponajviše vlastela, koja goje pjesništvo kao njekakvu aristokratsku zabavu; 3) što je poezija, koli dubròvačka, toli dalmatinska, puko oponašanje tadašnje poezije talijanske u sadržaju i obliku; 4) što je pismo obadviju književnosti latinica; 5) što je jezik kod dalmatinskih pisaca ikavski dijalekat, a tim dijalektom služe se pretežno i prvi dubrovački pjesnici, dok ostali doduše pišu ijekavski, ali ne zaziraju ni od ikavskih oblika; 6) što je naziv za jezik takogjer jednak u obadvije književnosti: ponajviše „slovinski“ (u Dalmatinaca: Budinea, Barakovića, Kačića itd., a u Dubrovčanâ: Vetrani-

ća, Gundulića, Gjorgjića itd.), ali i *hrvatski* (u Dalmatinaca: Marulića Lucića, Zoranića itd., u Dubrovčanâ: Nalješkovića, Zlatarića, Bruerovića, Stulla); napokon 7) što je megju dubrovačkim i dalmatinskim pjesnicima bilo živo pismeno općenje, koje je pripomoglo, da se obadvije literature sliju u jednu samu. Ako dakle stara dubrovačka književnost sačinjava po tome s ostalom književnosti dalmatinskom jednu samu književnost, pošto je gornjo-dalmatinska književnost, kako niko o tom ne sumnja, hrvatska; to je hrvatska takogjer i dubrovačka.

III. A čim bi mogla dokazati „omladina" srpstvo stare dubrovačke knjige? Baš ničim. Kad je literatura u Dubrovniku cvjetala u Srbiji knjiga nije mogla uspjevati, jer je Srbija čamila pod jarmom turskim. Ali bilo je u Srbâ u starije doba njekakve književnosti kanošto ima i nova književnost srpska. A stoji li u kakvoj svezi ova stara ili ova nova literatura srpska s dubrovačkoj? Ni u kakvoj. Evo što o tom piše u svojoj književnoj historiji sam Novaković, srpski naučenjak: „Prionuše (naše strane) uz zapadnu crkvu i odoše u prosvjeti i *književnosti* za Rimom i Latinizmom. To je *Dubrovnik s Dalmacijom, Gornje Primorje, Hrvatska i Slavonija.*" A još očitije piše isti Novaković: „U drugoj polovini XV. vijeka počela se, dospjela je na kraju XVI. do cvijeta, a opala je na XVII. poetska književnost na zapadnom kraju srpskoga naroda u Dubrovniku i Dalmaciji na jeziku narodnom i u pravcu sasvim *osebnome*. Ponikavši zarad udesnih prilika u trgovačkim primorskim mjestima, ostala je kao samoniklica, *sa svim bez ikakve sveze sa starom srpskom književnošću, a gotovo i sa novom*. One sveze, koje se mogu opaziti megju dubrovačkom i novom srpskom književnošću, *vrlo su slabe i nisu sveze istorijskog razvijanja.*" Ovo se

tiče sadržane obadviju literatura; ali ima osim sadržina i nješto drugo, što dijeli još oštrije dubrovačku književnost od srpske, a to je: 1) pismo, 2) jezik i 3) ime. U Srba bilo je od pamtivijeka samo jedno pismo u potrebi: ćirilsko. I Dubrovčani znali su zato, da je ćirilica „srpsko" pismo (caratteri serviani) te su je i upotrebljavali u onom diplomatskom dopisivanju sa Srbijom od XII do XV v.; ali megju djelima prave dubrovačke književnosti ne ćeš naći *nijedno*, koje bi pisano bilo ćirilski. Jezik je srpske knjige bio u staro doba, kako je i danas, dijalekat ekavski; dok su se nasuprot Dubrovčani služili u svojim djelima, kako smo vidjeli, bud ikavštinom, bud ijekavštinom. Ime je srpsko dubrovačkim spisateljima sasvim tugje. Nema *nijednoga* dubrovačkoga spisatelja, koji bi bio, *makar na jednome mjestu*, rekao da je Srbin, ili da je srpski njegov narod ili njegov jezik. Zlatarić i Gundulić zovu Maćedonca Aleksandra Velikoga, srpskim kraljem. Gundulić govoreći na jednom mjestu svojeg slavnog epa (pjev. VIII, strof. 143-145) o „slovinskoj državi," kojom je razumijevao, kako se jasno vidi, narod svoj, kaže, da osim Dubrovnika, koji je ostao slobodan ostali su krajevi te države spali svi pod tursku ili mletačku vlast, a od „slovinskih" krajeva pod turskom vlasti spominje zemlje „krune ugarske," „bosansku kraljevinu," zemlje „gdie Herceg gospodio," ali Srbije ne spominje, premda je i ona bila turska Tako ne ubrajaju ni Palmotić ni Gjorgjić Srbe ni megju svoje „Slovince" u širem smislu, megju kojima nalaze se čak Samojedi; premda ovaj potonji znade za „srpske vojne" i „srpske čete." Stulli nema u svojem rječniku riječi „Srb" i „srpski." Ali utanoč svemu tomu „omladini" je stara dubrovačka literatura srpska literatura — što je pjesnik Gundulić (tobože) srpski

osjećao! Gundulić, kako smo čuli, Srbinom se nigdje ne priznaje, on Srbije ne smatra dapače ni granom „slovinske države;" usprkos tomu on srpski osjeća — što su mu „svete uspomene slavne i tragične srpskoga naroda," što „plače nad zlom" Srbije, kako se to vidi iz njegova „Osmana." Ovo je nauka, koju uči Dr. Lazo Tomanović, najveći srpski mudrijaš (V. njegovu njekakvu raspravu o Gunduliću i koju je „omladina" usvojila. Može li biti smiješnije i budalastije nauke od ove! Ona je po logičnoj snazi posve slična onoj drugoj, koju je u „Srpskom Glasu" iznio takogjer njeki dubrovački „omladinac" pod imenom „Vlaha Koprivice," a koja glasi kad joj jezgru izvadiš ovako: „Dubrovčani jesu Srbi, zato što su Srbi. Živio! Evviva! Eljen! Inšalah! itd." — Po onoj nauci lako li ti je „omladini dokazati," da su srpski osjećali te Srbi bili čak mnogi tugjinci, kako Ranke, „Grimm, Kallay, Šafarik, Kopitar i dr., jer su svi ti srpstvo u zvijezde kovali." A svi Hrvati bili bi zgoljni Srbi, jer ko da ne žali Kosovo, Vidovdan i nevolje ugnjetene raje? Bilo bi nas Srbâ kako mravî, potamnjela bi sama orijaška Rusija! Nego da je Gundulić barem uzeo kao predmet svojeg epa komad srpske historije — transeat! A da je srpski osjećao, bio bi on to jamačno učinio, jer „srpski Nemanja, srpski sveti Sava, srpski car Dušan, srpsko Kosovo, to čini srpski Ja" (u Programu „Srpskoga Lista" god. 1880); bio bi on to učinio tim više, što je uzeo za zadaću pjevati turske ratove, a od tih ratova niko nije toliko nastradao, koliko upravo Srbi; bio bi učinio tim više što je i narodna pjesma, koju je poznavao već u njegovo doba pjevala pogibiju Kosovsku. Dok Gundulić nasuprot pjeva o Srbima u svojem epu samo nuzgredno u jednoj epizodi u VIII. pjevanju te spomi-

nje stvarî, kojima se Srbin nijedan ne može ponositi: ropstvo i bijedu, pa i to ne spominje toliko svrhom da u namá probudi sažaljenje prama onom potlačenom narodu, već više da uznese slobodu svog rodnog grada, kako se jasno vidi. A što je Dubrovniku pomoglo da sačuva svoju slobodu „megju lavom i drakunom?" Ništa nego vijernost njegovih sinova prama njemu samomu i prama svakomu, koji bi se u nj zaklonio. „Cieć tvê vjere kriepke toli — viek ćeš živjet Dubrovniće!" tako kliče prvi njegov sin. Iz ovoga slijedi, da u Srbâ te vjere nije bilo. I nije doista, jer ju je Vuk Branković grdno pogazio, izdavši na Kosovu domovinu svoju. Ono što dakle Gundulić pjeva u svojemu „Osmanu" o Srbima ne služi zaista njima na diku, već više na prijekor i sramotu. I kako rekosmo, sve što je o njima Gundulić spomenuo, tek je uzgredno spomenuo. Glavni je junak pjesni poljački kralj Vladislav i poljački je narod onaj, kome pjesnik pjeva svoje najuznositije hvale. Po logici dr. Laza bio bi po tom Gundulić pravi Poljak.

Nego mi ćemo dr. Lazu i „omladini" još nješto opaziti. Ako se po tome, što jedan dubrovački pjesnik ima u jednom svojem djelu *jednu jeditu epizodu*, koja pjeva zgode iz srpske povijesti, i samo po tom, ima ta literatura smatrati srpskom, nije li zar po toj logici puno priličnije, držati je hrvatskom (ne osvrćući se na to, da je ona hrvatska po svim ostalim kud i kamo bitnijim znakovima), kad ima drugi jedan pjesnik dubrovački (Vladislav Menčetić, Gundulićev suvremenik) cijelo jedno djelo („Trublja slovinska"), posvećeno jednom *hrvatskom* banu, Petru Zrinjskomu? U tom se djelu o Hrvatima pjeva zanosom takovim, kakovim nijedan dubrovački pjesnik o Srbima pjevao nije. Čujmo *samo* ovu kiticu: „Sužanjstva bi davno u valih — Potonula I-

talija, — O *hrvatskieh* da se žalih — More otmansko ne razbija." —

IV. Stara literatura dubrovačka, pošto je u XVII. vijeku doživjela svoje zlatno doba, počela je sve više propadati, ali nije odmah propala, već je, zasijevnuvši još jedanput u XVIII v. Žurkovićem (Gjorgjićem), životarila naprijed sve do našega vijeka. Na početku XIX v. ostavlja književnost hrvatska Dubrovnik i traži sebi drugo središte: Zagreb, gdje u 30im godinama izazivlje Ljudevit Gaj novi književni pokret, poznat pod imenom „ilirskim." Da vidimo sada, kako se ponaša Gaj, kako drugi Hrvati prama staroj književnosti dubrovačkoj. Brinu li se oni njome? Tà jedan od faktora, što je probudio pokret ilirski bio je ponos, što je budilo u srcu preporoditeljâ hrvatske knjige ono staro književno blago. Gaj već god. 1836 pohita glavom u Dubrovnik, da se bolje upozna s tom književnosti. Njegova „Danica" puni se pjesmama starih dubrovačkih spisatelja. God. 1842 utemeljuje se u Zagrebu „Matica ilirska" (današnja „Matica Hrvatska"), najzaslužnije hrvatsko književno društvo; a prvo djelo, što ona tura u svijet, jest Gundulićev „Osman." Ali Gundulićev „Osman" nije došao potpun do nas: fale mu dva pjevanja. Ta je pjevanja popunio prvi Dubrovčanin Sorgo, ali ne tako vješto, da se ne bi poznala tugja ruka. Daleko bolje uspio je u tom Ivan Mažuranić, koji je ona dva spjeva tako divno sastavio, da je po mišljenju njekih naših učenjaka natkrilio samoga Gundulića. A taj rad Mažuranićev, koji je ugledao svjetlost u ediciji Matičinoj god. 1844 jeste samo plod dubokih studija neumrlog našeg pjesnika oko Gundulića, kojim studijama opažaju se tragovi i u njegovu epu „Smrt Smajl-age Čengijća," najveličanstvenijem djelu ukupne hrvatsko-srpske

literature. — God. 1867 osnovali su Hrvati drugo znamenito društvo u Zagrebu, „Akademiju“ za promicanje znanosti i umjetnosti, a jedan od prvih posala, kojih se Akademija laća, jeste iznositi o svom trošku na vidjelo bogato blago hrvatskoga jezika i književnosti, koje se je sačuvalo u djelima pisaca dalmatinsko-dubrovačkih, pa se taj posao i danas još nastavlja. Ali to još nije sve. Najbolji hrvatski naučnjaci, kao Jagić, Kukuljević, Marković, Pavić i mnogi drugi, jagme se, da tako kažemo, ko će sjajnije ilustrovati i temeljitije procijeniti plodove starog dubrovačkog pjesništva. Prigodom 300 godišnjice Gundulićeva rogjenja „Matica Hrvatska“ oprema u svijet s krasnim Markovićevim uvodom drugo znamenito djelo Gundulićevo, „Dubravku,“ koja toliko omili hrvatskoj publici, da se čak za pozornicu priredi i sjajno prikaže u Zagrebu prvi put već spomenutom prigodom, a drugi put lanjske godine za izložbe na čast Dalmatincima, koji su tamo došli. Po svemu ovomu vidi se jasno, da su Hrvati privinuli srcu staru dubrovačku literaturu kao svoju vlastitu i da su njoj posvetili sve svoje sile, kaošto otac posvećuje za svoje dijete. Ali oni su još nješto učinili, po čem red je zaključiti, da je nova hrvatska književnost samo nastavak stare dubrovačke. Oni su naime poprimili isti književni jezik, ijekavštinu, i isto pismo, latinicu, kojim su pisali stari Dubrovčani.

V. A Dubrovčani, kojim su okom oni gledali rad i nastojanje Hrvata oko objelodanjivanja i proučavanja njihove stare knjige? Jesu li oni to osugjivali i predbacivali im, da se kite tugjim perjem, kako to danas čine njeki tobožnji Srbi u Dubrovniku? Da vidimo. Gaja dočekuju u Dubrovniku najvećim zanosom (ima još živih ljudi u Dubrovniku, koji o tom umiju pripovijeda-

ti), otvoraju mu svoje biblioteke i natječu se, ko će mu bolje ići na ruku (a ta uslužnost pravih Dubrovčana prama hrvatskim naučnjacima i književnicima, koji proučavaju dubrovačke starine, treba priznati, nije još prestala: tă krv nije voda). Pjesnik Ant. Kaznačić pjeva mu pjesme na slavu („Živi čestit, slavan budi — Mili Gaju, rodna kruno" itd.) i šalje u ime Dubrovčana poslanice „Obljubljenoj našoj braći Hrvatima i Slavoncima" (1848). Njegov sin Ivan August potaknut Gajevim primjerom pokreće u Zadru književni list „Zoru", te ga uregjuje njeko vrijeme u društvu velikog hrvatskog pjesnika Preradovića, koji ispjeva Dubrovniku jednu od najkrasnijih svojih pjesama. Taj isti mlagji Kaznačić, pomaže god. 1871 akademiji u Zagrebu urediti knjige Vetranićevih djela i prevodi na talijanski Babukićevu „Hrvatsku Slovnicu." Ali da vidimo napokon, gdje pišu i objelodanjivaju svoje radove oko stare knjige dubrovačke oni književnici i naučnjaci rodom iz Dubrovnika, koje „omladina" broji megju svoje, srpske. Jamačno u Biogradu ili u Novom Sadu? A jok! Medo Pucić piše u „Zori dalmatinskom," hrvatskom listu (kako smo vidjeli, svoje studije o Žurkoviću, a u Gajevoj „Danici" tura u svijet svoju povijest dubrovačku. A prof. Zore, gdje piše on svoje rasprave o Gundulićevoj poeziji? Biće u „Glasu" ili „Glasniku" srpske akademije? Ne, već u „Radu" akademije zagrebačke. A Budmani — nije li on sam uredio ediciju njekih pjesnika dubrovačkih pod firmom „Stari *hrvatski* pisci?" Nijesu li to sjajni dokazi, da su sami najugledniji Dubrovčani priznali i priznavaju, da je stara dubrovačka knjiga — hrvatska?

VI. Književni pokret srpski započeo je još ranije nego hrvatski, već u početku našega vijeka, Dositijem

Obradovićem i Vukom Karadžićem. Ovaj je potonji, valja priznati, stekao neprocijenivih zasluga za našu knjigu, što je prvi iznio na vidjelo književno blago našega naroda (pjesme, priče, poslovice itd.), a nadasve što je sastavio rječnik čistog narodnog govora. Za tu svrhu on je proputovao gotovo sve srpske i hrvatske krajeve. Došao je i u Dubrovnik i premda je Dubrovnik tobože srpski grad, naši se oci nijesu onda ipak ni makli, niti su mu kakovu poštu učinili, a kako njemu tako ni srpskomu pjesniku i knjazu Petru II Njegušu, koji je takogjer njeko vrijeme postojao u našemu gradu! Tu biće Vuk jamačno dočuo i za staru dubrovačku literaturu. A je li on za nju mario? Posve ništa; a kako on tako ni ostali Srbi sve do dana današnjega. Jedino djelo starih dubrovačkih pjesnika, koji su Srbi štampali, to je Gundulićev „Osman,“ kojega prva edicija izagje već god. 1827, ali ne u Biogradu zar, već u Budimu. Priredio ju je njeki Jefta Popović; ali je ta edicija do zla boga nagrgjena, a što je najznamenitije, Popović kaže izrijekom, da je on našao za potrebito da *posrbi* Gundulića (v. Novaković St., Srpska bibliografija za noviju književnost, str. 143): a to znači da pravi *ekavski* Srbi (kakav je bio i Popović) ijekavca Gundulića nijesu smatrali Srbinom, kad su njegova djela posrbljivali! U novije doba priredio je, kako je poznato, Jovan Bošković novu ediciju Gundulićeva „Osmana“ ćirilicom, ali i on je bio prisiljen promijeniti koješta u jeziku Gundulićevu, čim ga je samo nagrdio, da bi ga njegovi zemljaci zavoljeli. Napokon hrvatstvo dubrovačke knjige priznao je i srpski naučenjak Daničić, čim je god. 1867 stupio u odbor, što je zagrebačka akademija imenovala, „za izdavanje starih *hrvatskih* pisaca,“ te i sastavio sȃm biografije i pristupe k djelima Dubrovčana

Nalješkovića i Vetranića. Neka ne reče možda kogod, da je to Daničić učinio zato, što se je u Hrvatskoj htjelo, da sve izide pod hrvatskom firmom; jer sama akademija, što „stare pisce“ tura u svijet nije li još i danas *„jugoslavenska,“* a akademijski rječnik, kojega je Daničić bio prvi urednik, nije li „Rječnik jezika *hrvatskoga ili srpskoga?*“

Ako sad u jedno prikupimo sve što smo raspravljali o staroj dubrovačkoj književnosti, to se pred nama istavljaju ove istine, koje nepobitnim načinom utvrgjuju hrvatstvo te knjige:

1) Stara dubrovačka književnost započela je u ono doba, kad je Dubrovnik stajao pod zaštitom ugarsko-hrvatskih kraljeva, te se mora i smatrati plodom povoljnih prilika, koje su tada republikom vladale.

2) Stara je dubrovačka književnost najtješnje vezana s ostalom hrvatskom književnosti onoga vremena sadržinom, pismom, jezikom i imenom, kojim su spisatelji nazivali svoj narod i jezik; dok je sve to od srpske književnosti oštro odvaja.

3) Hrvati su u novije doba uz privolu, povlagjivanje i pripomaganje samih Dubrovčana staru dubrovačku knjigu, da tako rečemo, iz mrtvila na život probudili: u kritički sastavljenim i bogatim edicijama pod hrvatskim pečatom svijetu je prikazali, ocijenili i svestrano ilustrovali; dok su je Srbi sasvim odnemarili i kao tugju smatrali. Hrvati su i privezali, nadasve jezikom, svoju novu knjigu uza staru dubrovačku, čim je od dvije postala jedna sama literatura — *literatura hrvatska.*

II. Današnji Dubrovčani.

Ogledali smo prošlost dubrovačku u svim njezinim poglavitim manifestacijama — narodnost, povijest, književnost — i dokazali smo jasno i temeljito, da ona nosi na sebi neizbrisivi pečat hrvatski. Srbe to boli, mi znamo, i u nestašici valjanih razloga muče se, da pobiju naše argumente doskočicama i psovkama, ali uvigjajuć po svoj prilici sami, da takove stvari ne dokazuju ništa (van neznanstvo i surovost onoga koji ih piše) dopuštaju napokon, da je moglo biti kako mi tvrdimo, ali „da za ono što je bilo ne da čifutin ni pare" i red je pogledati, što je sada. Sada, tako vele oni, vlada u Dubrovniku srpska ideja i Dubrovnik diše srpskim duhom. Ovo govore oni, a mi tvrdimo da tako nije, i spravni smo protivno dokazati. Zato smo odlučili osvrnuti se i na današnji Dubrovnik i njegov puk, koji ćemo za našu potrebu razdijeliti u tri klase. Prvoj klasi pripadaju oni Dubrovčani, koji su knjigom i znanjem od ostalih odvojili, te se proslavili, bud na književnom, bud na političkom polju. Ovi zastupaju dakako u prvom redu Dubrovnik. Drugu klasu sastavlja ostali puk dubrovački i okolice dubrovačke osim „Srba," a u treću kategoriju smjestili smo tako zvane Srbe, kojima kanimo takogjer u dušu zaviriti, da vidimo uprav: „što jesu i što nijesu."

A. Današnji odlični Dubrovčani.

„Omladina dubrovačka“ (str. 36) veli za odlične Dubrovčane „koji su osvjetlali lice Dubrovniku“ da su svi Srbi, i nabraja pjesnike Meda Pucića i Bana, filologe Budmana i Zoru, juristu Bogišića, zatim „od učenog starine N. Gradi i kanonika Stojanovića, L. Vuličevića i ost. (??) sve do vrijednog pok. Stj. Castrapelli.“

Ovdje mi pitamo najprije „omladinu,“ zašto u svoj popis „odličnih Dubrovčana“ nije uvrstila i književnike: oba Kaznačića, Kazalija, Pulića i Vodopića, koji su bez sumnje daleko slavniji i znamenitiji nego li veći dio onih, što je ona nabrojila? Ali da se ne trudi odgovorićemo mi sami: samo zato, što oni nijesu bili nikada nikakvi Srbi, već su radili samo za ideju hrvatsku. *) S istoga razloga nije omladina spomenula ni naše knezove Pucića (osobito Nika Velikoga **) i pok. Rafa), Klaiće i Čingrije, i dr. kojima ćeš danas u Dubrovniku uzalud tražiti premca po znanju i karakteru. Po ovome dakle vidimo, da je „omladina“ slagala, kad je rekla, da su *svi* današnji Dubrovčani Srbi; dok mi smo naprotiv nabrojili ne jednoga, ni dva, već devet Hrvata, dakle još više nego oni Srba, i to ljudi neprijeporne znamenitosti.

Nego nama nije ni to dosta. Mi hoćemo, još da vidimo, jesu li ono zbilja svi Srbi, koje je „omladina“

---

*) Vrijedno je spomenuti, da biskup Vodopić, jamačno poslije Meda Pucića najbolji od novijih književnika dubrovačkih, u svojoj posljednjoj Poslanici izrijekom tvrdi, da je njegov jezik *„hrvatski.“*

**) Niko Veliki Pucić govorio je, kako se u Dubrovniku to još spominje, da za Dubrovčane počinje Evropa u Zagrebu a ne u Biogradu.

takovim označila, a koji jesu, kakvi su Srbi. Počećemo s Vuličevićem, o kojem znademo doduše, da se danas krsti srpskim imenom, ali poznato je za nj, da je vjerom prevrnuo i s vjerom da je promijenio i svoje narodne osjećaje. Pitamo: Može li takav čovjek služiti uzorom, u koga se je ostalim Dubrovčanima ugledati? A s druge strane Vuličević se je odavna otugjio Dubrovniku, živući daleko od njega i ne može po tom da se poregja megju prave Dubrovčane.

Megju takove mi ne možemo nadalje uvrstiti ni Bana, ni Bogišića, jer su obojica gotovo vas svoj vijek proživljeli u tugjini, te na njihove političke osjećaje nije djelovao Dubrovnik. Oni se ne mogu iznositi kao primjer patriotičnog dubrovačkog mišljenja, kako se ne može na pr. iznositi Tommaseo kao primjer patriotičnog mišljenja Šibenčana. Ban, kako je poznato, živi u Srbiji već od god. 1844, pa je tamo obnašao i raznih državnih časti i za njeko je vrijeme bio čak uzgajatelj Aleksandra Karagjorgjevića. Nije li naravno, da njegovi politički osjećaji budu srpski, i da on Srbima posveti svoje sile kao književnik? Nu Ban nije ipak isključivo pjesnik srpski. Prije nego se preseli u Srbiju, mi ga nahodimo u redovima naših Iliraca, *) i kao do-

*) Nama je poznat i jedan poziv „Matije Bana, Dalmatinca“ na dalmatinsko pučanstvo od god. 1848, da se politički sjedine s Hrvatskom s naslovom „Što treba Dalmacii?“ — po kojem se dakle vidi, da se je tada Ban ćutio (kao zagovaratelj sjedinjenja) i *političkim* Hrvatom. Znamenite su rečenice u tom pozivu: „Dakle velika budućnost dalmatinska stoi samo u savezu s Hârvatskom. Svi pravi Dalmatinci koi ljube narod svoj i razumĕvaju prave koristi njegove to i hoće.“ A na drugom mjestu: „Neki drugi protivni su zajuženju s Hârvatskom, što misle da je ova i sama tako siromašnja da ne može od nikakve pomoći nama biti. Ali da su ti ljudi proputovali, kao što sam ja, kroz Slavoniu,

kaz da on makar i živio sa Srbima, nije ipak ni danas kako drugi Srbi, jest i njegovo najnovije djelo „Zrinjski,“ u kojemu pjeva poznatog hrvatskog junaka i koje je on poklonio „Hrvatskoj Matici.“ Takova šta ne radi ni jedan pravi Srbin. Iz te potonje činjenice, da je Ban u jednom od svojih jamačno najboljih djela opjevao sa zanosom hrvatskog junaka, spominjemo samo nuzgredno, mogli bismo mi, da sudimo kriterijima „omladine“ (koja Gundulića označuje Srbinom samo što ima jednu epizodu iz srpske povijesti), dokazati čak, da je on pravi Hrvat.

I Bogišić proveo je svoj vijek, kako je poznato, u inozemstvu. Od god. 1870 on je profesor na ruskom sveučilištu u Odesi, a njemu je bilo povjereno i sastavljanje crnogorskog zakonika. Ovo će biti i razlog zašto on simpatizuje za Srbe. Ali on se ipak ne može brojiti megju čisto srpske naučnjake. Tà njegova su djela sva pisana književnim jezikom hrvatskim biva ijekavštinom i ponajviše latinicom. Njeka su dapače izašla o trošku zagrebačke akademije. (Pisani zakoni na slavenskom jugu. Zagreb 1872, i Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slavena. Zagreb 1874). I u djelima, što je on štampao u Srbiji ćirilskim alfabetom na pr. u svojoj zbirci „Narodne pjesme iz starijih najviše primorskih zapisa“ (štampane troškom „srpskog učenog društva“ u Biogradu 1878), narod naš on ne krsti kako drugi Srbi eskluzivističkim imenom srpski već srpsko-hrvatski. (Vidi: op. cit. str. 20). U tome

---

veći dél Hârvatske i Granice, koje su već po zapověstima *Hârvatskoga bana*, bili bi uvidili da bogata polja ovih dâržava jesu za nas ono što je plodovita Lombaria za Italiu.“ Te pri koncu: „Eto dakle kako je koristno da se mi složimo sa Hârvatima i kako je neosnovano ono što neki ljudi protiva toga izmišljaju. Ali mi ne slušajmo njih, nego radimo o sreći Dalmacie.“

djelu on izrazuje i jedno svoje mnijenje, koje ne će ugagjati „omladini srpskoj“ u Dubrovniku, biva da je čakavština „negda u Dubrovniku gospodovala.“ (str. 38).

Dva od najznamenitijih muževa novoga Dubrovnika, to niko ne može oporeći, jesu Medo Pucić i Pero Budmani: onaj najbolji dubrovački pjesnik, a ovaj jedan od najvećih naših naučnjaka. Ali koli Pucić toli Budmani bavili su se i politikom, onaj pišući političke članke i rasprave i prateći s interesom političke pokrete toli Hrvata koli Srba svojega vremena, a ovaj vršeći sam zastupničku čast. Na ovaj njihov rad mi hoćemo najprije da se osvrnemo.

Što se Budmana tiče, to je svakomu poznato, da je on kao zastupnik pripadao „narodnjačkom“ što danas znači „hrvatskom-narodnom“ klubu, A Pucić, je li pristajao on uz politički program hrvatski, kojega je glavna tačka još i danas sjedinjenje s Hrvatskom? Da se tomu odgovori, zato je potrebito nadasve zaviriti u članke što je on pisao u „Pozoru“ god. 1860 i 1861. Tu se tek shvaća koli vatreni zagovaratelj sjedinjenja on bijaše. Od tih njegovih članaka mi ne ćemo ovdje iznijeti nego komad jednoga članka, što sadržava razloge „zašto treba da Dubrovnik pristane uz družbu s Hrvatskom?“ „A što mu prestavlja družba s Hrvatskom?“ pita on i odgovara: „Povratak pod onu krunu „pod čijom je sjenom svaku slobodu toliko vjekova uživao. Slavne pactiones megju Dubrovnikom i krunom „od 1357, ponovljene zakletvom od 1684, nisu nikad „bile niti su mogle bit pravedno od kraljeva opozvane... „Historičko pravo, kad nije skopčano s narodnim, istina je malo vrijedi; *ali kad je, kako ovdje, skopčano „s njim, neprocjenjivo je blago, koga svak mora da za„ljubi i pri srcu drži. S toga svaki Dubrovčanin mora*

„da zaljubi i pri srcu drži družtvo s Hrvati.“ — Ove riječi Meda Pucića dovoljne su, da se svak uvjeri, kako je on branio historijsko i prirodno pravo hrvatskoga naroda, i u koliko se tiče Dubrovnika, i koliko je on nastojao da se to pravo izvede. Ove riječi trebalo bi da drže na umu današnji „srpski političari“ dubrovački, kad se i u ime Pucićevo protive političkoj hrvatskoj misli u Dubrovniku. Toj misli, neka znadu, nijesu Dubrovčani ni u koje vrijeme bili protivni, jer su uz Meda u ono doba pristajali svi najpoglavitiji ljudi i u Dubrovniku i u Boci Kotorskoj. U Kotoru skupština svih općina jednoglasno zaključi moliti u cara združenje s Hrvatskom bez odluke dalm. sabora (koji je tada bio autonomaški) te odašalje poslanstvo u Dubrovnik, da bi se i on pridružio toj molbi. Dubrovčani otpremiše kneza Nika Pucića (Nika Velikoga) s onim bokeljskim odabranicima u Beč, gdje u cara zamoliše obećano združenje s Hrvatskom. Knez Niko razloži iz Beča svoj program otvorenim pismom na svoje sugragjane, sasvim suglasan s Medom i rodoljubima u Hrvatskoj; a knezovi Medo, Rafo i Marko Pucić bili su sugjeni na globu zato, što su dijelili pučanstvu ono pismo.

Po ovome lako je zaključiti, da je Medo Pucić jednako kao svi ostali Dubrovčani u politici bio Hrvat. Vidjećemo sada sto je bio kao književnik: što a on što Budmani, Zore i ostali današnji dubrovački književnici.

Kriterij, po kojem se kod svih naroda svijeta sudi o pojedinim književnicima, kojoj književnosti (t. j. književnosti kojega li naroda) pripadaju, jest, kako je svakomu poznato, samo jezik, što su ti književnici u svojim djelima upotrebljavali; tako su na pr. talijanski književnici svi oni, koji su sastavili svoja djela talijanski (dakle talijanski je književnik na pr. i Tommaseo,

premda je rodom Hrvat iz Dalmacije), njemački svi oni koji su svoja djela sastavili njemački (dakle njemački je književnik na pr. i Heine, premda je živio ponajviše u Parizu i osjećao franceski). Ali mi Hrvati i Srbi upotrebljavamo u knjizi, kako već jednom natuknusmo i kako već svak zna, isti jezik; po tom se mi tim kriterijima ne možemo služiti u odregjivanju narodnosti naših književnika (t. j. kad bi smo ih htjeli razlučiti u hrvatske i srpske), već treba tražiti sitnijih razlika. Ima li tih razlika i koje su? Tih razlika ima i nalaze se u dijalektu i alfabetu, kojim se pojedini naši književnici u pismu služe. Mi tvrdimo ovdje odrešito, da se književnici *hrvatski* razlikuju danas po tome od književnika *srpskih*, što oni prvi pišu *ijekavski i latinicom*, ovi drugi *ekavski i ćirilicom* i spremni smo to odmah dokazati.

Kad se je u prvoj polovici ovoga vijeka knjiga srpsko-hrvatska preporodila, središta tome preporodu bili su za srpsku literaturu Novi Sad i Biograd (i Cetinje, ako hoćemo), za hrvatsku Zagreb; pa su ova mjesta ostala i do dana današnjega književna središta Srbâ i Hrvatâ, samo što je kod onih Biograd zauzeo sada kao književno središte prvo mjesto, najprije zato što je Biograd danas prijestolnica srpske države i moralno središte svih Srba, te po tom pravo je da tu stoluje i književni areopag srpski, a zatim i s toga, što se je u Biogradu danas literarni život zbilja najbujnije razvio. Po tome ne slijedi li jasno, da ko hoće odrediti značajke književnog jezika hrvatskog, valja da ih traži nadasve u jeziku književne zagrebačke škole, kanošto onaj koji hoće odrediti značajke srpskog književnog jezika, valja da ih traži nadasve u jeziku književne škole biogradske? Dobro; a koje su poglavite značajke

jedne i druge škole, po čemu se one megju sobom razlikuju? Zagrebačke škole — ijekavština i latinica, jer se ijekavski i latinicom piše u Zagrebu (a tako isto i u ostalim hrvatskim mjestima) još od Gaja; a biogradske škole — ekavština i ćirilica, jer se ekavski i ćirilicom piše od vajkada u Biogradu (a tako se piše, što se ćirilice tiče, i u Novom Sadu i na Cetinju, a što se dijalekta tiče i ako je sa strane njekih Srba, na pr. Vuka Karadžića, pokušano bilo, da se ekavština zamijeni ijekavštinom, ti pokušaji nijesu pošli za rukom, niti će ikada pravi Srbi ijekavštinu usvojiti u knjizi, kako to dokazuje izmegju ostaloga i ona rasprava na obranu ekavštine kao književnog jezika, što ju je nazad godinu ili dvije objelodanio u „Glasu“ akademije srpske Stojan Novaković). Ovako je dakle dokazano, da svi naši današnji književnici, koji se služe u svojim djelima ijekavskim narječjem i latinskim pismom, pošto su to karakteristični znakovi hrvatskog književnog jezika, jesu *hrvatski* književnici; nasuprot svi oni koji upotrebljavaju ekavsko narječje i ćirilsko pismo, pošto su to karakteristična obilježja srpskog književnog jezika, jesu *srpski* književnici.

Ali mi kao da čujemo sad svoju braću Srbe, gdje ih je stala obična graja na nas: Ali jadni ne bili! kakav hrvatski jezik ijekavsko narječje, kad je to narječje hercegovačko, a Hercegovina je srpska zemlja, a s druge strane, — nastaviće po svoj prilici oni — ijekavski su pisali već stari dubrovački pisci, koji su bili Srbi, a Vuk Stefanović Karadžić, a crnogorski slavni pjesnik Petrović Njegoš i drugi još koji su pisali ijekavski, — pitaće nas napokon, — nijesu li zar ti bili srpski književnici? Po malo, braćo, ustrpite se samo i evo odgovora. Da Hercegovina nije srpska zemlja, da stara du-

brovačka književnost nije srpska književnost, to smo mi već dokazali jasno i temeljito; nego kad bi istina bilo, da je ijekavština po svojem izvoru srpsko narječje, pošto je u knjizi upotrebljavaju danas sami Hrvati, ona je bez sumnje postala *hrvatski* književni jezik, kanošto je na pr. jezik današnjih Bugara bugarski jezik, premda je izvorno bio *slovenski* jezik, jer su Bugari bili jedno mongolsko pleme. Što se Vuka i Njegoša tiče, to priznajemo mi rado, da su oni zbilja srpski književnici, premda su pisali ijekavski, ali zato njihova su djela drugim jakim vezom usko skopčana sa srpskom knjigom, a to je ćirilica. Nu noviji dubrovački pisci ne samo što su sva svoja djela ijekavski napisali, nego su i latinicu gotovo isključivo u njima upotrebljavali. Ogledajmo samo najvećeg pjesnika dubrovačkog, Meda Pucića, koga „omladina" broji megju srpske pjesnike. Mi ne znamo ni za koje njegovo pjesničko djelo, što bi on bio sastavio ćirilicom, a bogme ni za koje učeno djelo jer je čak uvod u njegovim „Spomenici Srpski," koji su izašli u Biogradu, „po odluci kneza Aleksandra Karagjorgjevića i *srbskoga* savjeta, o narodnom trošku *srbskom*" (a po tom po svoj prilici i proti volji Medovoj prozvati *srpski* spomenici) sastavljen latinicom. Ko hoće da znade, kako Pucić upravo misli o ćirilici kano književnom pismu, neka pročita samo njegov dopis iz Padove u br. 33 „Danice ilirske" god, 1843, u kojem megju ostalim govori: „Istina da mi Slavjani imamo po„sebnu azbuku, ćirilsku ; istina je da ju već svi Rusi i „Srblji upotrebljavaju, nu ne možemo li se nadat da „će ju ostali Slavjani primiti ? I ako duh vremena, u „kojem živimo zahtieva, da žrtvujemo sve posebne in„terese, koji zaprjeku stavljaju u dobivanju obćega bla„ga: hoćemo li se mi jedini načela toga odreći? *Mi bi*

„pako stanovito proti duhu vremena radili, kad bi gla- „goljsku ili ćirilsku azbuku sve-europejskoj predpostavi- „li . . . .“ (Nuzgredno obraćamo pažnju „omladine“ na ovdje spomenute Medove riječi: Svi Rusi i *Srblji* upotrebljavaju ćirilicu, ali mi — koji mi? da nijesu to zar *Hrvati?* — radili bismo proti duhu vremena, kad bi ju pretpostavili latinici). Po ovome dakle slijedi jasno, da se Medo Pucić, kanošto i svi ostali današnji dubrovački književnici, ne mogu zvati nego *hrvatski* književnici.

Da oni nijesu zaista srpski književnici najsjajniji dokaz imamo u tome, što su oni srpskome narodu nepoznati, kako su njemu nepoznata i njihova djela, koja Srbi ne čitaju, ne preštampavaju, ne proučavaju i uopće za njih ne mare, kako mare naprotiv Hrvati, koji su i o Medu Puciću objelodanili u „Radu“ prekrasnu raspravu, koju ćeš uzalud tražiti u srpskim knjigama i književnim časopisima. Drugi nam dokaz zato podaju sami dubrovački pisci tim, što su svoja djela, koja nijesu štampana bila u posebnim knjigama, štampali uvijek samo u hrvatskim časopisima, namjenjujuć ih tako hrvatskomu narodu. Tako Medo Pucić piše velik broj svojih pjesama i učenih članaka u Gajevoj „Danici,“ „Nevenu,“ „Viencu,“ „Pozoru,“ i drugim hrvatskim listovima, Zore piše u „Radu“ svoje študije o staroj dubrovačkoj literaturi, Budmani piše u „Radu“ svoje rasprave o „*dubrovačkom dijalektu*“ itd.

Nego da čujemo, čim dokazuje „omladina“ za današnje dubrovačke književnike da su Srbi. Čitajte, — govori ona u čuvenoj svojoj knjižici, — čitajte samo pjesme naših pjesnika, učene rasprave naših učenjaka i uvjerićete se „da tu srpska ideja vlada i da srpskijem duhom dišu.“ Da vidimo mi dakle i to gdje je ta

srpska ideja, taj *srpski duh*. Zavirimo najprije u pjesme Pucićeve. Tu nalazimo istina pjesmu „Karagjorgjevku“ (od koje je jedan ulomak ugledao svjetlo u *hrvatskoj* „Danici“), u kojoj pjesnik slavi junačka djela Srbina Crnoga Gjorgja, nalazimo „Helveciju“ (izašlu u *hrvatskom* „Viencu“) i „Srbi na Kosovu“ (izašlu u „Slovincu“), u kojima obadvjema on izrazuje svoja čuvstva naprama srpskom knezu (sada glasovitomu raskralju) Milanu, kojemu je on bio nastavnik; ali nalazimo megju istim pjesmama i prekrasnu odu „Na slavu Jelačića bana“ koju je pjesnik ispjevao god. 1849, kad je Hrvatskoj svitala zora ljepše budućnosti. Ta oda završuje riječima: „Kada začuh ime tvoje, ja k Hrvatskoj doć pohitih, nadajuć se pridružiti, tvome maču gusle svoje.“ Prvih mjeseca one godine boravi Pucić zbilja u Zagrebu pišući silu za „Danicu ilirsku.“ Značajno je, da su brojevi „Danice“ za prva četiri mjeseca te godine ispunjeni mal ne posve radnjama dvaju dubrovačkih vlastelina, Pucića i Bunića, zatim pjesmama Jelačiću banu i pjesmom banu od trećega Dubrovčanina, A. Kaznačića. A da se bolje shvati, kako su tada u misli i osjećajima Meda Pucića Hrvatska i Dubrovnik bili usko spojeni, napominjemo još da je te godine on napisao u „Danici“ znamenit članak „Dubrovnik ilirska republika“, u kojem u velike slavi stari Dubrovnik i koji nije nego preteča sličnim njegovim radnjama u godišnjaku „Dubrovniku“ i onim historijskim člancima, što ih je iste god. 1849 priopćio u dubrovačkom listu „Avvenire“ i u kojima piše o Dubrovčanima, koji su bili *bani hrvatski*. Kada su prama polovici god. 1849 političke prilike u Hrvatskoj krenule na gore, Medu se više ne mili pjevati, a što pjeva ili prozom piše sve je jadom zadojeno. Ovo je doba, gdje se on zaljubi u velikog

talijanskog pjesnika Leopardija, kome u „Danici" iznosi u prijevodu biografiju i njeke pjesme, megju kojima je najznamenitiji ulomak slavne elegije Italiji pod naslovom: „Vojska talijanska pod Napoleonom." Leopardijevoj patrijotskoj boli Pucić je nalazio odjek svojoj vlastitoj, pak zato prevodeć Leopardija on usvaja riječi, upravljene na Italiju, kao da se tiču hrvatske domovine, riječi, ove u ulomku: „.... Gdje su tvoji, „domovino sini? Ah u tugjoj pokrajini vojuju ti! A „zašt leti na to polje bojno naša mladež? Bože, Bože! „Oni u boju ginu ne za lijepu domovinu, no tudjinskih „od navala i na korist tudjoj sili. Oj nesrećni, na vas „se ne srdi mati vaša, ... u sve glase ona suze ro„ni te s vašijem sdruža plač svoj grdi."

Ko sve pročita i potanko prouči Medove pjesme, taj će se uvjeriti, da se u njima nigdje ne pomalja srpska ideja, kakovu goji danas „omladina" u Dubrovniku i kakovu goje i šire uopće svi Srbi, a koja se sastoji u perfidnom nastojanju eliminacije hrvatskoga imena. On je pjesnik sloge izmegju Hrvata i Srba, ali one sloge, koja se temelji na zamjenitom poštivanju historijskih i narodnih prava obaju plemena. Zato on svoj narod i svoj jezik ne nazivlje u svojim pjesmama drukčije nego ilirskim, slavjanskim, slovinskim. Tim imenom „Slovinci" on je dapače obuhvatao sve južne Slavene, koje bi bio rad vidio zajedno združene. U pjesmi „Slovinac" (objelodanjena u „Viencu" 1877) poziva on u složno kolo Srbina, Hrvata, Bugara i „Kranjca," jer „samo kada svi četvoro jedno sviju horo, tek „onda smo jedan rod i slovinski narod." Zadojena ovakovom slogom je napokon i posljednja njegova pjesma, koju ispjeva god. 1879 u Djakovu kod biskupa Strosmajera (s kojim je njega, kako i brata mu Nika,

odavna srdačno prijateljstvo spajalo), kojom pozdravlja oslobogjenu Bugarsku, i u kojoj piše svoju otadžbeničku oporuku: „No moguće je li, Bože, da Slovinci s' ikad „slože? Oj da mi je tako čudo jednom vidjet prije „smrti!... za čas taki sve bi muke pretrpljene poza„bio, našu kob bi, sklopiv ruke, jednom bar blagoso„vio.... samo da vi'm tu divotu, fala t' Bože, na ži„votu!" Radoja za tu misao bijaše sve mu blago života, pa s njom je ispustio iz ruke pjesničko pero svoje. Pa kano što je on tu misao gojio i zagovarao, tako su je gojili i zagovarali i svi današnji dubrovački književnici, kako dokazuje i dubrovački list „Slovinac," oko kojega su oni okupljeni bili i kojega posljednji članak jest prijedlog sjedinjenja Hrvata i Srba pod imenom „južnoslovenskim" od dubrovačkog vlastelina (po „omladini" tobožnjeg Srbina) Nikše Matova Gradi. Ali mi pitamo sada: A jesu li Dubrovčani bili u našem narodu jedini privrženici te svete misli, sloge izmegju Hrvata i Srba na temelju jednog zajedničkog imena? Ne zaista, jer su nju podupirali još od Gaja pa sve do nedavna gotovo *svi Hrvati*, kako dokazuju nazivi „ilirski," „jugoslavenski," "narodni" i t. d. mjesto „hrvatski," što su oni u različite epohe stvorili sve za ljubav te sloge, ali na žalost uzalud i samo na svoju štetu, pošto su Srbi tjerali u tom pitanju uvijek najbjesniji narodni eskluzivizam pod poznatim geslom „Srbi svi i svuda." Ideja dakle sloge, kako su je shvatali današnji odlični Dubrovčani, jest takogjer ideja *hrvatska*.

Ako sad u kratko skupimo sve ono što smo dovle na vidjelo iznijeli o radu i mislima odličnih muževa današnjeg Dubrovnika, utvrdićemo ove tri neprijeporne istine: Dubrovčani su (slažući se u tom, u koliko je

moguće, sasvim s tradicijama slavne dubrovačke republike) bili Hrvati:

1. *u užoj politici*, pošto su uvijek zagovarali te radili sami neumorno oko izvedenja glavnog hrvatskog političkog programa, koji stoji u sjedinjenju Dalmacije s Hrvatskom;

2. *u literaturi*, pošto su se služili uvijek književnim jezikom hrvatskim (ijekavštinom i latinicom) i objelodanjivali su svoje književne proizvode samo u hrvatskim listovima, poklanjajući ih ovako hrvatskom narodu;

3. *u široj politici*, pošto su bili kako i ostali znameniti hrvatski muževi, apostoli one svete misli: sloge izmegju Hrvata i Srba, koja se je imala izvesti na temelju uzajemnog pripoznavanja historijskih i narodnih prava obajuh plemena i fuzije obaju narodnih imena u jedno.

U jednom jedinom pogledu, to mi ne ćemo prešutjeti, neka se „omladina" ne boji, podupirali su *njeki* noviji dubrovački pisci srpstvo u Dubrovniku, a to je, pokazujući se u svojim učenim djelima pristaše one po Vuku i Miklošiću, na veliku štetu Hrvata, zastupane i branjene (ali kako smo mi dokazali, sasvim krive) filologijske nauke, da je samo čakavština jezik Hrvata i da na temelju toga pravi Hrvati ne dopiru nego do Spljeta i Omiša. Budmani usvaja i uči tu nauku u svojoj Gramatici god. 1867 a Medo Pucić najpače u svojem političkom spisu, što je iste godine ugledao svjetlo u „Nuova Antologia" u Firenci pod imenom: „La Serbia e l' impero d' Oriente." Ali da ti filologijski nazori dubrovačkih književnika nijesu imali nikakva dubljega uticaja na njihov duh i njihovo srce, niti su jaki bili iščupati iz njih hrvatsku misao i čuvstvo hrvatsko, to

se vidi jasno po onome, što smo do sad napisali, a jasnije još biće kad spomenemo, da Medo Pucić u istom onom političkom spisu, što smo citovali i u kojem on s gledišta filologijskog stari Dubrovnik nazivlje „srpskom državom,“ a staru dubrovačku književnost „srpskom književnošću,“ pristaje još uvijek, kako i god. 1861, u „Pozoru,“ uz politični program hrvatski, koga ne bijedi on nijednom riječi s neslavenskog strančarstva, nego pače veli (u pogl. XI.) ob onoj Hrvatskoj s onakovim programom, da je „ognjište patriotizma slavenskoga, a Dalmacija goji ista čuvstva s njom.“ A na drugom mjestu označiv djelovanje sabora hrvatskoga od god. 1861 i prosvjetno nastojanje Hrvata „sa neizmjernim žrtvama“ i „u duhu Slavenskom“ zaključuje: „Tim se hoće *Hrvati* kod odluke o istoku pokazati „središtem prosvjete i znanosti za sve Jugoslavene, te „ištu od Austrije reintegraciju svoga teritorija, povratak „svoje Dalmacije i svoje vojne krajine u svoj sabor, što „bi njihovu kraljevstvu stari sjaj povratilo; *nu grani-„ce njihova kraljevstva sežu i preko granica Austrije: „turska Dalmacija, iliti Hercegovina, turska Hrvatska „iliti krajina — ako i ima sumnje glede ostale Bosne „— jamačno pripadaju po pravu njihovu kraljevstvu,* „te daju njihovu kralju i caru austrijskomu najprikladniji pravni temelj, da prisvoji u doba — koja će možda odmah nadoći — one odlomke srpsko-hrvatske, „koji su još pod Turskom i da se tako ispuni onaj kut, „što ga tvore sadanje granice austrijske Dalmacije i „austrijske Hrvatske.“

Evo dakle u čemu se je sastojalo srpstvo njekih novijih dubrovačkih na glasu učenjaka i književnika. Može li se to zvati „idejom srpskom“ i „srpskim duhom?“ Zaista ne, jer ono nije u praktičnom životu s

hrvatskom misli nikad u sukob dolazilo, kako dolazi najnovije nepatrijotično i mutno dubrovačko srpstvo.

B) Današnji narod dubrovački.

Nov dokaz za svoju ishitrenu teoriju, da u Dubrovniku i okolici živi narod srpski, nalazi „omladina" u narodnim pjesmama, što se tu danas pjevaju i u njekim običajima, što kod prostoga naroda vladaju. Za pjesme tvrdi ona da su srpske, jer im je tobož jezik srpski, a uz to da opijevaju srpske na glasu junake, Lazara, Obilića, Jug Bogdana, Marka Kraljevića i dr., dok su običaji srpski po tom, što su jednaki kako u ostalih Srba. Megju ovima ističe osobito slavu krsnoga imena, „koja se — veli ona — svud po Konavlima i u mnogijem daljijem selima još slavi."

Kakav je to dokaz vidjećemo mi odmah. Samo ne znamo dobro, što baš hoće „omladina" ovim da dokaže: da li to da su stanovnici Dubrovnika i okolice dubrovačke *postanjem* Srbi, ili da srpski *danas* osjećaju? Mi ćemo zato uzeti, kao da je bilo u naumu „omladine" dokazati obadvoje, i prama tome ćemo i udesiti odgovor, ogledavši najprije, koliko su spomenute prilike jake, da dokažu tobožnju srpsku narodnost Dubrovnika i ostalih stanovnika njekadašnje republike dubrovačke.

Uzmimo na mjeru prije svega pjesme. „Omladina" tvrdi, da je njihov jezik srpski, nu jezik je taj, kako svak zna, ijekavsko narječje, a da ovo narječje nije srpski već upravo hrvatski jezik, to smo mi dokazali u pregjašnjim dijelovima naše rasprave. Suvišno je po tom, da o tom ovdje raspravljamo. Odgovoriti nam je samo na ovo: 1.) Je li istina, da pjesme, što pjeva

narod oko Dubrovnika imaju za *sujet* srpske heroje i njihova djela? 2.) Ako je to istina, smijemo li po tom samom faktu označiti te pjesme srpskim, a Srbima narod u kom se pjevaju?

Da se u Župi, Konavlima i ostaloj okolici dubrovačkoj, dapače i pred samim gradom Dubrovnikom pjevaju još i danas pjesme o kosovskim i drugim srpskim junacima, to niko ne može poreći; ali niko ne može ni to oporeći, da u novije doba mjesto onih junaka sve više preotimlju mah druga modernija lica, megju kojima nalaziš i Hrvatâ kao na pr. hajduka Senjanina Iva, od Zadra Todora, Zrinovića i Jelačića bana i t. d. Kad bi dakle „omladina dubrovačka" iz toga, što Dubrovčani pjevaju pjesme o srpskim junacima, htjela izvesti zaključak, da su te pjesme srpske i Dubrovčani po tome Srbi, valjalo bi da dopusti, da mi po toj istoj logici zaključimo, da su Dubrovčani, na temelju ovoga, što smo sad spomenuli, i Hrvati; dapače da su i Magjari i Arbanasi, jer izmegju pjesama narodnih, što se kod njih pjevaju, imade ih dosta i takovih, koje slave glavnim junakom Sibinjanin-Janka, Magjara (Janos Hunyady) i Gjura Kaštriotića, Arbanasa. Ovaj argumenat po tom kako svak vidi ne vrijedi ništa.

Nego mi sad kao da čujemo „omladinu," gdje nas tobože ironičkim tonom pita: Ali ako narodne pjesme što se kod nas pjevaju, nijesu srpske pjesme, što su onda? zar hrvatske? Mi odgovaramo bez okolišanja: Naravno da su hrvatske pjesme. Hrvatske su najprije zato, što su nikle na hrvatskom zemljištu, zatim što su sastavljene jezikom hrvatskim. Ako pjevaju rado junake kosovske katastrofe, to je samo radi toga, što se je taj dogagjaj radi svojih kobnih posljedica duboko zasjekao u srce ne samo naroda srpskoga, već i naroda

hrvatskoga, koji sa srpskim od pamtivijeka jednaku sudbinu dijeli; našao je dapače odjeka i u samih Bugara, jer i njihove pjesme spominju (kako po svoj prilici i arbanaške) Marka Kraljevića i druga srpska lica kosovskoga boja. Nu na to prihvatiće po svoj prilici opet „omladina“ s ironije prelazeći za sarkazam: Tà dokazano je, da vi Hrvati nemate nikakvih narodnih pjesama. — Jest, tu je bajku prosuo najprvi Vuk, koji je svoju zbirku pjesama objelodanio isključivo pod srpskom firmom, premda većina je njih porijetlom iz hrvatskih krajeva; pa je širi iza njega propaganda srpska, koja je hrvatski narod svela na same čakavce, te pošto kod njih narodna pjesma s tugjega upliva slabo uspijeva, razglasila je, da Hrvati nemaju nikakve *tradicijonalne* poezije. Ali da je to prijesna laž, dokazaće nam do malo naša „Matica Hrvatska,“ kad turi u svijet svoj ogromni i birani Zbornik narodnih pjesama pod njihovim pravim hrvatskim imenom.

Ovako je dakle jasno, da narodne pjesme, što se u Dubrovniku pjevaju, ne mogu da dokažu srpsku narodnost Dubrovčana, kako bi to „omladina“ htjela i da se uopće te pjesme ne mogu upotrebiti kao kakav etnički biljeg po kojem bismo mogli razlikovati Srba od Hrvata. Samo po mišljenju prof. Miklošića razlikuju se Hrvati i Srbi megju sobom i narodnom pjesmom, ali je dotična njegova nauka (baš kako i ona druga njegova čakavsko-štokavska), kako dokazuju Bogišić i Jagić odveć slabim argumentima poduprta, da bi je čovjek mogao usvojiti. Nego pošto se tu radi o jednoj nauci prof. Miklošića, koga „omladina“ u etnografskim i jezičnim pitanjima, koja se tiču Hrvata i Srba pripoznaje poslije Porfirogeneta najvećim auktoritetom, vrijedno je da ta naša „omladina,“ ako još ne zna, čuje,

što Miklošić o toj stvari uči. (Vidi njegovu študiju: Beiträge zur slavischen Volkspoesie. I. Die Volksepik der Kroaten. Wien 1870.“). — Kod našega naroda poznate su dvije vrste epske poezije: pjesme deseteračke, koje svak pozna, zatim tako zvane bugarštice (ili pjesme 15 i 16-eračke): za one prve veli Miklošić, da su srpske pjesme, za ove druge da su hrvatske. Da vidimo sada gdje se bugarštice pjevaju. Bugarštice se danas nigdje više ne pjevaju, ali su se pjevale u XV, XVI, XVII, a možebit i XVIII. v. po svoj Dalmaciji. (Vidi Jagićevu raspravu u njegovu Arkivu IV., 2: „Die südslavische Volksepik vor Jahrhunderten“) a osobito *u Dubrovniku i u Boci*, gdje se njih najviše i našlo (a skupio ih je Bogišić, koji je jednu zbirku već i objelodanio još god. 1878 pod naslovom: „Narodne pjesme iz starijih, najviše primorskih zapisa.“) Što slijedi po ovome? Slijedi, da su Dubrovčani prema shvatanju velikoga „omladinskoga“ meštra, prof. Miklošića, po narodnoj poeziji postanjem Hrvati, a ne Srbi; oni su njemu Hrvati dapače i po jeziku, jer on nalazi da su sve bugarštice, dakle i one, što su dubrovačkim dijalektom sastavljene, čakavske (hrvatske).

Sad nam je ispitati koliko mogu pomoći narodni običaji što vladaju oko Dubrovnika, da se dokaže „omladinska“ nazovi-nauka o srpskoj narodnosti dubrovačkoga puka. Od običaja, za koje „omladina“ spominje, da se danas drže u Župi, Konavlima i ostalim selima blizu Dubrovnika i za koje tvrdi, da su srpski običaji, svi osim jedinog krsnog imena, to je pouzdano, poznati su svemu narodu, ne izuzimajući ni čakavce, kojima barem „omladina“ ne poriče hrvatstva; po tom ne može se za njih reći da su samo srpski običaji. A i slave se od prilike svuda jednako, ili slično. Tako i sa-

mi čakavci po otocima imadu kod ženitbe svatove, barjak, pucanje iz pušaka itd. „baš kao da ih čovjek čita iz narodnijeh srpskijeh (??) pjesama;“ pa oni svetkuju i božić i Gjurgjev dan, ako i ne baš svim onim ceremonijama, kako ostali naš narod. Čakavci imadu dapače i običaj kolendanja, koji se je u Dubrovniku njekada osobito gojio, te se ni sada nije još sasvim povrgao; a to je običaj, koji Srbima, barem danas, nije poznat. Krsnoga imena nema doduše u čakavaca, kako ga nema uopće kod katolika, koji ne stoje u neposrednom doticaju s hrišćanima; pa ga je zato po svoj prilici i proglasio Vuk, a po njemu sva Srbadija isključivo srpskim običajem. Ali da vidimo mi, je li to pravo. Slava krsnoga imena nije prastar običaj u našega naroda, već je običaj koji je postao istom u kršćansko doba. Ako je istina ono što se obično pripovijeda o njegovu postanju t. j. da pojedina kuća slavi krsno ime onoga sveca, kojega je ime bilo nadjenuto domaćinu pri krštenju u doba kad je naš narod prelazio iz poganstva na kršćansku vjeru (ali ovo je pripovijedanje regbi puko nagagjanje, a sva je prilika, da krsno ime ili sveto nije ništa drugo nego ono što je u Talijanaca *la sagra*, u Nijemaca *Krirchenweihfest* itd.; vidi „Vienac“ ove god. br. 4, str. 58 i 59); to valja sada onaj koji tvrdi da je to srpski običaj, da dokaže, da su ga prigodom obraćanja na krščanstvo zaveli jedini Srbi. A to se dokazati neda; dapače ko uzme u obzir da krsno ime služe danas i Bugari i njeka arbanaska plemena, tomu biva vjerojatno, da su taj običaj u našem ukupnom narodu uz Srbe prihvatili bili i njeki Hrvati. Dakako da bi se moglo i to uzeti, da su ga Bugari i Arbanasi poprimili tek u novije doba od Srba; ali ako je to istina, to se onda može još većom vjerojatnosti

uzeti, da su ga primili i njeki Hrvati, koji graniče sa Srbima i po tom se ne može opet tvrditi, da su svi oni, koji slave danas u našeg naroda krsno ime porijetlom Srbi, već su Srbi samo oni koji stanuju u srpskim zemljama i govore srpskim jezikom. A to kako smo mi dokazali nijesu Konavljani, ti jedini stanovnici negdašnje republike dubrovačke, u kojih se drži slava krsnoga imena. Još bi „omladini“ moglo zar pasti na um, da ustvrdi, da su Konavljani tim bili posrbljeni, što su usvojili jedan srpski običaj. Ali ovim postala bi odveć smiješna, jer kad bismo i uzeli, da je to izvorno bio zbilja samo srpski običaj (što nije ni najmanje dokazano, kako smo vidjeli), još se nikada nije čulo, da jedan narod može promijeniti svoju narodnost, samo ako poprimi tugji koji običaj. Po toj logici oni pojedinci u našega naroda, koji o božiću mjesto hrvatsko-srpskog badnjaka načinjaju njemačko-protestanski *Christbaum* jesu Nijemci, a gotovo svi Dalmatinci, koji na prvi svibnja kite po talijanskome običaju *maj* (il maggio) jesu Talijanci. Zaista mudro!

Dovle raspravljali smo samo o tome, dokazuju li narodne pjesme i narodni običaji, što se goje u dubrovačkoj okolici, kako to „omladina“ regbi tvrdi, da su Dubrovčani porijetlom Srbi; pa smo našli, da to ne dokazuju nipošto. Ali kako te pjesme i ti običaji ne dokazuju, da su Dubrovčani po narodnosti Srbi, tako još manje dokazuju, da oni tobože sada srpski osjećaju. Za Konavljane na pr., koji slave danas krsno ime, taj tobože *par excellence* srpski običaj, kako se može dokazati da oni srpski osjećaju, kad oni srpskoga imena, naroda ili države srpske ni ustima ni srcem nikad ne spominju, i kad oni osjećaju da su im hrišćani, koji sebe zovu Srbima, a svoj jezik srpski, premda svetkuju kako i o-

ni krsno ime kao najveći blagdan u godini, ipak kud i kamo dalje, nego li njihovi susjedi katolici, koji se ne nazivlju Srbima ni svoj jezik srpski, premda ovi nemaju krsnoga imena? Što se tiče narodnih pjesama tu bi se moglo doduše dopustiti, da one pjesme koje slave srpske junake, kad ih slijepi guslar uz gusle pjeva, bûdê u srcima prostoga naroda njeki zanos za srpsku prošlost. Ali od takova zanosa do srpskog čuvstva dalek je još put, jer su takav zanos jake pobuditi i takove pjesme, gdje se mjesto srpskih spominju čak i tugjih naroda junaci, osobito ako su ti svoje sile posvetili borbi proti Turcima. Tako su na pr. prostome Konavljaninu ili Župljaninu Sibinjanin Janko, Ivo Kapistran, Skenderbeg itd. ništa manje simpatična lica nego Miloš ili Lazar, koji su mu dapače manje poznati. Srpski heroji mogu izazvati srpsko čuvstvo samo u onih prostih ljudi, koji se sami nazivaju Srbima, naročito ako su iste vjere, koje su oni junaci, kako to zbilja i biva kod prostoga puka istočnog zakona.

Kad smo pobili svaku vrijednost argumentima što je „omladina" donijela, da dokaže tobož srpsko osjećanje današnjeg dubrovačkog naroda, pogledajmo mi sada što taj narod u istinu osjeća s nacijonalnog gledišta, i to, koli prosti narod u kotaru dubrovačkom i dalje, toli i puk u samom gradu Dubrovniku, ili drugim riječima: što su danas Dubrovčani, Srbi ili Hrvati? Za ovo potrebno je prije svega definovati ova dva pojma, Srbin i Hrvat, prama onome što ona dan danas znače. Danas riječi Hrvat i Srbin nemaju više onoga značenja, koje je njima izvorno pripadalo. Ivorno (t. j. odmah po saseljenju našega naroda na jug) Hrvati i Srbi razlikovali su se megjusobom samo po njekim jezičnim osebinama i to baš, kako smo mi dokazali, po tome, što

su Hrvati govorili ikavskim, a Srbi ekavskim narječjem. Ali s vremenom kojekakovi dogagjaji što je naš narod doživio, bili su uzrokom, da se ono primitivno značenje imena Hrvat i Srbin u svijesti narodnoj izgubi i drugim zamijeni. Ti dogagjaji bili su najprije promjene što je tijekom vremena pretrpio sam jezik, u koliko je pored ikavštine i ekavštine izniklo i jedno novo narječje, ijekavština, dapače i još druga dva, čakavština i kajkavština. Ta podjela jezika u tri do pet dijalekata mjesto izvorna dva, koji se megjusobom nijesu ništa manje razlikovali no što ova dva potonja i koji su ipak obuhvatali samo dva narodna imena, morala je posve naravno djelovati tako na svijest našega naroda, da se je u njoj jezik istrô kao karakter razlikovanja izmegju jednoga plemena i drugoga; pa je ostalo kao takav samo ime, kojima su se već za rana pridružili i drugi momenti, što su stvorili osobito političke i vjerske prilike.

Tako ako mi danas promotrimo što znamenuju pojmovi Hrvat i Srbin, uvjerićemo se lako da ideju srpsku sastavljaju danas ovi znakovi: 1.) U politici — aspiracije, koje se obično označuju imenom „Dušanovo carstvo." a koje imaju središtem gravitacije Biograd; 2.) u religiji, — „sveto pravoslavje;" 3.) u literaturi, — osobito, ćirilsko pismo, a onda i ekavski dijalekat; napokon tomu svemu pridodat i 4.) ime srpsko. Ovo su znakovi srpstva, i tek onaj u koga se svi ti znakovi nalaze smatra se pravim Srbinom. Da vidimo mi sada koliko je tih znakova u dubrovačkoga naroda. Ako izuzmemo dubrovačke nazovi-Srbe, o kojima ovdje ne raspravljamo, narod što živi u kotaru dubrovačkom nema ni ciglog od svih tih znakova, a osobito nema za ideju hrvatsku najopasnijeg srpskog znaka, onog znaka, koji

se je u najnovije doba neumornim nastojanjem propagande srpske tolikom snagom opasao, da je u svijesti dotičnog puka kod velike većine identifikovan bio sa srpstvom, mislimo vjeru pravoslavnu, jer su svi stanovnici stare republike dubrovačke katolici.

Nego ovo još nije dosta. Mi smo ovim dokazali istom, da Dubrovčani po svojem uvjerenju nijesu Srbi, nu treba sad da dokažemo, da su oni po uvjerenju upravo Hrvati. Zato je red opeta ispitati koje značenje pripada danas pojmu Hrvat. Pojam Hrvat, ko dobro promisli, obuhvata danas ove znakove: 1) U politici, — nastojanje za političnim sjedinjenjem svih hrvatskih zemalja s maticom svojom Hrvatskom, koje se u Dalmaciji očituje osobito u biranju zastupnika za sabor i vijeće i općinskih zastupstava hrvatske stranke; 2) u literaturi, — latinica i ijekavština kao književni jezik i pripoznavanje Zagreba književnim svojim središtem; k tomu još 3) ime hrvatsko. Za religiju, tobože katoličanstvo, ne može niko dokazati, da tvori jedno obilježje hrvatstva, kaošto „pravoslavje" tvori obilježje srpstva, jer ne ćeš naći nijednog katolika, koji bi se Hrvatom zvao zato što je katolik, kako se hrišćanin zove Srbinom zato što je hrišćanin, niti ćeš megju Hrvatima nikada čuti izrazâ kao *hrvatsko-katolička* vjera, kako se čuje megju Srbima *srpsko-pravoslavna*. Ova prilika dapače, da Hrvati nijesu nikada miješali narodnost s vjerom nanijela je njima očevidne štete u toliko što je dopustila, da kod njekih katolika Hrvata, kako smo to već na drugom mjestu vidjeli, koji su dulje vremena bili izvrženi srpskoj propagandi gotovo isčezne ime hrvatsko, kako se je to upravo dogodilo u južnoj Dalmaciji, Bosni i Hercegovini. Ovo smo mi istakli osobito radi toga, da bi o tom htjela razmišljati ona njeka naša braća mu-

hamedanci u Bosni i Hercegovini, koja su u najnovije doba počela zazirati od imena hrvatskog, kako zaziru od srpskog, poglavito zato, što je tobože i s imenom hrvatskim, kako je u istinu sa srpskim, skopčan vjerski fanatizam; dok su naprotiv Hrvati u vjerskim pitanjima najtolerantniji narod. Naravski da će Srbi reći da to nije istina i kao tobožnji dokaz da su Hrvati vjerski fanatici, iznijeće možda borbu, koju vodi danas katolički elemenat u Boci protiv hrišćana. Ali tu borbu, kako je dobro poznato, niti su izazvali katolici, već sami hrišćani svojom vjerskom nesnošljivosti i narivavanjem svojeg vjersko-narodnog imena; niti je isticanje hrvatstva sa strane katoličkih Bokelja jednako onome slijevanju vjere i narodnosti, koje biva kod njihove braće hrišćana, jer se kod njih narodnost i vjera megju sobom razlikuju, te se potonja ne zove nikada hrvatskom vjerom. *)

Ali vratimo se k našoj stvari i pogledajmo napokon, koji se biljezi hrvatstva nalaze kod dubrovačkog naroda. Ako izuzmemo ime hrvatsko, koje se u prostoga puka slabo čuje (premda se je i to u najnovije doba počelo sve bolje širiti), po svemu ostalom Dubrovčani su danas osjećanjem čisti Hrvati. Tako obazremo li se najprije na politiku, nalazimo da su sve općine u okružju stare republike dubrovačke hrvatske osim one u

*) Red je još istaknuti za bokeške Hrvate, da nije njihovo združenje s autonomašima jednako onoj koaliciji, što su Srbi sklopili s autonomašima po cijeloj Dalmaciji — koju L. G Dubrovčanin s pravom nazivlje „političkom grješkom" i „moralnom bludnjom" — jer, dok su autonomaši u svezi sa Srbima ostali i nadalje zakleti neprijatelji narodnog jezika i imena narodnog (koli hrvatskog toli srpskog), autonomaši bokeški, koji su prionuli uz Hrvate, ljube hrvatski jezik, jer im je materinski te ne zaziru ni od imena hrvatskog, kojim se dapače njeki već javno ponose.

gradu, a tako su Hrvati i svi zastupnici osim dvojice, trojice, od kojih opet samo jedan sjedi u Saboru sa Srbima, pa i toga izabrala je trgovačka komora, koja je sad hrvatska. Ali u gradu Dubrovniku kakva je općina? Do nazad dvije godine bila je hrvatska, pa su je onda Srbi obalili. Ali kako? Ne žar širenjem po narodu prave srpske ideje, već samo isticanjem uskog dubrovačkog patriotizma, pirenjem mržnje proti tugjincima, koji su nastanjeni u Dubrovniku i koji pripadaju većinom hrvatskoj stranci, zatim sipanjem novaca i svakojakim masnim obećanjima i t. d. I to sve još ne bi bilo pomoglo ništa, da se Srbi nijesu združili s autonomašima, koji su u općini u većini i koji im dovode na izbore *dvije trećine* savezničkih glasova. Za ove potonje mogli bi oni reći, pošto se najviše služe narodnim jezikom, te po tom (osim nješto izuzetaka) nijesu nikakvi talijanaši u pravom smislu riječi, da su Srbima srodni; ali oni su naprotiv puno srodniji Hrvatima, od kojih ih danas daleko drži samo njeki prkos i uskost njihova političkog horizonta.

Osvrnimo se još letimice i na kulturne i književne prilike koje vladaju u Dubrovniku. Koliko narod dubrovački voli ćirilicu, dosta je spomenuti, da u Dubrovniku, u tom tobože srpskome gradu, nijesi nikada vidio proglasa na narod za vrijeme izbora, ili općinske objave, pisane ćirilicom, jer ga narod ne bi čitao baš kako se ne ističe nikada javno ni srpsko ime, jer ga puk ne ljubi. Tako i list, što ga „omladina“ sada pokreće u Dubrovniku, treba da ga štampa hrvatskom latinicom i ijekavštinom, ako hoće da ga puk čita, premda će ga on i tako malo čitati, kako je malo ili ništa k tomu i doprinio, da se isti pokrene, jer se je novac, kako je poznato, skupio samo kod njekoliko, većinom

hrišćanskih, doseljenika bogataša. Što se tiče ijekavštine, koja je danas književni hrvatski jezik, ona se dubrovačkom puku naravno osobito svigja, jer je to ujedno i njegovo domaće narječje. Zato se i knjige „Matice Hrvatske" rado čitaju u svom kotaru dubrovačkom, gdje ona ima više stotina članova.

Druga jedna prilika, iz koje bi se moglo vidjeti, da dubrovačko gragjanstvo ne trpi danas niti u literari srpstva jest podignuće u Dubrovniku spomenika velikom dubrovačkom pjesniku Gunduliću. Premda Srbi iz petnih žila nastoje, da se to zbude u čistom srpskom duhu, (i ako su Srbi za spomenik novčano najmanje doprinijeli, daleko manje od Hrvatâ) te su tu svečanost u tom smislu već i razglasile novine srpske; ipak njima nije dopušteno ni da prozovu Gundulića srpskim pjesnikom, niti će smjeti, da mu na spomen-ploči pišu ćirilicom, i bili su čak prisiljeni, da povjere radnju spomenika jednom hrvatskom kiparu. Koliko su mogući ti Srbi u Dubrovniku!

C) Dubrovački „Srbi."

Pobili smo neprijepornim argumentima i onu tvrdnju „omladine dubrovačke," da su svi odličniji muževi današjega Dubrovnika Srbi, i onu drugu još netemeljitiju da je vas narod u gradu i okolici zadojen danas srpskim duhom; te dokazali smo nasuprot, da su svi odličniji muževi Dubrovnika do najnovijega doba, koli u politici toli u književnosti, gojili uvijek samo ideju hrvatsku, a narod dubrovački da je po svom patrijotičnom osjećaju čisto hrvatski narod, ako izuzmeš samo tako zvane Srbe u gradu. Sad nam preostaje još progovoriti koju i o dubrovačkom nazovi-Srpstvu. Mi ćemo dokazati ovo:

1) da su Srbi dubrovački postali tek u novije doba umjetnim načinom;

2) da su koli brojem toli uplivom u narodu neznatni; a što je najglavnije

3) da nijesu nikakvi Srbi u pravom smislu riječi, već samo jedna stranka, koja se najvoli krstiti srpskim imenom.

Dokaz da je Srpstvo dubrovačko najnovijega datuma, jesu sami privrženici te stranke, koji (kad izuzmeš ono malo nedavno naseljenih „pravoslavnih" i dvojicu trojicu starijih častohlepnih plemića katolika) jesu svi mladi ljudi, tako da se pojam „dubrovački Srbi" izmjenjuje često s pojmom „omladina srpska u Dubrovniku." I zbilja niko se u Dubrovniku ne sjeća da se je nazad 20, dapače i manje godina znalo ovdje za kakovu Srbadiju.

Što se tiče postanja dubrovačkog srpstva, to svak u Dubrovniku znade, da se je ovo zavrglo i uzgojilo u c. k. mjesnom gimnaziju uplivom njekih profesora, od kojih su poglavita dva: Pero Budmani i pok. Castrapelli. Budmani je prvi utro put ideji srpskoj u Dubrovniku i to na nedužnom polju filologijskom, s jedne strane priznajući se pristašom one poznate Miklošićeve nadri-nauke, da su samo čakavci Hrvati a svi štokavci Srbi, a s druge strane ulijevajući u srca svojih učenika prezir prama jeziku zagrebačke škole (što je u ono doba zaostajao u čistoći za jezikom Vukovim) i etimologijskom pravopisu, kojim su sastavljeni bili školski teksti, a u isto vrijeme kujući u zvijezde ljepotu Vukova jezika. Ako je Budmani prokrčio put dubrovačkomu Srpstvu, Castrapella ide zasluga, što ga je raširio i utvrdio, te podao mu tim politički karakter, što je postigao ne toliko direktnim načinom, uzgajajući naime srpsku misao, koliko neizravnim putem, sijući me-

gju svojim učenicima mržnju na hrvatsko ime i narod hrvatski.*) Profesori Budmani i Castrapelli jesu dakle oni, koji su na umjetan način stvorili u Dubrovniku srpsku stranku, koja se prama tomu i dijeli u dva sloja: stariji ili Budmanijev i mlagji, ili Castrapellijev. Otkad se je Budmani odalečio iz Dubrovnika a Castrapelli umro, stvaranje umjetnih Srba odmah je jenjalo, premda se ne može reći da je prestalo, osobito megju mladeži, na koju svaka novotarija, naročito ako se ukazuje pod prilikom liberalnosti, imaju uvijek veliku atrakciju. Mi se nadamo, da će „Crvena Hrvatska," koja je uzela sebi zadaću, da bistri pomućene pojmove i da bûdî rodoljublje hrvatsko, stati s vremenom posve na put toj nepatrijotičnoj struji u našem gradu.

Da je brojna snaga dubrovačkog srpstva zajedno s pravoslavnim neznatna i mnogo manja od brojne snage hrvatske stranke u. Dubrovniku, to je svakomu dobro poznato. Srbi doduše tvrde, da su preoteli Hrvatima općinu, ali oni nam je nijesu preoteli sami, kako smo to na drugom mjestu napomenuli, nego združeni s autonomašima, kojih ima puno više nego njih i koji su prama tomu i dobili više općinskih prestavnika, tako da je općina dubrovačka danas više autonomaška nego li srpska. Isto tako bi i upliv srpske stranke u narodu bio posve neznatan, da se nije savezala sa strankom autonomaškom i da ne nastoji osim toga iz petnih žila, da zabašuri pred pukom onaj opći srpsko-narodni karakter, koji bi trebalo da ima, ističući samo uski

*) Koliki je strastveni Srbin bio Castrapelli vidi se ponajbolje iz one njegove literarne kontroversije s Veberom o Ljubišinom jeziku objelodanjene u dubrovačkom „Slovincu," iz koje mržnja na Hrvate očito proviruje. A pok. Castrapelli bio je rogjeni čakavac i na sveučilištu žestoki Hrvat!

dubrovačko-narodni partikularizam, koji prostome puku uvijek ugagja.

Dokazaćemo napokon i našu potonju tvrdnju, da dubrovački Srbi nijesu nikakvi pravi Srbi, jer pravoga srpskoga duha u njih nema.

Što je ono te danas razlikuje pravoga Srba od Hrvata, to smo mi pokazali na drugom mjestu, pa to može svak i sam lako vidjeti. Jamačno je da nije samo ime ono, što čini danas Srbina Srbinom, već puno više od imena vjera i to „vjera pravoslavna,“ koja stvara političke aspiracije prama glavnome središtu „srpskog pravoslavlja“ i domovini Sv. Save, s kojom je usko spojena i ljubav prama ćirilskom pismu, koje je takogjer njeka svetinja vjere hrišćanske. Pravoslavna vjera, Dušanovo carstvo i ćirilica to je ono trojstvo koje čini od vajkada srpski Ja, ali koje se sve svodi opet u jedno jedinstvo: „sveto pravoslavlje.“ Po ovome ne može se uzeti već *a priori* da je „omladina dubrovačka,“ koja je po vjeri katolička, prodahnuta pravim duhom i patriotizmom srpskim. Najbolji dokaz, da u srcu katolika srpstvo ne može nikada da uhvati dubok korijen, već je samo nješto vanjsko i privremeno, jesu nam bokeški katolici, koji su njekada takogjer puštali iz ljubavi k slozi da ih njihova braća Bokelji hrišćani nazivlju i svijetu proglasuju za Srbe, ali danas već javno prosvjeduju protiv toga i ne će da znadu za ime srpsko, otkad su stekli uvjerenje da su srpstvo i pravoslavlje sinonimi. I zbilja u „omladine dubrovačke (ako izuzmeš veoma malen broj njih u kojih kao da ima njeko dublje srpsko osjećanje, premda se i to pojavlja više u formi negativnoj, kao mržnja na Hrvate, što su tobože klerikalci i natražnjaci, jer su ti „omladinci“ svi *slobodni duhovi*, ili kako veli „L. G. Dubrovčanin“, ne

vjeruju ni u palicu, a katolici su samo po imenu) srpstvo je samo prosta *etiketa* ili krabulja, pod kojom se drugo krije. Dosta je da općiš malo vremena s dubrovačkim Srbima i uvjerićeš se odmah, da oni ne poznaju nikakvih većih narodnih ideala, već je njihov najveći ponos, kad mogu reći „sum civis Ragusanus", kako ono Rimljani kad su njekada govorili: „sum civis Romanus." Zato se i razmeću mnogo više imenom dubrovačkim (premda dobar dio njih nijesu niti Dubrovčani) nego li srpskim, koje se potonje ističe samo u tobože većim prigodama i zato preziru svakoga tugjinca i mrze na Hrvate, što su tugjinci u Dubrovniku većim dijelom Hrvati. Najveće su narodne aspiracije „omladinca dubrovačkoga" steći ugleda u Dubrovniku i dobiti tu kakovu čast, makar samo bila ona upravitelja „štionice" ili *festanjula* za svetoga Vlaha. „Omladina" je duboko uvjerena, da ona zastupa inteligenciju u gradu i da je po njoj Dubrovnik još uvijek onako slavan, kako je njekada bio. Zato je svaki megju njima literat, svak hoće da napiše barem jedan članak u kojem naravno srpskom listu. Ti su članci npereni svi proti Hrvatima i hoće da dokažu da je Dubrovnik srpski grad, ali kako je u „omladine" srpstvo više prkos nego li uvjerenje, to najobičnije biva, da se ovakovi tobože učeni članci prometnu napokon u pamflete i osobna napadanja ili u *kundurarije*. Sve ono što je omladina napisala napose ili po listovima, pisano je latinicom: vidi se po tom da joj ni „srpsko" pismo nije po ćudi. Ali najbolji dokaz da Srbi dubrovački nijesu nikakvi pravi Srbi, jest činjenica, da mnoge od njih jedva umiješ razlikovat od autonomaša, premda bi izmegju Srba i autonomaša imala bit ogromna razlika, i zbiva se ne rijetko, da jedan, koji je omrknuo autonomaš osvane Srbin ili obra-

tno. Uopće u Dubrovniku i Srbi i autonomaši nijesu drugo nego „Dubrovčani."

* * *

Ovim smo svršili svoju raspravu: „Dubrovčani, jesu li Hrvati?" Mislimo da smijemo sad s punim pravom pred cijelim svijetom afirmativno odgovoriti na to pitanje **Dubrovčani jesu Hrvati:**

1) jer Hrvatima pripadaju po svim plemenskim osebinama;

2) jer je Dubrovnik njekada pripadao hrvatskoj državi, a stara je dubrovačka republika stajala gotovo dva vijeka pod zaštitom kraljeva ugarsko-hrvatskih, dok nije ni u koje doba zavisjela od Srba;

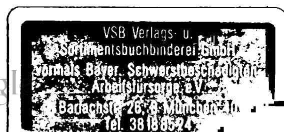
3) jer je stara literatura dubrovačka čisto hrvatska literatura;

4) jer su najodličniji muževi u Dubrovniku sve do najnovijega vremena gojili i širili koli u politici toli u književnosti misao hrvatsku;

5) jer je danas narod u Dubrovniku i okolici dubrovačkoj po svim svojim karakterima narod hrvatski.

Iz ovoga slijedi kao naravna posljedica da je borba koju vodi danas hrvatska stranka u Dubrovniku protiv Srba posve opravdana; ona je opravdana tim više što današnje srpstvo u Dubrovniku nije nadahnuto nikakvim višim narodnim idejama, već je naprosto jedna gradska stranka, koja samo iz prkosa prama Hrvatima hoće da nametne Dubrovniku neprirodno mu srpsko ime.

Hrvati u Dubrovniku.

VSB Verlags- u.
Sortimentsbuchbinderei GmbH
vormals Bayer. Schwerstbeschädigten-
Arbeitsfürsorge e.V.